

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Jordebog

for

Nyborg Købstad

udarbejdet af

Otto Staggemeier.

2 den Del.

Historiske Efterretninger.

Trykt i Fyens Stiftsbogtrykkeri hos J. C. Drøyer.

Som Grundlag for Fremstillingen er benyttet F. E. Crones Samlinger til Nyborgs Historie samt Dokumenterne i Byens Arkiv. De sidste naa dog ikke længere tilbage end til Midten af det 17de Aarhundrede. Hvad der ligger før den Tid, blev borttaget af de Svenske, medens disse i Aarene 1658 og 1659 holdt Byen besat.

Nyborg, December 1893.

Otto Staggemeier.

Indhold.

I. Bygrundene, samt Meddelelser om Købstaden fra de forskellige Kongers Regeringstid.

	Side.
Valdemar den Store. Slottet.....	1
Slotsmøllen	2
Bebyggelse.....	2
St. Helge Kirke.....	2
Knud den 6te. Rigsforsamlinger.....	3
Valdemar Sejr. Humlevænge	3
Frisensvænge	3
Rigsforsamling.....	3
Erik Plougenning. Rigsforsamling	4
Abel. Rigsforsamling	4
Kristoffer den 1ste. Rigsforsamlinger	4
Erik Glipping. Byens Udvidelse.....	5
Stadsret	6
Rigsforsamlinger og Danehoffer	6
Erik Menved. Torvedag	6
Danehoffer	6
Kristoffer den 2den. Danehoffer	7
Valdemar Atterdag. Danehoffer	7
Margrete. Danehoffer.....	7
Frue Kirke	7
Korsbrodregaards Kloster.....	8
Toldbod.....	8
Latinskolen	8
Erik af Pommern. Danehoffer	9
Kommunens Jorder. Gaderne	9

IV

	Side
Kristoffer af Bayern. Kirkens Jorder	9
Kommunens Jorder	9
Privilegier	10
Christian den 1ste. Eftergivelse af Byskatten	10
Dragegaarden	10
Præstegaarden	10
Hans. Kirkens og Sognepræstens Jorder	11
Christian den 2den. Eftergivelse af Byskatten	13
Frederik den 1ste. Aalestader	13
Nyborg foreslaas til Residensstad	13
St. Helge Kirke	13
Christian den 3dje. Byen afbrændes, genopbygges og befæstes	14
De kirkelige Forhold	17
Frederik den 2den. Strømtold	19
Udskiftning	20
Bygninger og Gader	20
Christian den 4de. Postvæsenet	21
Markeder	21
Fæstningen	22
Bygninger og Gader	22
Frederik den 3dje. Slaget ved Nyborg	23
Fæstningen	25
Gader	26
Handel og Søfart	26
Nyborg Lens Nedlæggelse	27
Christian den 5te. Salget af Slotsjorderne	28
Processen mod Præsident Klaus Rasch	35
De faste Ejendommens Beskatning	42
Frederik den 4de. Fæstningen	46
Slottet	47
Amlstuegaarden	47
Kommandantgaarden	48
Christian den 6te. Fæstningen	48
Skibsbroen	48
Slotsjorderne	48
Frederik den 5te. Fæstningen	49
Det grønlandske Kompagni	49
Christian den 7de. Udskiftning af Øster-Øen	50
Købstadforfatningen	50
Ildbranden 1797	54
Bygninger og Gader	57
Svendborg Amt	58
Borgervæbning og Brandkorps	58
Præste-Tiende	60

	Side.
Frederik den 6te. Spanierne i Nyborg.....	62
Omregulering af Embeder	66
Havnen	66
Bygninger.....	67
Christian den 8de. Skolevæsenet	67
Garnisonen.....	67
Dæmningen ved Stranden ..	67
Frederik den 7de. Toldbygning.....	67
Gasværket	68
Færgelaugget	68
Strømtolden	68
Skolebygning	68
Asylet	68
Jærnbanen	68
Raadhuset.....	68
Christian den 9de. Jærnbanen og Havnevæsenet	68
Byens Udvidelse	71
Bygrænsen	72
Bygninger og Gader	73
Plan for Byens fremtidige Udvidelse	74

II. Markjorderne.

Humlevænge og Frisensvænge	79
Flæskholmsjorderne, Nymarken, Fredeskoven, Teglværkskoven	
Christianslund... ..	82
Øster-Øen	95
Nærmer-Øen	97

Register.

	Side.		Side.
A.			
Aale-Huset.....	98	Byens Udvidelse	4, 71
Aale-Stader	13, 52	Bygninger, private	20, 22, 57, 67
Adel-Gade.....	5, 16	Bygninger, kommunale	68, 73
Arkivet.....	40	C.	
Asylet.....	68	Christianslund	9, 82
Auernakke-Dam	2	Christianslunds-Gade	58
Auernakke-Piils	61	D.	
Auernakke-Adams	51	Danehoffter	3, 6, 7, 9
B.		Drage-Gaarden	10
Bagnegaard	27, 30, 61	Drejet	83, 87
Baggers Hospital.....	57, 67	Dronninge Gaarden	14, 16, 47
Baggers Arbejds-Anstalt ..	57, 67	Dyrehaven ..	37
Barfred ..	6, 8	Dyrehavegaard	35, 61
Beskatning.....	10, 13, 42	Dæmningen ved Stranden.....	67
Birkhoved.....	11, 36, 80, 82	F.	
Blegdams-Gade.....	2	Flæskholmsjorderne	9, 82
Blegdams-Huset	42	Frede Skoven ..	9, 82
Borger-Repræsentanter	51	Frederikslyst ..	56
Borgeskov.....	12, 25	Frederik, Kronprins ..	68
Borgeskovs-Gyden	25	Frisensvænge	3, 12, 80
Borgervæbning	58	Frisenborg.....	80
Brandkorps	60	Frisengård.....	81
Bredahl, Kommandor.....	23	Frue Kirke.....	7
Brockenhus, Frantz, Lensmand..	11, 20	Færge-Stræde.....	5, 16
Byens eligerede Mænd.....	51	Færgevæsenet	21, 68, 69
Byraadsmedlemmer.....	53	Fæstningen 15, 22, 23, 25, 46, 48, 49, 73	
Byens Grav	5, 16		
Bygge-Plan	74		

VIII

	Side.		Side.
G.			
Gader	5, 9, 20, 74	Kapel-Broen	74
Gaardskyldspenge	17	Karselycke	9
Gammel Kirke	2, 11, 13	Karlsminde	61
Gammelborg	1	Kirkens Jorder	9, 11
Gammel Torv	22	Kirke-Klokker	7
Garnisonen	67	Kirkegaard, den gamle	18
Gasværket	67	Kirkegaard, Assistens-	18, 73
Grave-Gade	9, 15	Kirkegaards-Stien	74
Griff van Sund	16	Knudshoved	1
Græsningsretten	90	Korsbrødregaard-Kloster	8
Grønlands-Pladsen	5, 50	Kors-Gade	23
H.			
Havnevæsenet	66, 68	Konge-Gade, Store	9
Havne-Gade	15	Konge-Gade, Lille	55
Helge Kirke	2, 13, 14	Kommandantgaarden	48
Helgetofte	2	Kobbelet	96
Hessel-Skoven	83	Koldmandskrog	12
Hessel-Oen	87	Købstadforfatning	50
Hessel-Gade	58	L.	
Hessel-Huset	86	Latin-Skolen	8
Hestehavegaarden	97	Landporten	54
Hjulby-Kirke	13, 19	Ladegaards-Søen	2
Holckenhavn	35	Lerche, Mads, Borgmester	22
Holmens Skibsbro	5, 37, 48	Lerche, Dines Lauridsen, Borg- mester	35
Holmens-Hus	37, 97	Lerche, Jakob, Borgmester og By- foged	53
Humlevænget	3, 80	M.	
Hyrde-Gyden	11	Marked	10, 21, 22
I.			
Ildebranden 1797	54	Madtzen, Jens, Borgmester	8, 31
J.			
Jagten	41	Mølle-Broen	2, 10
Jordskyldspenge	17, 80	Mølle-Graven	15
Juelsberg	30	Mølle-Strømmen	2
Jærnbanen	68, 69	N.	
K.			
Kalender-Gilder	3, 79	Nielsen, Peder, Borgmester	26
Kammen, Kam-Graven, Kam-Hullet	26	Norredam	2
		Nørre-Gade	9, 10, 16
		Ny-Gade	55
		Nyborg Len	27

	Side.		Side.
Nymarken	82	Skalkelejjet	14, 37, 97
Nyenstad	15, 20	Skattevæsenet	10, 13, 42
Nærmer-Øen	9, 36, 97	Skibsbroen	16, 48
O.			
Ordonnansgaarden	57	Skipper-Gade	9
P.			
Pedersen, Niels, Sognepræst	18	Slettebjergmarken	61
Peter-Jæger-Stræde	16	Slipsbavn	5, 21
Pilestræde	15	Slipshavns Skov	31
Postvæsenet	21	Slottet	1, 14, 16, 47
Proviantgaarden	47	Slotskapellet	8, 19
Præstegaarden	10, 11	Slots-Søen	25
Præsteholmen	12	Slots-Gade	2
Præstens Vænge	12	Slots-Ladegaarden	2, 23
Præstens Jorder	2, 11	Slots-Mollen	2
Præste-Tiende	60	Slots-Jorderne	9, 27, 28, 36, 48
Polse-Stræde	26, 55	Slusestedet	5, 10, 15
R.			
Raadhuset	21, 68	Spanierne	62
Raadstue-Retten	52	Sprotofte	2, 11
Rasch, Klaus	12, 29, 60, 95, 97	Stapel-Stad	27
Raschenberg	30, 48	Stokhuset	22
Raschenholm	38	Stokhus-Pladsen	22
Ravnekrogen	26	Stjerneskanse	23
Real-Skolen	67	Strandporten	22, 67
Rebslager-Gade	26	Strømløld	19, 68
Revninge-Gaarden	21	Svandedammen	1, 5, 15, 27, 38, 46
Riber, Niels Jensen, Raadmand ..	27	Sønder-Gade	9
Riber-Hus	22	T.	
Rigsdagsforsamlinger	3, 4	Tangegaard	61
Rosenbækken	5	Taarn (det hvide Taarn)	26
S.			
Scheffersholm	37	Taarn (Klokke-Taarnet)	8, 9
Silkeborg-Huset	2, 12, 19, 40	Taarn (Kirke-Taarnet)	7, 80
Skabo-Huse	49	Takserborgere	51
		Teglværk-Skoven	9, 56, 82
		Thorslykke	9, 82
		Torvet (det gamle)	6
		Torvet (det nye)	16
		Torvedag	6
		Toldbod	8, 67
		Tvigaden	11

U.		Æ.	
	Side.		Side.
Udskiftning	20, 50, 87, 96	Æble-Gade	58
V.		Ø.	
Vægter-Huset	81	Ø-Haven	21, 97
Vægter-Stræde	22	Ø-Huset	42, 97
		Østerdam	2, 5, 15
		Øster-Øen	9, 95

Valdemar den Store

(1157—1182).

Slottet. Slotsmøllen. Bebyggelse. St. Helge Kirke.

For at værge Kysterne mod de vendiske Sørøvere byggede Svend Grade, omtrent Aar 1150, 2 Kasteller ved Store Bælt, et ved Korsør og et ved Vindinge Aa. Sidstnævnte anlagdes ved Aaens venstre Bred, 1000 Alen Syd for Vindinge Kirke. Under hans Efterfølger, Valdemar den Store, fortsattes Befæstningerne. Kongen anlagde selv et Kastel paa Sprogø og hans Søstersøn Hertug Knud byggede 1170 Nyborg Slot. Dette kaldtes Nyborg i Modsætning til Borgen ved Vindinge Aa, som herefter benævnedes Gammelborg. Samme Hertug skal ogsaa have ladet Knudshoved, som er opkaldt efter ham, befæste.

Arealet, som senere omsluttedes af Byens Fæstningsværker, bestod dengang af Mose- og Engstrækninger. 2 Lerbakker, en større, hvor nu Tøjhuset, Kommandantgaarden og Torvet er beliggende, og en mindre, hvor Kirken er bygget, havede sig som Øer op af dette ufremkommelige Terræn. Ladegaards-Søen, Slots-Søen, Svanedammen og Fjorden udgjorde et sammenhængende Vandareal. Hjulby-Aa havde sit Udløb i Søndermarken, dengang en Del af Fjorden; Svanedammen sit mellem Nærmer- og Øster-Øen. Det Hele var omgivet med store Skovstrækninger.

Til Byggeplads for Slottet valgtes den større Lerbakkes vestlige Pynt, som ved en Gennemskæring, den mellem Tøjhuset og Kommandantgaarden nuværende Grav, forvandlede til en Ø.

1549 lod Christian den 3die foretage betydelige Forandringer ved Slottet, og man véd derfor ikke, hvorledes det oprindeligt har set ud. Sandsynligvis har det kun bestaaet af een Fløj, det nuværende Tøjhus. Slottet var omgivet med Volde. En Vindebro førte over til den nuværende Kommandantgaard. Forbindelsen med det omliggende Terræn tilvebragtes ved 3 Dæmninger: 1) Auernakkedam, der udgik fra nuværende Slots-Gade til den lige over for liggende Slotsjord Auernakke, noget nordligere end Kongens Bastionsvej. Ved denne Dæmning spærredes altsaa for Hjulby-Aa og Ladegaards-Søen. 2) Nørredam, den nuværende Stendams-Gade. Omtrent ud for Nørre-Boulevard, hvor Dæmningen overskares af Møllestrømmen, der førte Vandet fra Ladegaards-Søen ind i Svanedammen, fandtes en Bro (Møllebroen), og umiddelbart Øst for denne byggedes samtidig med Slottet en Vandmølle (Slotsmøllen). 3) Østerdam førte fra den mindre Lerbakke, hvor Frue Kirke senere byggedes, over Villaaen Solhøj (Mr.-Nr. 448) til Nærmer-Øen. Sandsynligst er det, at denne Dæmning er anlagt senere end de to andre. Omtrent, hvor nu Dronningens Bastion med Vandværket er beliggende, fandtes Slottets Abildgaard, Humlehave og Blegdam. Vejen dertil kaldes endnu Blegdams-Gade. Til Slotsjorderne hørte en Ladegaard, beliggende paa en lille Bakke, 150 Alen N. O. for Telegrafbroen; derfra Navnet Ladegaards-Søen.

En ligefrem Følge af Slottets Opførelse var, at der i Nærheden opstod en By. Terrænet, hvor denne senere anlagdes, egnede sig dengang ikke til Behyggelse. Dels af denne Grund, dels for bedre at være beskyttet mod Angreb, opførtes Byen bag ved det ovennævnte Vandareal, altsaa hvor nu Forstaden udenfor Landporten findes. Her var det ogsaa, at Hertug Knud 1175 byggede St. Helge Kirke. Sandsynligheden taler for at denne, Kirkegaarden og Præstegaardsjorderne (Sprotofte) have ligget paa Juelsbergs Loddenhøjsmark, omtrent hvor Silkeborg-Huset er bygget. Til Kirken henlagde Kongen en Jordlod, Helgetofte, som omtrentlig indbefattede den nu Juelsberg tilhørende Mark af samme Navn samt Fæstnings-Glacié mellem Ladegaards Søen og Odense Landevej. Efter Frue Kirkes Opførelse kaldtes St. Helge Kirke sædvanlig Gammel-Kirke.

Knud den 6te

(1182—1202).

Rigsforsamlinger.

Byens Beliggenhed midt i Riget og med Adgang fra Søen gjorde, at den i Reglen valgtes til Afholdelse af de Rigsforsamlinger*), Kongerne sammenkaldte, for, i Forening med »deres bedste Mænd« d. v. s. Adelen og Gejstligheden, at raadslaa om Rigets Anliggender. Efter at Erik Glipping 1282 var bleven tvungen til at udstede en Haandfæstning, gik disse Forsamlinger over til at blive en Stats-Institution, som foruden at være en lovgivende Forsamling, hvad de hidtil havde været, tillige blev Rigets højeste Domstol, hvortil der kunde appelleres fra Herreds- og Landstingene. Desuden var denne Domstol første Instans i Sager mellem Kongen og hans Undersaatter. Fra den Tid benævnedes de Danehoffer. Kongen var ifølge Haandfæstningen pligtig at sammenkalde dem een Gang hvert Aar og paa et Sted, hvortil der var Adgang med Skib. Da de imidlertid vare et Baand paa Kongemagten, søgte Regenterne efterhaanden at komme bort fra deres Forpligtelser, og fra 1413 ophørte de aldeles. I Knud den 6tes Regeringstid afholdtes Rigsforsamlinger i Aarene 1183 og 1193.

Valdemar Sejr

(1202—1241).

Humlevænge. Frisensvænge. Rigsforsamling.

Humlevænge og Frisensvænge formenes at være skænkede til de gejstlige Gilder St. Gertruds- og Jomfru Maria Kalender Gilde af Valdemar Sejr (jfr. Markjorderne); de kaldtes Kalender Gilde, fordi de holdt deres Møder den første Dag i hver Maaned (Kalender).

1237 afholdtes en Rigsforsamling i Nyborg.

*) Anna Hude. Danehoffet og dets Plads i Danmarks Statsforfatning.

Erik Plovpenning

1241 – 1250).

Rigsforsamling.

Et Brev, dateret Nyborg den 23de Marts 1248, udstedt af Kongen til Bispen i Ribe, lader formode, at der paa den Tid har været afholdt en Rigsforsamling.

Abel

(1250—1252).

Rigsforsamling.

I August 1251 afholdtes i Nyborg en Rigsforsamling, hvor Kongen, Erkebisen, flere Bisper, Hertug Kristoffer, de holstenske Grever og adskillige danske Stormænd vare forsamlede.

Kristoffer den 1ste

(1152—1259).

(Rigsforsamlinger).

Ved Midfaste i Aarene 1153, 1255 og 1256 afholdtes Rigsforsamlinger i Nyborg. Ved det sidste fandt det bekendte Møde Sted paa St. Helge Kirkegaard mellem Kongen og Ærkebisp Jacob Erlandsen.

Erik Glipping

1159—1286).

Byens Udvidelse. Stadsret. Rigsforsamlinger og Danehoffer.

I de hundrede Aar, der vare forløbne, siden Byen blev anlagt, havde denne udvidet sig betydelig. Dens Opkomst

skyldtes for en stor Del Rigsforsamlingerne, under hvilke Kongen, Hoffet og Adelen i længere Tid opholdt sig i Byen. Hoffet boede paa Slottet, men mange af de fornemste Adelsmænd lode opføre egne Bygninger, hvor de under deres Ophold førte et stort og gæstfrit Hus.

Dels dette, dels Trangen til at komme i umiddelbar Forbindelse med Fjorden, bevirkede, at Terrænet Syd for Ladegårds-Søen, Møllestrømmen og Svanedammen efterhaanden opfyldtes og bebyggedes. I den af Erik Glipping givne Stadsret omtales »Byens Grav«, den senere saakaldte Rosenbæk, der paa den Tid dannede Bygrænsen mod Øst og Syd; den tilkastedes 1872 og benyttes nu som Kloakledning. Ved Svanedammens Indløb i Graven, omtrent hvor Menigheds-Hjemmet er bygget, var anbragt en Sluse; Udløbet var i Fjorden tæt ved Mtr.-Nr. 343 i Vester-Boulevard. Svanedammen, der hidtil havde sit Afløb mellem Øster- og Nærmer-Øen, ved Aalehuset, fik saaledes ved »Byens Grav« endnu et Afløb. Da Vandet i denne imidlertid skulde benyttes som Drikkevand, spærredes Afløbet ved Aalehuset ved en Dæmning, for at hindre Saltvandets Indtrængen, Hvor Graven overskar Færgestræde, nuværende Adelgade, begyndte Skibsbroen, som strakte sig ned til, hvor nu Vagtbygningen ligger. Den benyttedes kun til Baade. Fjorden var nemlig dengang og indtil Midten af det 18de Aarhundrede kun sejlbar for større Fartøjer indtil omtrent 1000 Alen fra Byen. At Hjulby Aa, paa Grund af Auernakke-Dæmningens Anlæg, ikke længer, som oprindeligt, havde sit Udløb i Fjorden, har vistnok bidraget sit til at formindske Sejlbarheden i det Inderste af denne. Den egentlige Skibsbro, kaldet Holmens Skibsbro, med Skibsbyggerplads var anlagt paa Nærmer-Øen, umiddelbart Nord for Sølyst (Mtr.-Nr. 32); dog førte en sejlbar Rende, rimeligvis Hjulby-Aaens oprindelige Løb, fra sidstnævnte Skibsbro, forbi den forrige Grønlands-Plads (en Del af Mtr.-Nr. 83 a) og den nuværende Toldbod gennem Søndermarken op til et Par hundrede Alen fra Slottet. Hvor den tidligere nævnte »Østerdam« naaede Nærmer-Øen, delte Vejen sig til Holmens Bro og Slipshavn*). Denne har rimeligvis allerede paa den Tid været benyttet af forbisejlende Skibe; den nævnes i hvert Fald 1446 i de af Kristoffer af Bajern givne Privilegier.

*) I ældre Dokumenter kaldes den »Slipshavn.«

Den »Barfred«, et Slags Vagttaarn, som omtales i en Skrivelse*) af 1533 fra Lehnsmand Peder Lykke paa Nyborg Slot til Høvedsmand Anders Bille paa Stege Slot, skriver sig, om ikke før, saa dog senest, fra Erik Glippings Tid. Den laa i Adelgade, hvor nu Porten til Mtr.-Nr. 296 findes. Taarnet havde 2 Etager og Kælder og nedreves først 1614.

Byen fik sin Stadsret 1271, 2 Aar efter at Ribe havde faaet sin. Det synes, som denne er bleven taget til Mønster; i hvert Fald har Nyborg Stadsret lige saa strenge Bestemmelser som den berygtede Riber-Ret. Ligesom denne sættes der Dødsstraf for den, der sælger forfalskede Varer, og om Tyveri hedder det: »Hvilken Kvinde, som stjæler, fortjener at hænges, men for hendes kvindelige Hæders Skyld skal hun levende begraves.«

I Nyborg afholdtes Rigsforsamling: Midfaste 1266; Slutningen af Juli 1269; Oktober 1276, Juli 1282, og Danehof: Ugen før Pinse 1284 og Trinitatis 1285.

Erik Menved

(1286—1319).

Torvedag. Danehoffer.

Ved Privilegium, dateret Nyborg 1299, Løverdag næst før Palmesøndag, tillodes det Byens Borgere at holde almindelig Torvedag hver Onsdag. Pladsen, hvor den afholdtes, var tæt ved den senere byggede Frue Kirke. Fra den Tid Byen under Frederik den 2den fik sin nuværende Torveplads, benævnedes hin Gammel Torv.

I Nyborg afholdtes Danehof: 31te Marts 1286, Pinse 1287, Trinitatis 1288, Pinse 1289, 1293, 1296, Skærtorsdag 1303, Ugen efter Midfaste 1304.

---

*) Samlinger til Fyens Historic og Topografi. 7de Bind, Pag. 306.

Kristoffer den 2den

(1319—1332).

Danehoffer.

I Nyborg afholdtes Danehof i August 1326 og Juli 1327.

1330 pantsatte Kongen hele Fyen med al Skat, Ret og Herlighed til den holstenske Grev Gert.

Valdemar Atterdag

(1340—1375).

Danehoffer.

1348 udløste Kongen Nyborg Slot af Grev Gerts Panteret.

I Nyborg afholdtes Danehof i Ugen efter St. Hansdag 1354 og St. Hansdag 1374.

Margrete

(1375—1412).

Danehoffer. Frue Kirke. Klosterbrødregaards Kloster. Tøldbod. Latinskolen.

1377 St. Hansdag og 1386 i Juli og August afholdtes Danehof i Nyborg.

1388 lagde Dronningen Grunden til Vor Frue Kirke, hvis Indvielse fandt Sted 1428. Den strakte sig oprindeligt ikke nær saa langt mod Øst som nu og havde intet Taarn. Til Anbringelse af Kirkeklokkerne opførtes derfor sidst i det 14de eller i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede et Klokketaarn 14 Alen Nord for Kirken. Det store, vestlige Taarn byggedes først 1581 og forsynedes 1588 med sit høje Spir. Det lille Taarn paa Kirkens østlige Gavl skriver sig fra Aar 1600. Af de nuværende Kirkeklokker har Maria-Klokken, støbt 1450, og Vægter-Klokken, støbt 1523, hængt i

Slottets Kapel indtil 1604, da dette nedlagdes. I Aarene 1870 og 1871 foretoges en omfattende Restauration og delvis Ombygning af Kirken, som kostede 80,000 Kr.

Kort efter (1396) at Dronning Margrete havde lagt Grunden til Vor Frue Kirke, lod hun tæt Syd for denne opføre et Kloster, kaldet Korsbrødregaards Kloster. Dette henhørte til Johannitter-Ordenen og har rimeligvis været en Aflægger af Johannitter-Klosteret St. Hans i Odense. 1530 nævnes Hans Ludiksen som Forstander. De gamle Kældere, som endnu ere tilbage af Bygningen (Hjørnesteedet af Mtr.-Nr. 296 i Adelgade), ere hvælvede byggede i Spidsbuestil og danne en Firkant, 28 Alen i Længden og 12 Alen i Bredden. Større Grundflade har Klosteret næppe haft. Det nedlagdes ved Reformationen. Efter den Tid skal Kansler Johan Friis, der døde 1570, have haft det i Forlehnning. 1576 bestemte Frederik den 2den Bygningen tilligemed den Syd for tilstødende Barfred til Toldergaard d. v. s. Toldbod, eftersom de derværende Kældere fortrinlig egnede sig til Opbevaring af Toldgods og laa i Nærheden af Skibsbroen. Som saadan benyttedes Bygningerne, indtil der 1742 blev bygget en Toldbod tæt udenfor Strandporten, som 1856 afløstes af den nuværende Toldbygning. 1608 solgtes den til Raadmand og Tolder Anders Hansen, som paa Grund af Bygningens Brøstfældighed lod Klosterbygningen, dog paa Kælderne nær, tilligemed den tilstødende Barfred, nedrive og 1614 opføre den nuværende Bygning. Over Porten findes endnu en Stenplade med en latinsk Inskription, paa Dansk saalydende: »Naar Gud giver, kan hverken Misundelsen eller Vreden faa Magt«. Paa Hjørnet ud mod Hotel »Postgaarden« var opført et fremspringende Taarn med Spir og Altan, hvilket senere er nedbrudt. Det var i dette Taarns Stue-Etage at den svenske Kong Carl den 10de den 5te Februar 1658 holdt Krigsraad, i hvilket han, trods sine Generalers Betæneligheder, gik ind paa sin Stabschef Erik Dalbergs Forslag at benytte de gunstige Isforhold til en Overgang over Taasinge, Langeland og Laaland til Sjælland. 1650 lod en senere Ejer, Borgermester Jens Madtzen, den aabne Plads mellem den nyopførte Hjørnegaard og Præstegaarden tilbygge.

1412 opførte Margrete en Latinskole, tæt Nord for Kirken og 8 Alen Vest for det omtalte Klokketaarn. Da Skolen efter Reformationen berigedes med betydelige Gaver, og Elevernes

Antal forøgedes, udgik 1555 en kgl. Befaling til at ombygge og udvide den. 1642 sammenbyggedes den med det, ved Kirke-taarnets Opførelse, ledigt blevne Klokketaarn. Bygningen be-nyttedes til Latinskole lige til 1809 og nedbrødes 1872.

Erik af Pommern

(1412—1439).

Danehoffer. Kommunens Jorder. Gaderne.

Det sidste Danehof afholdtes 26de Juli 1413 i Nyborg.

Ved Privilegium, dateret Mortensdag 1435, skænkede Kongen Nyborg Bys Raad og al Almue: Flæskholmsjorderne, Fredeskoven, Teglværksskoven, Christianslund og Nærmer-Øen.

I Efterretninger fra den Tid omtales Nørre-Gade, Sønder-Gade (nu Konge-Gade) og Grave eller Gravens-Gade (nu Skipper-Gade).

Kristoffer af Bavern

(1439—1448).

Kirkens Jorder. Kommunens Jorder. Privilegier.

1445 skænkede Kongen til Frue Kirke den Grund, hvorpaa denne Kirkes Teglgård og Tegllade stod. (Hofn. Fund. 5 Pag. 426.) Lodden skal have ligget ved Skiftet Kirkeskov. (Mtr.-Nr. 2ag).

Kongen stadfæstede Byens Ejendomsret til de af sin For-gænger skænkede Jorder. I det aabne Benaadningsbrev, dateret Odense, Dagen før Mortensdag, 1446 skænkes «Borgere og Menighed» tillige Thorslycke (sydlige Del af Teglværks-Skoven) og Karselycke (Nymarken). At disse ikke skulde have været indbefattede i de af Erik af Pommern givne Jorder, er næppe rimeligt. Derimod nævnes, hvad der ikke findes i de af Erik af Pommern givne Privilegier, Fællesskab med Kronen i Græs-ningsretten paa Slotsjorderne, fra Kornet var høstet, til der blev saet Rug (7de Artikel), og paa Øster-Øen fra »Vor Frue Dag

visitationes (2den Juli) og indtil Midfaste, naar Slottets Lehnsmænd satte sine Heste paa Græs. (8de Artikel). Dette Fællesskab fremkaldte i Eftertiden mange Stridigheder.

I de samme Privilegier, indeholdende 25 Artikler, fastsættes, at Nyborgs »Byfred«, d. v. s. Jurisdiktion, skulde indbefatte saavel Byens som Slottets Jorder (4de Artikel), og det tillodes at afholde Marked Vor Frue Dag visitationes (6te Artikel), samt gaves flere Bestemmelser sigtende til at indskrænke Landboernes Næringsfrihed til Fordel for Købstædernes Indvaanere.

Samme Aar og Dag skænkede Kongen Grundejerne i Nørre-Gade det lavt liggende, af en Grav gjennemskaarne Areal, som laa mellem Svanedammen og Nørre-Gade, fra »Mølle-Broen« til »det gamle Slusested«, imod at Vedkommende fyldte Graven og satte Værn og Planker yderst mod Søen, d. v. s. Svanedammen. Det bemærkes, at Nørre-Gade dengang strakte sig tværs over det nuværende Torv til Møllebroen. Det gamle Slusested var den tidligere omtalte Sluse ved Svanedammens Indløb i Bygraven (Rosenbækken).

Christian den 1ste

(1448—1481).

Eftergivelse af Byskatten. Dragegaarden, Præstegaarden.

I Slutningen af Kristoffer af Bajerns Regeringsaar skal en Del af Byen være afbrændt, hvorfor hans Dronning Dorothea frigav Byen for kongelige Skatter i 40 Aar, hvilket stadfæstedes af hendes 2den Ægtefælle Christian den 1ste ved Privilegium, dateret Dalum Kloster 1449.

1458 skænkede Kongen Borgeren Jens Ivarsen »for ærlig og tro Tjeneste« en Grund og Bolig paa Hjørnet af Konge- og Adel-Gade. En senere Ejer, Anders Draghe, efter hvem Ejendommen kaldtes Dragegaarden, solgte den 1483 til Kong Hans's Gemalinde, Dronning Christine. Fra 1705 har den været Apothekegaard.

Ved Gavebrev af 23de Maj 1464 skænkede Rigsraad Torben Bille til Svanholm 3 Ejendomme i Nyborg til Jomfru Mariæ

Brødres Orden af Karmelsbjerg. Paa en af disse opførtes en Bygning, som oprindelig var bestemt til et Karmeliter-Kloster, men næppe nogensinde er benyttet som saadant. 1523 27de Marts solgte en Slægting, Hans Bille til Egede, Grunden og Bygningen til vor Frue Kirke. Siden den Tid har den bestandig været benyttet som Bolig for Sognepræsten.

Hans

(1481—1513).

Kirkens og Sognepræstens Jorder.

Kongen og hans Dronning Christine opholdt sig oftere og i længere Tid paa Nyborg Slot. Her fødtes 1481 Christian den 2den og 1485 hans Søster Elisabeth, der blev gift med Kurfyrsten af Brandenburg.

I Kong Hans Regeringstid paabegyndtes en Række Magelæg mellem Slotsjorderne og de i Nærheden af Slottets Ladegaard beliggende, til Gammel-Kirke hørende, Kirke- og Præstejorder. 1505 bortbyttede Kirken Helgetofte, Vest for Odense Landevej, mod 10 Stykker Jord «i Nørremark, Norden Sprotofte og vender paa Tvigaden». (Hofm. Fund. 5 Pag. 429). Nørremark antages, ligesom Præste-Embedets Lod Sprotofte, at være en Del af det nuværende Juulbergs Løddenhøjsmark mellem Odense Landevej og Præstens Vænge. Ved Tvigaden forstaas efter al Sandsynlighed Hyrdegyden (Vejen til Skabo-Huse). Da Sognepræsten fra 1525 af havde faaet Bolig i den nuværende Præstegaard og Gammelkirke var afbrændt 1534 i Grevens Fejde, gav dette Anledning til, at ogsaa Præstens Jorder magelægdes.

1. 1546 erhvervede Christian den 3die til Forening med Slotsjorderne »en Have her uden for Byen ved gammel Kirke liggendes« mod, at Sognepræsten fik »en vores og Kronens Have, her uden Byen liggendes, kaldet Birk-Hoved«. (Hofm. Fund. 5. Pag. 536). For Sognepræstens Vedkommende opfyldtes Mageskiftet ikke, skønt der idelig klagedes derover til Kongen. Først ved Frederik den 3dies Kongebrev af 23de Decbr. 1656 overdroges Birk-Hoved til Sognepræsten (Hofm. Fund. 5. Pag 539).

2. 1556 modtog Lehnsmænd Frantz Brockenhus, paa

Kongens Vegne, et Stykke Jord, som kaldtes Præsteholmen, »liggendes i Borreskov (Borgeskov), som tilforn af Arilds Tid ligget haver til Præstegaarden mod en Jord, beliggende i Kolmands-Krog« (Hofman. Fund. 5. Pag. 537). Om Præsteholmen har ligget i den til Juelsberg henhørende Borgeskovs-Mark, mellem Odense Landevej og Telegraf-Skoven og Kolmands-Krog i Humlevænget, Mtr.-Nr. 2 au, vides ikke med Vished.

1604*) erhvervede Kronen Præsteembedets Lod »Sprotofte« og afgav et Stykke af Slotsjorden, kaldet »Skee-Mark«. Hermed menes uden Tvivl det nuværende Præstens Vænge Mtr.-Nr. 3 af Markjorderne. Da Præsident Claus Rasch købte Slotsjorderne, har det formodentlig været med Tanken paa Generhvervelsen af denne Lod, at han som Formand i Landmaalerkommissionen sørgede for, at Præstens Vænge ligesom Frisensvænge i Matriklen af 1688 bleve særskilt skyldsatte og henførte under Nyborg Landsogn ligesom de øvrige Slotsjorder. Dette gav Anledning til, at der senere opstod Tvivl om, hvorvidt Præstens Vænge (Mtr.-Nr. 3) samt Frisensvænge (Mtr.-Nr. 2 b, 2 ce og 2 cm) henhørte under Landkommunerne eller Nyborg Ved Skrivelse af 23de Marts 1888 bestemte Indenrigsministeriet, at da de paagældende Lodder ere opførte i Nyborg Købstads Panteregister, og der af dem ingensinde har været betalt sognekommunale Bidrag til Hjulby eller Aunslev-Bovense Sognekommune, maa de ansees rettelig at henhøre under Nyborg Købstad.

Efter disse Magelæg blev der af de oprindelig til GammelKirke henhørende Præstegaardsjorder kun en lille Lod, forhen benyttet som Gødningsplads, tilbage, beliggende i Hjørnet ved Sammenstødet af Odense-Landevej og Vejen til Skabo-Huse. Claus Rasch bemægtigede sig uden videre denne Plads og opførte paa denne 1689 et Hus, som han kaldte Silkeborg-Huset. Ved Højesteretdom af 29de April 1700 blev han dømt til at give Lodden tilbage. Hvorledes den senere er kommen under Juelsberg, vides ikke. Præstegaardsjorderne kom saaledes til at bestaa af Præstens Vænge, Birkhoved og Mtr.-Nr. 2 au (?). Lodderne Nr. 53 og 54 under Fællesloden Mtr.-Nr. 2 t i Ny-marken og Mtr.-Nr. 19, 20 og 21 paa Nærmer-Øen maa antages at være komne til Præste-Embedet ved den Udskiftning af Ny-

*) Hofman. Fund. 5 Pag. 538.

marken og Nærmer-Øen, som fandt Sted i Tidsrummet mellem 1545 og 1555. Af Præstejorderne bortsolgtes Mtr.-Nr. 19, 20 og 21 ved Skøde af 30te Oktober 1846; den østlige Del af Birkhoved (Mtr.-Nr. 2 bb) ved Skøde af 7de Juni 1878, og den vestlige Del (Mtr.-Nr. 416 og 417 af Bygrunden og 2cd af Markjorderne) ved Skøde af 15de November 1893.

Christian den 2den.

(1513—1523).

Eftergivelse af Byskatten.

1521 eftergav Kongen Byens Borgere Byskatten for de 3 følgende Aar paa Grund af deres Udgifter i den sidste Krig. De havde blandt andet 1518 i Krigen mod Sverrig maattet udruste 4 Mand med Heste og Vaaben.

Frederik den 1ste

(1523—1533).

Aalestader. Nyborg foreslaas til Residensstad. St. Helge Kirke.

1525*) stadfæstede Kongen Byens Privilegier og tillod Magistraten at udleje Aale-Staderne udfor Byens Jorder til deres Medborgere

Samme Aar foreslog Rigsraadet Kongen at tage Nyborg til Residens, men dette skete ikke. Frederik den 1ste opholdt sig sædvanlig paa Gottorp Slot.

St. Helge eller Gammel-Kirke havde hidtil været annekteret Hjulby Kirke, men ved Kongebrev af 7de August 1528 henlagdes begge de nævnte Kirker med Avling, Rettighed, Indkomst og Landgilde til Frue Kirkes Sognepræst Niels Pedersen, for hans Embedstid**).

*) Privilegium dateret Nyborg Slot, Fredagen næst efter Sancte Margrethe virginisdag 1525.

***) Hofman, Fund. 5. Pag. 432.

Christian den 3die

(1533—1559).

Byen afbrændes, genopbygges og befæstes.
De kirkelige Forhold.

I Christian den 3dies Regeringstid fik Byen en hel forandret Skikkelse, som den i det væsentlige beholdt i over 300 Aar. Anledningen var, at den ældste Del af Byen, den nordligste, afbrændte, og at Byen blev befæstet.

Under Grevens Fejde gjorde Grev Kristoffer af Oldenburg i Eftersommeren 1534 Landgang ved Kjerteminde. Borgerne i Nyborg vare Christian den 2den hengivne, og ved Hjælp af Borgmesteren, Rasmus Rostokker, lykkedes det Greven Natten efter Landgangen at overrumple Byen, hvorpaa han belejrede Slottet. Besætningen forsvarede sig længe tappert. For at skaffe Proviant og berøve Belejrerne Skjul og Ophold gjorde Besætningen et Udfald, under hvilket Byen udplyndredes og antændtes paa flere Steder. Ved denne Lejlighed afbrændte hele det nordvestlige Parti af Nyborg og den der værende St. Helge eller Gammel-Kirke. De Grevelige bortledte nu Vandet omkring Slottet, rimeligvis ved at stoppe for Tilløbet fra Hjulby Sø. Dette, i Forbindelse med at der opstod Uenighed blandt Besætningen, bevirkede, at Slottet overgaves. De Grevelige under Otto Stisöns Befaling holdt nu Nyborg besat indtil Sommeren i det paafølgende Aar. Efter Slaget ved Øxnehjerg 11te Juni 1535 overrumplede Johan Ranzau Byen ved Nattetid. Af de Faldne begravedes Adelsmændene paa Byens Kirkegaard ved Gammel-Torv, de øvrige i Nærheden af Sølyst. Stedet (Mtr.-Nr. 33) kaldtes efter den Tid Skalketejet d. v. s. det Sted, hvor Skalkene fik deres Leje. Kort efter overgav Stisön frivillig Slottet til Christian den 3die. Borgmester Rasmus Rostokker var flygtet, men hans Gaard Mtr.-Nr. 339 i Konge-Gaden konfiskeredes. Kongen skænkede den til Dronningen, hvorfor Gaarden senere benævnedes »Dronninge-Gaarden.

Den Lethed, hvormed Nyborg flere Gange var bleven

erobret, viste Nødvendigheden af at befæste denne, med Hensyn til sin Beliggenhed, saa vigtige By. Den afbrændte Del blev ikke genopbygget, derimod udvidedes Byen mod Øst, idet Nyenstad (nu Øster-Gade), Pilestræde (nu Øster-Boulevard) og Grave-Gade (nu Skipper-Gade) kom til at ligge indenfor Fæstningslinierne. Disse blev trukne saaledes, som de forefandtes ved Fæstningens Nedlæggelse den 1ste April 1869. Fra Begyndelsen af opførtes dog kun Kongens, Dronningens, Prinserne Carls, Christians og Frederiks Bastioner beliggende henholdsvis, hvor nu Gasværket, Vandværket, Haandværkerstiftelsen, den nye Bro ud for Banegaarden og Villaen Solhøj findes. Kronprinsens, Greger Andersens, og Strand-Bastionen, som med Hensyn til Beliggenhed svare henholdsvis til Excercerpladsen paa Volden, Borgerskolen og Mtr.-Nr. 373, anlagdes først under Frederik den 3die. Heller ikke opførtes nogen Kourline mellem Kongens og Dronningens Bastioner; man nøjedes her med det Forsvar, Slottet afgav. Den østlige og sydlige Fæstningvold forsynedes med en vaad Grav, der fik sit Tilløb fra Svanedammen og havde sit Afløb ved Strandporten. Som Følge deraf nedlagdes Vejen, der fra Byen førte over Prins Frederiks Bastion (Mtr.-Nr. 448), den saakaldte »Østerdam«, og i Stedet herfor tilvejebragtes Forbindelsen mellem Byen og Nærmer-Øen ved en Stendæmning, den nuværende Havne-Gade, der udgik fra Strandporten og dannede Contrescarpen for den sydlige Fæstningsgrav. I Stedet for det gamle Slusested tilvejebragtes Svanedammens Indløb i den gamle Bygrav ved en muret Hvælving i Volden tæt ved det nuværende Menighedshjem.

Dels af fortifikatoriske Hensyn og dels for at skaffe Byen tilstrækkeligt og godt Drikkevand foretoges forskellige Foranstaltninger. Hjulby-Aa, en Arm af Vindinge-Aa (Tvevadbækken) reguleredes, og denne forsynedes i Nærheden af Hjulby med en Dæmning (Kullerup Sluse), hvorved en rigeligere Vandmængde ledtes ind til Byen. Efter at Møllegraven 1540 var bleven udgravet, hvorved Slottet fik en dobbelt Grav mod Bysiden, flyttedes Møllebroen og Slotsmøllen til det Sted, hvor de nu ligger. Fra den Tid forsynedes Byen med Drikkevand ved Vandrender, som udgik fra Møllegraven; dog bibeholdtes den

gamle Bygrav, dels af Hensyn til Ildebrandstilfælde, dels til Optagelse af Overfladevandet.

Slottet undergik en betydelig Forandring. Dets Volde sløjfedes, og Jorden anvendtes til Fæstningsværkerne. Selve Bygningen, der hidtil kun havde bestaaet af een Fløj, den samme, som endnu staar og benyttes til Tøjhus, fik en Tilbygning af 3 Fløje, hvoraf den østlige forsynedes med et massivt Taarn. Dette er endnu bevaret og bruges til Krudtmagasin. En Sten, der er indmuret oven over Indgangen har følgende Indskrift: Christianus Rex, Frederici Primi Filius, Turrim instauratæque Arcis Ædificia simul oppidi propugnacula posuit anno Dni MDXLIX Regni sui XIII. (Kong Christian, Frederik den 1stes Søn, opførte et Taarn og den fornyede Borgs Bygninger tilligemed Byens Fæstningsværker i Herrens Aar 1549 i sin Regerings 13de Aar).

1537 lod Kongen en Del af Bygningerne i Nørre-Gade nedrive og Grundene omdanne til Turneringsplads. Under hans Efterfølger overlodes den til Byen, hvorved denne fik sit nuværende Axeltorv. Dronninge-Gaarden indrettedes til Staldbygning til Brug for Hoffet, naar dette opholdt sig i Nyborg. 1537 omtales en Mand ved Navn Peter Jeyger. Han opførte det Stræde, der efter ham kaldtes Peter Jæger Stræde, og som nu danner Kors-Gadens Forlængelse fra Konge-Gade til Vester Boulevard. 1548 skænkede Kongen Byen det gamle »Griff van Sund« (Griffensund) d. v. s. den inderste Del af Nyborg Fjord, til dens Skibsbro. Færge-Strædet, nu Adelgade, blev forlænget ned til Strandporten, og en ny Skibsbro anlagdes udenfor denne. Den naaede omtrent til, hvor nu Vejerboden ligger, og kom derved i umiddelbar Forbindelse med den tidligere omtalte, sejlbare Rende, der førte ud til Holmens Skibsbro og derfra fortsattes mellem Lindholmen og Lindholms-Grunden ud forbi Slipshavn. Samme Aar fik Lehnsmanden Frantz Brockenhus et Kongebrev, i Anledning af at Borgmesteren havde ladet opføre et Hus i Færge-Stræde saaledes, at dette vilde blive for smalt, hvis der byggedes videre paa samme Maade. Derfor befalede det Lehnsmanden at underhandle med Borgmesteren om Nedbrydelse af Huset og have Tilsyn med, at Strædet blev saa bredt, at, naar paa engang flere Hundrede af Kongens Heste skulde komme gennem Byen, de da kunde have Plads, naar de skulde indskibes.

I de kirkelige Forhold fremkaldte Kirkereformationen 30te Oktober 1536 en Del Forandringer. De i Nyborg værende gejstlige Gilder ophævedes, og deres Gods og Jorder skænkedes til Nyborg Kirke (Hofman 5 Pag. 434, 435 og 471). Af 2 ved Nyborg Byting oplagne Tingsvidner, henholdsvis 1554 og 1556, samt af en Fortegnelse (Badens Samlinger i det forenede Ministerialarkiv) over de Jordskylds- og Gaardskyldspenge, der i 1582 svaredes til Kirken, ligesom ogsaa af en Deklaration af 2den Juni 1825, tinglæst 2den April 1827, maa det antages, at de Ejendomme i Nyborg, der overgik til Kirken, bestode i Hømløvænget med Undtagelse af Frisensvænge, der tilhørte Kansler Johan Friis, samt 27 Gaarde og Huse i Byen, og at Kirken efterhaanden har afhændet alle disse Ejendomme mod en aarlig Afgift.

Afgiften af de 27 Gaarde og Huse, de saakaldte Gaardskyldspenge, ialt 12 Rd. 3 Mk. 11 $\frac{2}{3}$ Sk., betales for Tiden i Henhold til nævnte Deklaration saaledes:

		Torvet:		Afgift.	
Gammelt Matr.-Nr.	Nyt Matr.-Nr.	Rd.	Mk.	Sk.	
16	210	»	1	5 $\frac{1}{3}$	
17	209	»	1	5 $\frac{1}{3}$	
18	208	»	5	5 $\frac{1}{3}$	
21	250	»	2	14	
23	247	»	3	5 $\frac{1}{3}$	
24	246	»	»	6 $\frac{2}{3}$	
Nørre-Gade:					
26-27 a og b	206	»	1	10	
31	190	»	»	8	
57	263	»	»	6 $\frac{2}{3}$	
58	261	»	5	3	
61 og 70	253	»	5	10 $\frac{1}{3}$	
62	252	»	»	12	
Mellem-Gade:					
81	273	»	2	10 $\frac{2}{3}$	
80	270	»	»	8	
77	264	»	2	10 $\frac{2}{3}$	
Overføres...		4	5	9 $\frac{1}{3}$	

Gammelt Matr.-Nr.	Nyt Matr.-Nr.	Afgift.		
		Rd.	Mk.	Sk.
	Overført...	4	5	9 $\frac{1}{2}$
76	262	3	2	4
79	266 og 269	3	2	10 $\frac{3}{4}$
98	313	3	3	12
Baggers-Gade (Gammel Torv):				
86	279	3	5	5 $\frac{1}{2}$
Konge-Gade:				
114	297	3	5	5 $\frac{1}{2}$
115	367-371 og 372	3	1	10 $\frac{3}{4}$
116	365	3	1	1
120	354	3	1	11
121	341 og 342	3	1	12
122	340	1	1	8
Kors-Gade:				
100 og 104	319	1	3	$\frac{1}{2}$
Slots-Gade:				
126	335a, b, c, d	1	1	2
		Ialt... 12 3 11 $\frac{3}{4}$		

De paa den Tid hyppige pestagtige Sygdomme fremkaldte megen Dødelighed, hvorfor det 1537 blev paabudt, at der udenfor hver Købstad skulde anvises et passende Sted til Kirkegaard. En saadan anlagdes i det nordvestlige Hjørne af den nuværende Assistenskirkegaard og var oprindelig bestemt for de Fattige, Soldaterne og Beboerne i Hjulby. Ved Anlægget af Ravelinen udenfor Landporten 1665 blev en Del af Assistenskirkegaarden afgivet til Fæstningen, men den udvidedes igen i Aarene 1738, 1816, 1856 og 1872. Fra 1818 ophørte man at benytte den gamle Kirkegaard i Byen som Begravelsesplads, jfr. Reskr. 3dje April 1818 § 12.

Før Reformationen havde Byen og Landsognet 4 Kirker, nemlig: St. Helge eller Gammelkirke, Hjulby Kirke, Slotskirken og Frue Kirke. Af disse var, som omtalt, den førstnævnte afbrændt i Grevens Fejde. Da Niels Pedersen, den første

evangeliske Sognepræst i Nyborg, havde beklaget sig for Kongen over Kaldets ringe Indtægter, henlagdes 1555 Hjulby Sogn for bestandig som Anneks til Frue Kirke.*) Samme Aar nedbrødes Hjulby Kirke og genopførtes først 1883. 1604 byggedes et Kapel paa Assistenskirkegaarden, hvortil benyttedes Kvaderstenene fra Gammel-Kirkes og Hjulby Kirkes Ruiner. Kort Tid efter, nemlig 1659, ødelagdes det af Svenskerne og blev 1665, paa Grund af Fæstningsværkernes Udvidelse, sløjft tillige med et stort Stykke af Kirkegaarden.***) Kapellets Prædikestol anbragtes i Frue Kirke. I Slotskirken afholdtes ingen Gudstjeneste efter de Svenskes Okkupation af Byen 1658 og 1659.

Christiaan den 3dje opholdt sig ofte i Nyborg, fra 1550—1556 endog hvert Aar 2 til 4 Maaneder ad Gangen. Byen blev der- ved ligesom en midlertidig Residensstad, og en Mængde Kongebreve og kongelige Domme ere udfærdigede her.

Frederik den 2den

(1559—1588).

Strømtold. Udskiftning. Bygninger og Gader.

1560 stationeredes et Vagtskib i Fjorden for at vaage over, at Strømtolden betaltes af de forbisejlende fremmede Skibe, en Foranstaltning, som først ophørte 1857 ved Toldens Alløsning Tidligere var det forbudt at benytte anden Gennemfart end Øresund. I den Handelstraktat, der under Kong Hans afsluttedes 20de Januar 1490 mellem Danmark og England, fastsattes, at et engelsk Skib kun i yderste Nød maatte gaa gennem Bæltet, og i dette Tilfælde skulde Skipperen betale Tolden i Nyborg. Dette Paabud maa være blevet ophævet samtidig med Vagtskibets Stationering; thi fra den Tid foretrak mange Skibe at gaa gennem Bæltet og betale Strømtold i Nyborg fremfor at benytte Øresundet, hvor Toldens Klarering skal have været forbunden med flere Vanskeligheder. Byen havde stor Fordel deraf.

*) Hofman, Fund. 5 Pag. 536.

**) Hofman, Fund. 5 Pag. 445.

De mindre gode Følger af Bygrundenes Indsnævring ved Fæstningsværkerne viste sig snart. Kreaturholdet var paa den Tid meget stort; Gaardenes Staldrumsplads i Forhold hertil derimod meget lille, og Gaderne endnu ikke brolagte. Vel havde Christian den 3dje i Aarene 1547 og 1548 paabudt at brolægge Kørebanerne; men det synes, som om dette først langt senere er kommet til Udførelse. Som Følge heraf vare Gaderne hyppigt ufremkommelige, og denne Tilstand vedblev i lange Tider. Saaledes blev det først 1682 af Magistraten paabudt at brolægge Fortovene; Gadebelysning indførtes ikke førend 1792. For nogenlunde at afhjælpe Ondet, henvendte Magistraten sig til Kongen for at faa anvist en Plads udenfor Byen, paa hvilken Borgerne kunde opføre Stalde og Lader. Ved kongelig Befaling af 14de Juli 1568 paalagdes det Lensmanden at udvise en dertil egnet Plads. En saadan valgtes udenfor Landporten paa begge Sider af Vester-Gade.

Medens Frantz Brockenhus, den samme som tillige med Daniel Rantzau faldt ved Belejringen af Varberg 1569, var Lensmand i Nyborg fra 1545 til 1562, vare Nymarken og Nærmerøen blevne udskiftede mellem Grundejerne efter det Forhold, som enhver var forpligtet at holde Staldrum til. Efterhaanden var dette Forhold ved Bortsalg af Jorderne blevet forrykket, saa at der fandtes Borgere, som havde 5 à 6 Gaardes Jorder i Brug, skønt de kun havde Staldrum til saa mange Heste, som svarede til een Gaard. Magistraten klagede, vistnok for Indkvarteringsens Skyld, over at Byen ikke havde Staldrum til nær saa mange Heste, som tidligere var forordnet. Ved Kongebrev, dateret Rosted 26de Juli 1580*), paabødes en ny Udskiftning, saafremt Jordbrugerne ikke vilde holde Staldrum til saa mange Heste, efter Byens Bog, som de Gaarde have været taxeret for, samme Jorder have tilforn ligget til.

1573 omtales Nyenstad (den nye Stad), nuværende Øster-Gade. Her fandtes lige ind til vore Tider lutter smaa Huse, saakaldte Boder eller Barakker, som i ældre Dage især benyttedes til Soldater-Indkvartering. 1578 byggede Herredsfoged Jep Lerche en Gaard paa Hjørnet af Slots-Gade og Gasværks-Gade (Matr.-Nr. 335 a, b, c, d), som efter en senere Ejer

*) Byens Arkiv Iste Afdeling Nr. 5 Pag. 62.

Rasmus Refning kaldtes Revninge-Gaarden. 1586 opførtes Byens Raadhus. Pladsen foran benyttedes fra den Tid af som Akseltorv og skal indtil Ildebranden 1797 have været beplantet med Lindetræer langs den nordlige og sydlige Husrække.

Christian den 4de

(1588—1648).

Postvæsenet. Markeder. Fæstningen. Bygninger og Gader.

Allerede under Christian den 2den var der gjort Forsøg paa at indføre en regelmæssig Postforbindelse, men det var først under Christian den 4de, at denne fik en fast Organisation. 1624 oprettedes den hamburgske Post, der gik over Nyborg og Kolding. Som Følge heraf etableredes en regelmæssig Overfart mellem Korsør og Nyborg, i hvilken Anledning Kongen lod bygge en ny Skibsbro ved Slipshavn til Brug for Troppetransporter og Rejsende, naar Fjorden var tilfrossen. At en saadan har eksisteret i ældre Dage, ses af et Kongebrev af 12te Decbr. 1589, i hvilket det paalægges Lensmanden Lauritz Brockenhuus at lade Slipshavns Bro, der skulde være meget forfalden, istandsætte. Til Overfarten benyttedes de af Hollænderen Villum Adriansen konstruerede Fartøjer, de saakaldte Smakker. Som Belønning herfor erholdt han 1640 »Ølhaven« (Vogumandsjorderne) i Førløning. Bestyrelsen af Færgefarten paahvilede i Begyndelsen Magistraten, senere Færgelavet (jfr. Res. af 19de Januar 1709) og fra 1856 Postvæsenet. Ved Fd. af 29de August 1684 og 24de April 1734 gaves Regler for Færgevæsenet.

Ved Bevilling af 8de Marts 1634 tillod Kongen Byens Borgere at afholde et Fæ- og Hestemarked aarlig paa St. Galli Dag (16de Oktober) »mellem Møllestrømmen og det Kapel, som ligger udenfor Byen«, d. v. s. paa den nuværende Kirkegaard. Da Ravelinen udenfor Landporten anlagdes 1665, inddroges Markedspladsen tillige med en stor Del af Assistenskirkegården under Fæstningsterrainet, og Markedet paa St. Galli Dag afholdtes fra den Tid i Nærheden af det nuværende Sygelhus paa Slotsmarken Helgetofte. Den kgl. Skrivelse af 10de Novbr.

1665*). som befaler Kommandanten at udvise en bekvem Plads til en ny Kirkegaard, indeholder Intet om den nye Markedsplads; men da Kommunens Benyttelse af denne skriver sig fra 1665, altsaa paa en Tid, hvor Slotsjorderne endnu hørte under Kronen, kan det ikke betvivles, at Brugsretten af Helgetofte til Markedsplads paa St. Galli Dag er overdraget Kommunen af Regeringen, og at der ikke er sket nogen Forandring heri, da Slotsjorderne 1672 bortsolgte. Af en Skrivelse fra Stamhuset Juelsberg af 13de Maj 1807 til Amtets Forligelseskommision i Kerteminde**) samt af Byr. Forh. 1872 Pag. 29 ses, at der af Stamhuset flere Gange er gjort Indsigelse mod den ovennævnte Brugsret, men at Kommunen ikke har villet give Afkald paa denne.

Efter at Krigen med Sverrig (1643—1645) var endt, toges der fat paa at forstærke Fæstningens Nord- og Vestfront ved Jordværker paa Glaciet. Endvidere byggedes 1645 Strandporten (nedreven 1855) og 2 Vagtbygninger, een ved sidstnævnte Port og een, Hovedvagten, ved Møllebroen. Umiddelbart ved denne opførtes 1646 Slaveriet eller, som det ogsaa kaldtes, Stokhuset. Da dette 1852 ophævedes, og Slaverne overførtes til København, nedreves saavel Stokhuset som den tilstødende Vagtbygning. Pladsen benævnes endnu Stokhus-Pladsen.

1601 opførte Borgmester Mads Lerche den endnu staaende Gaard i Slots-Gade, Matr.-Nr. 338. At her forhen har staaet en Bygning, opført i Erik Menveds Tid af Drost Peder Hessel, er et Sagn, som lever hos Befolkningen, men noget Paa-lideligt herom vides ikke. 1618 anlagdes paa Hjørnet af Kors-Gade og Vesterboulevard, Matr.-Nr. 350, 353 og 356, paa en Plads, som kaldtes Riberhus, en Stampemølle, der blev dreven af Vandet i Rosenbækken, den gamle Bygrav. I Byens Tingbøger omtales 1632 Kors-Gade, 1639 Vægter-Stræde og 1642 Gammel-Torv.

*) Hofman 5 Pag. 445.

**) Byens Arkiv, 2den Afdeling, A. Nr. 7.

Frederik den 3dje

(1648—1670).

Slaget ved Nyborg. Fæstningen. Gader. Handel og Sofart. Nyborg Lens
Nedlæggelse.

Kort efter Frederik den 3djes Tronbestigelse paatænkte det at flytte Fæstningen ud til Slipshavn. Resultatet af de fra 1650 til 1656 foretagne Overvejelser blev, at Fæstningen skulde blive liggende, hvor den var; dog at Slipshavn og Christianslund burde befæstes. 1657 fik Lensmanden Otto Krag, den bekendte Fører for Adelspartiet paa Rigsdagen i København 1660, Befaling til at montere Slipshavns Skanse. Samtidig fortsattes den paabegyndte Fortsærkning af Vest- og Nordfrontens Glacis. Man var imidlertid ikke bleven færdig hermed, da de Svenske den 31te Januar 1658 besatte Nyborg. Fæstningen overgaves uden Modstand, og Besætningen, hvoraf en Del toges til Fange, trak sig over det tilfrosne Bælt tilbage til Sjælland. Kun Kommandør Bredahl, som med 4 Krigsskibe laa indefrosen i Nyborg Fjord, forsvarede sig. Det lykkedes ham at ise Skibene ud og føre dem til København. Under de Svenskes næsten toaarige Ophold i Nyborg fuldførte de Befæstningen af Glaciets Vest- og Nordfront, i hvilken Anledning de foranliggende Bygninger: Slottets Ladegaard ved Telegraf-Broen, Borgernes Stalde og Lader udenfor Landporten samt det derværende Kapel, som værende til Hinder for Forsvaret, nedbrødes; endvidere anlagde de Syd for Christianslund en Stjerneskanse. Skønt denne under Krigen 1807—1814 omdannedes til en Redoute, betegnes den dog vedblivende med Navnet »Stjerneskanse«. Paa Nærmer- og Øster-Øen havde de Svenske deres Lejrplads.

Medens Carl Gustav holdt Øerne besatte og belejrede København, samlede de Danske og deres Allierede en Hær paa Halvøen. Den bestod af Danske, Brandenborgere, Polakker, Østerrigere og Hollændere. Efter flere forgæves Forsøg lykkedes det 2 Hærafdelinger, den ene under General Schack, den anden under General Eherstein, i Begyndelsen af November 1659 at

gøre Landgang paa Fyen, henholdsvis ved Kerteminde og Middelfart. Efter at have forenet sig ved Odense rykkede de i Samling, med omtrent 9000 Mand, mod Nyborg. De Svenske under Generalerne Stenbock og Fyrsten af Sulzbach, i alt omtrent 5000 Mand, oppebiede ikke Angrebet i selve Fæstningen, men toge Stilling paa Højderne ved Juelsberg med Fløjene støttede til Hjulby-Sø og Storebælt. Kampen, som fandt Sted den 14de November*), var meget haardnakket og endte med, at de Svenske maatte trække sig ind i Fæstningen; og da den danske Admiral Bjelke og den hollandske Admiral Ruyter med deres Skibe holdt Nyborg indesluttet fra Søside, saae de sig tvungne til næste Dag at overgive sig. Kun de Øverstkommanderende, General Stenbock og Prinsen af Sulzbach, lykkedes det i en Baad at undslippe til Korsør, hvor Carl Gustav, som opholdt sig der, modtog dem med den bekendte Ytring: »Har Fanden taget Faarene, kunde han have taget Bukken (Stenbock) med«. Tab: paa de Danskes og deres Allieredes Side var 500 Døde og 1000 Saarede, de Svenskes Tab 2000 Døde og Saarede; Resten, 3000 Md., toges til Fange. De smaa Høje paa Borgeskovs Marker, paa begge Sider af Odense Landevej, formenes at være de Faldnes Begravelsessteder. Om Tilstanden i Nyborg i de første Dage efter Slaget hedder det i Biskop Jens Bircherods Dagbog: »I Nyborg »var nu en mægtlig Vrimmel af Mennesker, og saasom det i »den sidste Tid havde regnet meget, laa Gaderne fulde af Dynd. »Med Plyndring og Voldtægt begyndte det at gaa skændigt til; »især vare Polakkerne og Tydskerne værst. Men Plyndringen »øvede de dog fornemmelig paa Landet, da en Del af dem bleve »henviste til Landsbyerne, eftersom der ikke fandtes Plads i »Byen til dem Alle.«

Ved Reskript af 12te November 1660 befalede Kongen, at der i Nyborg, og ved Reskript af 8de Januar 1661, at der overalt i Riget, paa Aarsdagene for Stormen paa København (11te Febr.) og Slaget ved Nyborg (14de Novbr.) skulde afholdes en Taksigelsesfest. Befalingen hævedes igen ved Reskr. af 17de Oktbr. 1766 i Anledning af Formælingen mellem Frederik den 5tes Datter Sophie Magdalene og den svenske Konge Gustav den 3dje »paa Grund af det indtraadte bedre Forhold mellem »Sverrig og Danmark«.

*) 14de Novbr. gml. Stil = 24de Novbr. ny Stil.

Efter Fredslutningen i København 27de Maj 1660, og efter at den hollandske Oberst Henrik Rysse var bleven Overinspektør for Landets Fæstninger, undergik Byens Fæstningsværker en betydelig Forandring. Alle Bastionerne, der hidtil havde været runde, omdannedes efter Bolværkssystemet; dog med Undtagelse af Prins Frederiks Bastion, der beholdt sin oprindelige Form lige indtil Fæstningens Nedlæggelse. Volden forstærkedes paa Nordfronten med 2 nye Bastioner: Kronprinsens Bastion og Greger Andersens Bastion; endvidere byggedes Landporten med udenfor liggende Vindebroer og Ravelin. Mod Vest dækkedes Slottet ved en Kourline mellem Kongens og Dronningens Bastion. Det lige over for liggende Glacis forsynedes med en Ravelin (Svendborg Ravelin) og da det ved Ladegaards-Søen var skilt i 2 Dele, blev disse ved en Dæmning og en Bro satte i Forbindelse med hinanden. Ved de paa Vestfronten anlagte Jordværker deltes Vand-Arealet i 3 Dele: Ladegaards-Søen, Fæstningsgraven og Slots-Søen. Forbindelsen mellem de to førstnævnte tilvejebragtes ved en Aabning i Glacis-Dæmningen, over hvilken den omtalte Bro førte, og mellem de to sidstnævnte ved en Træ-Rende, der gik gennem Volden omtrent 70 Alen Syd for Vandværket, og hvoraf der endnu ved dettes Anlæg 1876 fandtes Rester. Nord- og Vestfrontens Omdannelse havde for Indvaanerne den mindre gode Følge, at de fra nu af kun fik een Kørselsvej til Oplandet mod Nord og Vest, nemlig gennem Landporten. Oprindeligt havde 2 Veje: Odense-Vejen, ogsaa kaldet Odense-Gyden, og Svendborg Vejen; den første udgik fra Stendams-Gade og førte over den senere hen anlagte Kronprinsens Bastion gennem Borgeskoven, paa hvilken Strækning den kaldtes Borgeskovs-Gyden og var brolagt, over Hjulby og Aunslev til Odense. Svendborg-Vejen udgik fra Slots-Gade og førte over Auernakke-Dæmningen, midt paa hvilken der fandtes en Port (Auernakke- eller Svendborg-Porten), forbi den nuværende Fattiggaard til Piils-Huse og derfra over Vindinge til Svendborg. Odense- og Svendborg-Vejen stode i Forbindelse med hinanden ved en Vej, der ligesom Odense-Vejen udgik fra Stendams-Gade og førte gennem Helgetofte forbi Slottets Ladegaard, passerede Ladegaards-Aaen omtrent 800 Alen Nord for Telegraf-Broen og førtes herfra Vest om Jagtenborg til Vindinge. Af denne Vej findes endnu Spor i Telegraf-Skoven, som er en Rest af den

forrige Borgeskov. Da Fæstningen i 1660 omdannedes, fik Odense-Vej sin nuværende Retning gennem Land-Porten, og Indkørslen fra Svendborg-Vej over Auernakke-Dæmningen faldt bort. Selve Auernakke-Dæmningen flyttedes henved 100 Alen mod Syd og forsynedes med Palisader og, til Støtte for disse, med et lille Taarn. Det er denne Dæmning (Bâtardeau) og dette Taarn, som senere benævntes henholdsvis »Kammen« og »det hvide Taarn« eller Jomfrutaarnet. Den Del af Fjorden, som beskyllede Kammen, kaldtes Kam-Graven, og, efter at Dæmningen udenfor Strand-Porten var anlagt 1844, Kam-Hullet. Da Kongens Bastion sløjfedes, og Kamhullet opfyldtes, benævnedes dette Søndermarken og Kammen Kongens-Bastions-Vej. Den afbrudte Forbindelse mellem Byen og Svendborg-Landevej over Auernakke-Dæmningen erstattedes ved to nye Veje, nemlig: een langs det vestlige Glacis, og een, som omtrent faldt sammen med den nuværende Chausee fra Nydams-Huset over Telegraf-Broen til Piils Huse.

1663 omtales Krogen, senere kaldet Ravnekrogen, som en Del af Blegdams-Gade, og Pølse-Stræde, der forbandt Konge-Gade med Mellemgade, cirka 30 Alen Vest for Lille Konge-Gade. 1666 nævnes Rebslager-Gade, den østlige Ende af nuværende Nørre-Gade.

I Midten af det 17de Aarhundrede befandt Byens Handel og Søfart sig i en blomstrende Tilstand. Kommunens Velstand var saa stor, at den i Krigens Tid kunde forstrække Regeringen med Penge. Saaledes gav f. Eks. Frederik den 3dje 25de Januar 1651 Byens Borgmester, Raadmand samt andre Interessenter Panteret i forskellige hans og Kronen tilhørende Gods, for et Beløb af 1183 Rdlr. 32 Skilling. som Byen havde forstrakt Riget med under Krigen 1643—1645. Peder Nielsen, Borgmester fra 1614 til 1638, lod i Frankrig bygge en armeret Fregat, som han, da han engang beværtede Christian den 4de og hans Følge, forærede Kongen, fordi den var stor til Købmandsbrug, og kunde være Kongen og Riget nyttig. Men al denne Rigdom forsvandt under de Svenskes Ophold. Disse bortførte Byens Koffardi- og Færgekibe, nedbrøde Borgernes Lader og Stalde udenfor Byen og huserede saaledes, at de fleste bemidlede Familier kom i Armod. Det varede omtrent halvandet hundrede Aar, inden Byen nogenlunde forvandt Følgerne af den lændlige Okkupation.

For, som det hedder i Reskriptet af 8de Novbr. 1661, »at Nyborg kunde komme i forrige Velstand igen« fik Byen Privilegium paa at være Stapelstad for Fyen, d. v. s. at alle Varer, der kom fra eller gik til Udlandet, skulde ind- eller udføres i Nyborg. Ved Forordn. 28de Januar 1698 udvidedes dette Privilegium til de øvrige Købstæder paa Fyen, med Undtagelse af Middelfart og Bogense. Indbyggerne fritoges for kgl. Skatter og Byrder undtagen Told og Indkvartering, helt i de første 8 og halvt i de derpaa følgende 16 Aar. Endvidere stilledes 1664 en Præsident i Spidsen for Magistraten. Den første, som beklædte denne Post, var den bekendte Klaus Rasch. Da hans Efterfølger afskedigedes 1689, ophævedes Embedet.

Et af de Midler, Gejstligheden og Borgerstanden under Forhandlingerne paa Rigsdagen 1660 foreslog til Ophjælpning af Statens Finanser, var at bortforpagte Lenene og de kongelige Ladegaarde til de Højstbydende eller lade dem bestyre ved regnskabspligtige Embedsmænd. Hidtil havde den Afgift, Lensmændene svarede, som oftest været utilbørlig ringe. Fra 1ste Maj 1662 ophævedes Lenene, og Lensmændenes Forretninger fordeltes mellem Amtmænd, Kommandanter og Amtsforvaltere, hvorved Kronens Indtægter snart forøgedes til det femdobbelte. Nyborg Len, som var et af de betydeligste paa Fyen, indbefattede ved dets Nedlæggelse: Nyborg Slot med underliggende Ladegaardsjorder og Skove, Købstæderne Nyborg, Kerteminde, Faaborg og Svendborg samt Viinding, Bjerre, Hindsholm, Sunds, Aasum, Salling og Gudme Herreder. Kort efter paabegyndtes Salget af Slottets Jorder med Tilliggende. 19de Decbr. 1664 afhændedes Slots-Møllen; 15. Septbr. 1665 Bredeskiftet, som Vederlag for afstaaet Jord til Gregers Andersens Bastion. 6te Marts 1666 solgtes Kronens Ejendom, Bondegaarden Bagnegaard*) med 10 Td. » Skpr. 1 Fdk. 1 Alb. Hartkorn til Gaardens tidligere Bruger. Den var beliggende, hvor nu Juelsbergs Hovedbygning findes, men hørte ikke til Slotsjorderne. 25de Juni 1668 udlagdes Loddenhøjsmarken til Raadmand Niels Jensen Riber, som Erstatning for 662½ Rdlr. 16 Skilling, Kongen havde laant af ham.

*) Navnet hidrører fra den nærliggende Bagnehoj = Bavnehøj, hvor Bavnen tændtes, naar der saas fjendtlige Skibe i Bæltet.

Christian den 5te

(1670—1699).

Salget af Slotsjorderne — Processen mod Præsident Klaus Rasch —
De faste Ejendommens Beskatning.

24de April 1671 udgik en kgl. Befaling til Assessor i Højesteret og Krigskollegiet Otto Paavisch at foranstalte Slottets Ladegaardsjorder magelagte med andet tjenligt Gods. »I Særdeleshed«, hedder det i Skrivelsen, »skal det først Nyborg Bys »Indvaanere tilbydes, og dersom de saa meget dygtigt Jordegods »derfor ville udlægge, som andre muligen kunne byde, skal det »da dem fremfor andre Udenbyes tilslaaes.«

Slotsjorderne indbefattede følgende Jorder:

Store Auernakke (Adams Auernakke Løkke).

Lille Auernakke (Piils Auernakke Løkke)

Dyrehaven.

Borgerskovmarken og Helgetofte.

Skeemarken,

Duevænge.

Tuema.

Kobbelet (heri Stjerneskinden)

Øen (Øster-Øen, Vognmandsjorderne og Svanedammen).

Risinge Ma*).

Af de oprindelige Slotsjorder vare i Tidernes Løb Birkhoved, Præstens Vænge (Parcel af Skeemarken) Bredeskiftet og Loddenhøjsmarken afhændede dels ved Magelæg, dels ved Salg, hvorimod de vare blevne forøgede med Helgetofte. De tilbudte Jorder vare i Matriklen af 1664 takserede til 262 Td. Udsæd, 346 Læs Hø og 91 Svins Olden samt ansatte til 52 Td. » Skp. 1½ Alb. Hartkorn og indbefattede omtrentlig 14 - 1500 Td. Land, altsaa et lige saa stort Areal som Byens nuværende Bygrunde, Markjorder og Skove tilsammen. Den ovennævnte Hartkornsansættelse skriver sig fra før den svenske Okkupation. Under og efter denne vare Slotsjordernes Værdi gaaet betydeligt tilbage. Markerne havde ikke været fuldt opdyrkede siden 1657, og Slaaentorn havde udbredt sig saa stærkt over store Partier

*; Risinge Ma, beliggende 1½ Mil fra Slottet og takseret til 12 Læs Hø.

af de forhen dyrkede Agre, at det varede flere Ejeres Tid igennem, før Jorden atter blev opdyrket i sin tidligere Udstrækning.

Af Slotsregnskaberne sees, at Slotsmarkernes Avl var:

1663	563	Td.	Korn	og	267	Læs	Hø.
1664	399	—	—	307	—	—	
1665	313	—	—	314	—	—	
1666	140	—	—	313	—	—	
1667		Intet		313	—	—	
1668		Intet		48	—	—	

At der i de 2 sidste Aar intet Korn avledes, laa i, at der intet var saaet. Ladegaardsbygningerne vare nedbrudte af de Svenske og ikke senere blevne genopbyggede. Ved et ved Vindinge Herred 29de August 1660 optaget Tingsvidne, i Anledning af et stedfunden Syn over den Skade, som under de Svenskes Ophold var gjort i Skovene, oplystes, at der i Dyrehaven, som strakte sig fra Holckenhavnsfjorden lige ind til Byen og fra Nyborg Fjord til det endnu eksisterende Dyrehavs-Hegn, var hugget 5200, i Borgeskov 420 samt i Skeemarken, Duevænge og Havreløkken 460 Ege og Bøge; paa Øen (Slipshavns-Skoven) var der fældet 1220 Træer, saa »at ikkun nogle gamle Stumper staa tilbage.« Da Kronens Gods 1670, i Anledning af det nationale Rytteris*) Oprettelse, takseredes, ansattes Slotsjorderne derfor kun til 4 Rytterportioner à 8 Td. Hartkorn. I Matriklen af 1688, altsaa 16 Aar efter at Rasch var kommen i Besiddelse af Slotsjorderne, ansattes disse til 67 Td. 1 Skp. 2 Fdk. Hartkorn og 1 Td. 3 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Skovskyld. For Sammenlignings Skyld kan anføres, at Nyborgs Jorder ved den samme Matrikel ansattes til 45 Td. 6 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Hartkorn og 2 Td. 3 Skp. Skovskyld.

Som allerede omtalt, var Klaus Rasch 1664 som Præsident bleven stillet i Spidsen for Magistraten. Han var født ²² 1639 i Angeln, kom som ungt Menneske til København, deltog som Underofficer i Byens Belejring og blev derefter Sekretær hos Statholderen Kristoffer Gabel. Ved Lenenes Ophævelse ud-

*) Rytteriet var hidtil bleven rekruteret ved, at Lenene i Krigstid maatte stille en fuldrustet Rytter for hver 312 Tønder Kornes Indtægt (Rostjeneste), men da Hestene som oftest vare ubrugelige, og Rytterne uøvede, viste denne Rekruteringsmaade sig mindre heldig. Nyborg Len stillede 10 Ryttere.

nævntes han til Amtsforvalter for Nyborg og Tranekær Amter. Samme Aar han blev Præsident, giftede han sig med Enken efter Byens Sognepræst. Hun var 20 Aar ældre end han, men ejede Frisensvænge og tilhørte en rig og formaaende Slægt. $\frac{2}{3}$ 1669 købte han den omtalte Bagnegaard og kaldte den Raschenberg. $\frac{3}{4}$ 1672 købte han, i Forening med Byens Magistratspersoner, Slotsjorderne. Ved Mageskifte med Kronen kom han $\frac{1}{3}$ 1673 i Besiddelse af Bøndergodset i Reistrup, Hjulby, Bovense, Ullerslev og Aunslev. Ved Skøde af $\frac{1}{2}$ 1674 blev han Eneejer af Slotsjorderne, som han forenede med Raschenberg. Ved Patent af $\frac{2}{3}$ 1680 optoges han i den danske Adel. Efter i 18 Aar at have staaet i Spidsen for Magistraten udnævntes han $\frac{1}{2}$ 1682 til Politimester i København og 1690 til øverste Borgmester sammesteds. 1695 giftede han sig for 2den Gang med en ung, rig Enke. I Maj 1700 udnævntes han til Medlem af Forsvarskommissionen og underskrev i denne Egenskab, da Hovedstaden kort efter truedes af en forenet engelsk, hollandsk og svensk Flaade, Opfordringen til Studenterne om at gribe til Vaaben. Han døde $\frac{1}{2}$ 1705. Der var ingen Lykke ved alt, hvad han her i Livet havde samlet sammen. Af hans Børn, 1 Søn og 4 Døttre, overlevede kun en Datter, gift med Etatsraad, Landsdommer Schoubo, ham. Hans Enke giftede sig 1709 med en Kapitajn Ulfeldt og døde Aaret efter. Ulfeldt satte Alt overstyr og maatte 1723 forlade Landet for Gæld. Efter at Raschenberg havde havt flere Ejere, nemlig: Gehejmeraad Ahlefeldt, Justitsraad v. d. Maase, Kancelliraad Drejer og et Interessentselskab, købtes den tillige med Bøndergodset $\frac{1}{2}$ 1771 af Gehejmeraad Gregers Christian Juel for 248000 Kroner. Dennes Enke oprettede $\frac{2}{2}$ 1797 af Raschenberg Hovedgaard og Gods Stamhuset Juelsberg.

Klaus Rasch var en meget begavet, verdensklog og virksom Mand. Som Godsejer fortjener han den største Ros. 1689 lod han tage Syn over sit Bøndergods og det viste sig da, at han havde bragt det i en blomstrende Tilstand. Gaardene vare velbyggede og havde god Besætning og Haver med allehaande Frugttræer. Fæsterne sade i Velstand, saa at den fattigste Bonde kun havde en Gæld af 74 Rdlr. For Havevæsenet havde han stor Interesse, og den Have, han anlagde ved Raschenberg, omtales med Beundring af Samtidige for sin Skønhed og betydelige Samling af Frugttræer. At Slipshavns Skov, som under de Svenskes

Okkupation var bleven aldeles ødelagt, igen tilplantedes og frededes, skyldtes ham. Han stillede sig i Spidsen for Magistraten for at være denne behjælpelig med at bringe Nyborg, som i sidste Krig havde lidt saa meget, igen paa Fode. Lejligheden tilbød sig, og havde han benyttet denne til at skaffe Byen Slotsjorderne, vilde han have efterladt sig et smukt Eftermæle. Hans Egennytte bevirkede nu lige det Modsatte.

Under den Proces, som senere førtes mellem Byen og Klaus Rasch, udtaler denne i et af sine Indlæg, at da Regeringen tilbød Indvaanerne Slotsjorderne, var der Ingen, som vilde købe dem. Dette er troligt nok. Avlsbrug var paa den Tid lidet lønnende; de tilbudte Jorder desuden i daarlig Tilstand, og Indvaanerne forarmede. Den eneste af disse, som havde været i Stand til at købe dem, den rige Borgmester Jens Madtzen, var nogle Aar i Forvejen (1666) paa Foranledning af Præsidenten, som ønskede ham fjernet, bleven forflyttet som Borgmester til Odense. Men skønt ingen Enkelt havde Evne til at overtage Slotsjorderne, saa lod dette sig meget godt gøre, naar Magistraten paa Byens Vegne, eller med andre Ord Kommunen, optraadte som Køber. Jordegods havde paa den Tid ringe Værdi, kun 80 til 100 Kr. pr. Tønde Hartkorn. Byen var i Besiddelse af nogle og tyve Tønder Hartkorn Strøgods, som vare givne i Pant for det tidligere omtalte Laan, hvormed den i Krigen 1643—1645 havde forstrakt Regeringen. Ved Hjælp heraf og Kommunens offentlige Kapitaler vilde det ikke have været vanskeligt at tilvejebringe 80 Td. Hartkorn Jordegods, som Regeringen lod sig nøje med i Bytte for Slotsjorderne. Det havde været Præsidentens Pligt at oplyse Borgerne om de Fordele, Købet i Fremtiden vilde bringe dem, og som han selv meget vel forstod at vurdere. Regeringens Tilbud kom ham ikke uventet. At Stænderne paa Rigsdagen 1660 havde tilraadet at sælge de kongelige Ladegaarde, vidste han, ligesom ogsaa at Regeringen havde i Sinde at gøre det. Medens han var Amtsforvalter i Nyborg Amt, blev han bekendt med de derværende Forhold og saae, at her var god Lejlighed til at fiske i rørt Vand. Da Embedet som Præsident oprettedes, søgte han denne Post og fik den; saamtidig hermed erhvervede han sig Formue ved sit Giftermaal, købte derpaa Bondegaarden Bagnegaard, som stødte umiddelbart op til Slotsjorderne, og, da saa

omsider Regeringens Tilbud kom, sørgede han for, at Indvaanerne ikke fik lang Betænkningstid, saa at Assessor Paavisch ved Skrivelse af 24de Septbr. 1671, altsaa kun 5 Maaneder efter, kunde indberette, at han var traadt i Forhandling med »Byens Præsident, Borgmester og Raad« og at disse som Vederlag for Slotsjorderne tilbøde Strøgods, takseret til 80 Tønder Hartkorn. Tilbudet modtoges, og 2den April 1772 udstedte Kongen Skøde til »Præsident, Borgmester og Raad og deres Arvinger.«

Præsidenten alene skaffede de 80 Tønder Hartkorn til Veje. Hvorfor udstedtes da ikke Skødet alene paa ham og hans Arvinger? Hvorfor fik han det indrettet saaledes, at det kom til at lyde paa Præsident, Borgmester, Raad og deres Arvinger? Svaret kan kun blive, at han, bag disse Magistratspersoner som Skærmbredt, vilde skjule, saavel for Regeringen som for Indvaanerne, hvad han havde i Sinde, og give det Udseende af, at Slotsjorderne vare blevne solgte til Magistraten paa Indvaanernes Vegne og som Følge heraf vilde komme Byen til Gode.

Præsidenten frigjorde sig snart for sine Medejere. Da disse, som han i Forvejen vidste, ikke kunde betale deres Anpart, saae de sig nødsagede til ved Skøde af 12te Decbr. 1674 at overdrage ham det Hele.

Ifølge den daværende Lovgivning maatte ingen, som ikke var af dansk Adel, købe eller besidde Jordegods. Kun Københavns Borgere var dette Privilegium tilstaaet ved Reskript af 24de Juni 1661 paa Grund af deres Troskab og Tapperhed under Hovedstadens Belejring. Det var først senere hen i Tiden, at Kongen, for at bringe de store Jordegodser igen i Pris, ved Frd. af 28. Januar 1682 udvidede Rettigheden til hele Borgerstanden. Dels af denne Grund, dels fordi Klaus Rasch frygtede for, at der i Fremtiden skulde kunne rejses Indsigelse mod Overdragelsen, ansøgte han Kongen om Konfirmation paa det af hans Medejere til ham udstedte Skøde, hvilket ogsaa bevilgedes. Konfirmationen er dateret 24de Febr. 1675 og parapheret af Griffenfeld. Det synes, som om denne har havt Øje for, at Stadfæstelsen kunde blive misbrugt; thi det hedder udtrykkelig i denne, at Medejernes Skøde konfirmeres, »saa vidt Lands Lov og Ret er gemæsz og det med vort eget paa bemeldte Ladegaards »Marker og Tillæg allernaadigst meddelte Skøde overeenskommer. Hos Griffenfeldt har Klaus Rasch aabenbart ikke gjort Lykke.

I et af hans Indlæg under Processen med Byen hedder det, at han ved en given Lejlighed, var bleven haanlig afvist af »daværende Over-Sekretair, Griffenfeld kaldet.«

Omtrent samtidig med Skødets Konfirmation erholdt Rasch 19de Marts 1675, ifølge Ansøgning, Tilladelse til, medsamme Frihed som Københavns Borgere, at maatte besidde Bondegaarden Bagnegaard samt det omliggende Bøndergods i Rejstrup, Hjulby, Bovense, Ullerslev og Aunslev, hvilket han 1673 var kommen i Besiddelse af, tilligemed hvad han i Fremtiden maatte erhverve sig af Bøndergods.

I og for sig kunde det have været ligegyldigt, om Slotsjorderne ejedes af et Interessentskab eller en enkelt Person, eller om de bleve udstykkede mellem flere af Indvaanerne, naar blot Jorderne bleve inddragne under Købstaden, og, med Hensyn til kommunale Afgifter og Byrder, beskattede ligesom Byens øvrige Jorder. At Regeringens Mening med at give Nyborgs Indvaanere Forfølsret har været derved at ophjælpe en af de Byer, som havde lidt mest i den svenske Krig, kan der ikke være Tvivl om. Nogen finansiell Fordel for Regeringen kan ikke være tilsigtet. For saa meget som muligt at hindre Inkorporationen, sørgede Rasch for, da i Aaret 1681 Forarbejderne til Matriklen af 1688 paabegyndtes, at blive Medlem af den i denne Anledning nedsatte Kommission og foranledigede, at Slotsjorderne, indbefattet Vognmandsjorderne, bleve skyldsatte under Et og henlagte til Nyborg Landsogn; han lod sig imidlertid ikke nøje hermed, men fik ogsaa Frisensvænge, som han ejede, og som han paa-stod ikke hørte til Købstaden, samt Præstens Vænge, som han ikke ejede, men formodentlig ventede engang at komme i Besiddelse af, særlig skyldsatte og henlagte til Landsognet. Da Matriklen af 1844 traadte i Kraft, kom de nævnte Vænger tilbage til Købstaden, jfr. Pag. 12.

Det var ikke Skatteborger i Nyborg, Klaus Rasch tragtede efter at blive, og som Følge heraf heller ikke at faa Slotsjorderne inddragne under Købstadjorderne, men derimod at faa oprettet en Hoved- eller Sædegaard med de Rettigheder, som dengang vare knyttede hertil. Ved en Hoved- eller Sædegaard forstaas en Gaard, der før 1660 har været en adelig Families Sæde, eller som ved særlig kongelig Bevilling er optaget

i Sædegaardenes Antal. Paa den Tid var den største Del af Landets Jorder underlagt Sædegaardene; saaledes fandtes ved Christian den 4des Død blandt Bøndergaardene kun cirka 5000 Selvejere, hvorimod der for Tiden af Landets cirka 70,000 Bøndergaarde kun findes cirka 5000 Fæstere. Ved Sædegaardene skelnes mellem Hovedgaardstaksten d. v. s. de Jorder, der drives under selve Gaarden, og Bøndergodset. Da Souverainiteten indførtes, mistede Adelen sin Skattefrihed, men kort efter Chr. den 5tes Tronbestigelse tilstodes ved Reskript af 23de Juli 1670 Skattefrihed for Sædegaardenes Hovedgaardstakst, imod at Besidderne indestode for de Afgifter, deres Bønder havde at erlægge til Kronen. Sædegaardene vare desuden tiendefri, samt fritagne for kommunale Byrder og Afgifter. Da Jordegodset sank saa overordentlig i Pris, tillodes det ved Frd. af 28de Januar og 16de Decbr. 1682 Enhver, uden Hensyn til om han var Adelig, Privilegeret eller Borgerlig, at købe og besidde Sædegaarde med Bibeholdelse af Skattefrihed, for saa vidt der foruden Hovedgaardstakten hørte 200 Td. Hartkorn Landejendom under Godset, og Tiendefrihed, hvis Gaarden havde været tiendefri før 1661; hvorimod de øvrige Rettigheder: Hals og Haand over Bønderne, Kirke-, Kalds- og Forstrandsret samt Ret til at oprette et Stamhus, hvis der under Hovedgaardstaksten og Bøndergodset til sammen hørte mindst 400 Tønder Hartkorn — kun tilkom Besidderen, hvis han henhørte til den danske Adel. I saa Henseende opnaaede Klaus Rasch Alt, hvad han attraaede. Ved Patent af 2den Juni 1680 blev han adlet, og efterat han var bleven Politimester i København, bevilgedes ved Reskript af 17. Decbr. 1790 hans Ansøgning om, at Bagnegaard og Slotsjorderne under Navnet Raschenberg optoges blandt Sædegaardene med samme Privilegium og Friheder som andre Hoved- eller Sædegaarde.

Efterat være bleven Eneejer søgte han at komme i Besiddelse af de Parceller, Regeringen havde solgt, forinden Slotsjordernes Hovedparcel stilledes til Auktion. Ved Skøder henholdsvis af 11te og 25de Juli 1681 samt 28de Decbr. 1693 erhvervede han sig de solgte Parceller af Loddenhøjsmarken og ved Skøde af 16de Oktbr. 1691 Bredeskiftet.

For at skaffe Pengemidler til alle disse Jordkøb havde han maattet sælge 2 af Slotsmarkerne, nemlig Lille Auernakke

(Piils Auernakke) og Dyrehaven, til den tidligere Borgmester Lauritz Jørgensen; men da det senere gik tilbage med dennes Formuesomstændigheder, tilbagekøbte han disse ved Skøde af 15de Marts 1678. Dyrehaven fik han imidlertid ikke helt, da Borgmester Jørgensen forinden havde solgt den sydlige Del, mellem Dyrehavegaard og Holckenhavnsfjorden, til Ejeren af Holckenhavn*). Ved Indførelsen af Matriklen af 1688 henlagdes denne Parcel til Vindinge By. Dyrehavegaard solgtes 1711 af Klaus Rasches Efterfølger, Kapitajn Ulfeldt, til Ejeren af Ørbækklunde, hvorfra det 1782 afhændedes til Kammerraad Bredal, og Gaarden vedblev, som oprindeligt, at høre til Nyborg Sogn.

Havde Klaus Rasch ladet sig nøje med, hvad han saaledes paa en snedig, men dog retslig Maade, havde erhvervet sig, vilde Alt være gaaet roligt af; men han gik langt videre og tillod sig en Mængde Overgreb, som alle varé rettede mod eet Maal, at skille Kommunen ved dennes Jorder og berøve den flere betydelige Rettigheder. De Klager, Magistraten paa Byens Vegne henvendte til Klaus Rasch, bleve af denne enten afviste eller ikke besvarede. Da Embedet som Præsident inddroges 1689, og efterat Dines Lauridsen Lerche 1695 var bleven Borgmester, toges for Alvor fat paa Sagen. Paa et Raadstuemøde 14de Maj 1697 anmodede Borgerskabet Magistraten om at henvende sig til Kongen. Klagen er dateret 19de Januar 1698, og allerede 12te Febr. s. A. nedsattes en Undersøgelses-Kommission. Den 7de Maj 1699 afsagde denne sin Kendelse, som i alt Væsenligt gik Klaus Rasch imod og stadfæstedes af Højesteret 29de April 1700.

---

*) Ellensborg, det nuværende Holckenhavn, ejedes i Christian den 4des Tid af Ellen Marsviin, senere af Rigshofmester Korfits Ulfeldt. Da dennes Godser ved Højesteretsdom af 24de Juli 1663 bleve konfiskerede, solgte Kongen Gaarden til en holstensk Adelsmand Buchwald, som gav den Navnet Nygaard. 1671 købtes den af Ejler Holch, som 27de Maj 1672 oprettede Baroniet Holckenhavn.

Klagepunkterne mod Klaus Rasch vare følgende:

1. Blandt de Privilegier, Kristoffer af Bayern 1446 skænkede Byen, var der i den 7. og 8. Artikel tilstaaet Indvaanerne Græsningsrettighed paa »al Nyborgis Fang« d. v. s. paa alle Byens Kornmarker, Slotsjordernes indbefattede, i Tidsrummet mellem Kornhøsten og Rugsaaningen, samt Græsgang paa Øster-Øen fra den Tid, Højbjergningen var endt, til næste Foraar, naar Lensmanden satte sine Heste paa Græs. Da Klaus Rasch var bleven Eneejer af Slotsjorderne, forbød han Indvaanerne at lade deres Kreaturer græsse paa disse og lod paa Øster-Øen opføre 6 Bygninger, til hvilke han henlagde omtrent $\frac{1}{3}$ af Øens Areal, som gjordes til Agerland. Han paastod under Processen, at Græsningen ikke var en Rettighed, men kun en Tilladelse, der af og til var indrømmet Indvaanerne, og anførte til Støtte for sin Paastand, at det givne Privilegium i ældre Dage, medens Kronen ejede Jorderne, heller ikke var bleven respekteret. Dette var ganske vist ogsaa Tilfældet. Regeringen havde ikke altid været nøjeregnende i saa Henseende. Kobbelet, (Slotsmarken mellem Christianslund og Øster-Øen), Øvænget, (de nuværende Vognmandsjorder), og Birkhoved vare oftere givne i Forlening paa Livstid, snart til En og snart til en Anden. Med Hensyn til Birkhoved var Uretten saa meget desto større, som den 1546 var afstaaet til Sognepræsten mod Afgivelse af anden Embedsjord. Først 1656 og efter gentagne Klager fra Sognepræsten overlodes Birkhoved for bestandig Sognekaldet.

Højesteret tilkendte Byen Græsningsret saavel paa Slotsmarkerne som paa Øster-Øen, de opførte 6 Huse nedbrødes, og Øster-Øen udlagdes igen til Græsning.

2. Saavel Erik af Pommern som Kristoffer af Bayern havde skænket Byen Nærmer-Øen til Kaal-Haver. Af dennes cirka 114 Td. Land blev dog kun cirka 50 Td. Land udlagte til Kaalhaver; Resten, det saakaldte Ø-Vænge (de nuværende Vognmandsjorder) forblev under Slotsjorderne og benyttedes til Græsgang ligesom Øster-Øen. At der heri ikke skete nogen Forandring, da Klaus Rasch blev Ejer af Slotsjorderne, er en Selvfølge; derimod tilkøbte han sig efterhaanden Indvaanernes Havelodder og var, da Processen begyndte, i Besiddelse af dem Alle paa faa Undtagelser nær. Han gjorde nu hele Nærmer-Øen til Pløjeland og byggede, hvor Sølyst (Mtr.-Nr. 31) er

beliggende, en Avlsgaard, som han efter sin første Kone, Datter af Politimester Scheffer i København, kaldte Scheffersholm.

Højesteret stadfæstede Kommissionens Kendelse, som lød paa, at Rasch skulde afstaa de Ejendomme, som i Henhold til Privilegierne vare skænkede Kommunen, mod at denne erstattede ham, hvad han bevislig havde givet for de af ham købte Havepladser, eller, for saa vidt han vilde beholde disse sidstnævnte Havepladser, da i Henhold til den 14de Artikel i Kristoffer af Bayerns Benaadningsbrev af 1446, som »udenbyes Mand« betale $\frac{1}{3}$ af disse Jorders aarlige Afgrøde til Byen. De af Rasch opførte Bygninger skulde erstattes ham efter uvillige Mænds Skøn. Som Følge af denne Dom maatte han uden Erstatning afstaa alle Vognmandsjorderne. Af de i Matriklen 1688 anførte 83 Havelodder viste det sig, at han kun havde Skøde paa 27 Stykker. Det maa antages, at han egenmægtig har tilegnet sig Resten, som for største Delen laa øde efter den svenske Krig som Følge af, at Nærmer-Øen af Fjenden var bleven benyttet til Lejrplads. Byen afkøbte ham de 27 Haver for 636 Rdlr., Resten maatte Rasch tilbagegive uden Godtgørelse.

3. Som allerede omtalt, havde Nyborg paa den Tid 2 Skibsbroer, nemlig Broen udenfor Strandporten og Holmens Bro. Umiddelbart ved den sidste laa Byens Skibsbyggerplads, kaldet Skalkelejet. Kort efter at Oberst Ciçignon*) var bleven Kommandant, lod han Holmens Skibsbro istandsætte og tik 29de Novbr. 1672 Skøde af Kongen paa Broen. Uden retslig Adkomst tilegnede han sig den tilstødende Skibsbyggerplads og lod her opføre det senere saakaldte Holmens Hus. Præsidenten Klaus Rasch tog sig meget ivrig af Sagen, og ved Højesteretsdom af 10de August 1674 dømtes Oberst Ciçignon til at afstaa »til Byen« Skibsbyggerpladsen uden Vederlag og Huset mod Erstatning efter uvillige Mænds Skøn. Desuagtet blev det endelige Resultat, at Rasch købte baade Broen og Huset af Oberst Ciçignon for 800 Rdlr. og uden videre beholdt Skibsbygger-

*) Ciçignon var Kommandant i Nyborg fra 1671—1675. Han udmærkede sig 1675 ved Stormen paa Wismar og døde 1696 som Kommandant i Bergen.

pladsen. Han kaldte hele Anlægget Raschenholm og fik 21de Juli 1688 Bevilling til her at hæve Akcise og Bropenge samt at indrette Huset til Herberg for Rejsende.

Højesteretsdommen lød paa det samme som Dommen over Oberst Ciçignon. Byen købte baade Broen og Holmens Hus af Rasch for 1000 Rdlr.

4. Som omtalt under Erik Glipping, var der ved Aale-Huset anbragt en Dæmning for at hindre Saltvandets Indtrængen i Svanedammen og derfra i Bygraven, hvorfra Beboerne i Begyndelsen fik deres Drikkevand. Skønt dette ophørte i Christian den 3dies Tid ved Anbringelsen af de tidligere omtalte Vandrender, vedblev dog Dæmningen at gøre god Nytte, idet den forhindrede Sænkingen af Vandspejlet i Bygraven, hvorved der let havde kunnet opstaa Vandmangel i Ildebrandstilfælde og skadelige Uddunstninger i den varme Aarstid. Rasch lod Dæmningen gennemskære, dels for at lede det ferske Vand til et paa Øen værende Vandingssted, dels ogsaa for, af Hensyn til Højbjergningen, at faa Vandspejlet i Svanedammen sænket. Skønt han, efter at Processen var begyndt, havde afhjulpet dette Forhold noget ved Anbringelsen af en Aale-Kiste med Stigbord paa det Sted, hvor Dæmningen tidligere havde været, blev det dog ved Højesteretsdommen tilladt Indvaanerne at genopføre Dæmningen, saa at Vandet kunde støvnes lige saa højt som tidligere.

5. Blandt de 80 Td. Hartkorn, Klaus Rasch gav Regeringen for Slotsjorderne, var en Bondegård i Skam Herred, Ringe By, som henhørte under det Jordegods, Frederik den 3dje 1651 havde givet Byen i Pant for det tidligere omtalte Pengelaan. Hvor vidt der her forelaa en Fejltagelse eller et Bedrageri fra Præsidentens Side, blev ikke oplyst under Processen. Kommissionens Kendelse, som Højesteret stadfæstede, lød kun paa, at da Rasch ikke saa sig i Stand til for Retten at fremlægge Skøde og Adkomst til den nævnte Gaard, fandtes han pligtig at betale Nyborg By Værdien af Gaarden med Renter og Rentes Rente fra Slotsjordernes Overtagelse 24de Septbr. 1671 til 6te Marts 1701, hvilket i alt beløb sig til 1750 Rdlr. 2 Mk. 12 Sk.

6. Sit Maal, at komme i Besiddelse af Byens Jorder, hvad han ikke lagde Skjul paa, ligesom han ogsaa under Processen ligefrem udtalte, at Borgerne kun burde befatte sig med Handel, og overlade Landmanden at dyrke Jorden, søgte Rasch at

realisere ved efterhaanden at opkøbe de private Ejendomsjorder. Ved Processens Begyndelse ejede han, foruden Frisensvænge og Havepladserne paa Nærmer-Øen, cirka 50 Td. Land i Humlevænget og Nymarken og over $\frac{1}{3}$ af Græsningen i Kohaven, hvilken sidste han erhvervede sig ved Opkøb af Gaarde i Byen, hvorefter han bortsolgte Bygningerne og beholdt den til disse hørende Græsning. Af Byens Grundtakst for 1683 ses, at han dengang ejede 26 større og mindre Grunde, som tilligemed Bygningerne vare takserede til over $\frac{1}{10}$ af, hvad alle Købstadens Grunde tilsammen vare vurderede til. Som Rangsperson og ikke Næringsdrivende var han fritaget for kommunale Byrder, saasom Indkvartering, Ægt m. m., hvilke da kom til at hvile saa meget tungere paa Byens øvrige Hus-Ejere. Afgrøden af sine Jorder i Byens Marker lod han føre til Raschenberg i Stedet for til sine Gaarde i Byen, hvorved Regeringen mistede den ifølge Konsumtions-Anordningen af 18de Novbr. 1660 paa budte Afgift. I et af Magistratens Indlæg udtales det, at Præsidentens Opkøb af Grunde og Jorder i Forbindelse med Fratagelsen af Græsningsretten paa Slotsjorderne havde til Følge, at Borgerne ikke kunde gøre Brug af det dem, ved Reskript af 24de Juni 1661, givne Privilegium at maatte staldfodre Øxne, at kun de færreste kunde holde en Ko. og at det derfor ikke var muligt at skaffe Fourage til de Troppetransporter*), som hyppigt passerede Nyborg. Tabet i de afvigte 24 Aar anslog Magistraten til mindst 6000 Rdlr., »hvilket er mere end, hvad Rasch har givet for alle Slottets Marker.«

Højesteret dømte ham til for Fremtiden at lade Afgrøden indføre til sine Gaarde i Byen og, i Henhold til den tidligere nævnte 14de Artikel i Kristoffer af Bayerns Benaadningsbrev, som Udenbys, betale Byen $\frac{1}{3}$ af Jordernes aarlige Afgrøde.

7. Udenfor Landporten, ved Sammenstødet af Vejene til Odense og Skabo-Husc. laa et lille Stykke Jord, som i ældre Dage blev benyttet af Sognepræsten til Gødningsplads. Rasch paa stød, efterat være kommen i Besiddelse af Loddenhøjsmarken,

*) Der sigtes her navnlig til de Troppetransporter, som fandt Sted, da de danske Auxiliair-Tropper i 1689 drog til Irland og Flandern og i 1698 vendte tilbage.

at den hørte hertil, og lod paa omtalte Plads opføre et Hus, som han kaldte Silkeborg-Huset (Skytte-Huset).

I Højesteretsdommen udtales, at da Huset laa paa Byens Grund, skulde Rasch enten nedrive det eller overlade det til Byen uden Erstatning.

8. Ved hvert Tronskifte indsendte Byen en Afskrift af sine Privilegier til Kongen for at faa dem stadfæstede. Dette var saaledes sket 1648, straks efter Christian den 4des Død. Medens Nyborg i Aarene 1658 og 59 var besat af de svenske Tropper, ødelagdes eller bortførtes Byens Arkiv. Det hed sig*), at det var ført til Malmø. Man var derfor ikke i Stand til, da Christian den 5te 1670 besteg Tronen, at indsende Afskrift af de ældre originale Dokumenter. Hvorvidt denne Omstændighed var Skyld i, at der i Stadfæstelsedokumentet af 5te Februar 1673 kun specielt nævnes de 19 Privilegier, der vare givne efter 1660, og om de 23 ældre Privilegier blot udtales i Almindelighed, at de skulde staa ved Magt, for saavidt de ikke stred mod Kongens Souverainitet, er uvist. Rasch var altfor interesseret i, at Opmærksomheden blev bortledet fra disse sidste, navnlig Christian af Bayerns Privilegium, til at kunne undgaa Beskyldningen for at have havt en Finger med i Spillet ved Dokumentets Affattelse. Under Processen paastod han at have ansøgt om Konfirmation paa »en stor Del« af de gamle Privilegier, men at Griffenfeld havde sat sig derimod. Skønt Fjenden havde bortført Arkivet, var Magistraten dog i Besiddelse af Afskrifter af de originale Dokumenter, hvilke Peder Nielsen Arendrup, Borgmester fra 1639—1653, havde samlet og indført i en Bog med hvidt Pergamentbind, hvorfor den i Proces-Akterne**) bestandig kaldes »den hvide Bog«. Da Rasch 1682 forflyttedes til København, medtog han denne Bog og rimeligvis Alt, hvad der kunde tjene Borgerne til Oplysning om deres Rettigheder. Vist er det, at da Arkivet under Processen eftersøgte, fandtes intet angaaende de gamle Privilegier, og da man ikke var i Stand til at opgive disses Dato og Indhold, kunde man heller ikke vente at faa Kundskab herom hos Regeringen. Tilfældet kom imidlertid til Hjælp. Blandt afdøde Raadmand Hans Olsen Viborgs Efterladenskaber fandt man en Bog, der indeholdt en Ekstrakt med vedføjel

*) Byens Arkiv, Nr. 5, Pag. 2.

**) Byens Arkiv Nr. 19 f.

Dato af alle Byens Privilegier. Bogen, som henhørte til Byens Arkiv, havde Rasch tilegnet sig, men glemt i et af sine Huse paa Øen, hvor Viborg havde fundet og købt den af Beboerne. Magistraten indsendte nu en Fortegnelse over Privilegierne til Kancelliet og erholdt af denne under 11te Oktbr. 1698 Udskrift af de Kopier af Nyborg Bys Privilegier, som Magistraten 1648 havde indsendt til Regeringen. Rasch havde gjort Regning paa, at da de originale Dokumenter vare forsvundne, og de i hvert Fald ikke udtrykkelig vare konfirmerede af Christian den 5te, vilde det ikke være muligt for Borgerne at skaffe Bevis for deres Rettigheder. Han bestred ogsaa under Processen Gyldigheden af Kancelliets Udskrift som Kopi af Kopier af de originale Dokumenter; men det nyttede ham ikke noget, lige saa lidt som hans Paastand at have 24 Aars Flævd paa, hvad han før Processen var i Besiddelse af. Højesteret dømte ham til at udlevere de Dokumenter, han havde borttaget fra Arkivet. Han tilbagegav den omtalte »hvide Bog«, som endnu findes den Dag i Dag i Arkivet (1ste Afdeling, Nr. 3), og aflagde Ed paa, at han ikke var i Besiddelse af mere.

9. I den 4de Artikel af Kristoffer af Bayerns Benaadningsbrev bestemtes, at Nyborgs »Byfred og Fortoug«, d. v. s. Grænserne for Byens Jurisdiktion, skulde »række øster ud al Øen, sønder ud fra Slipshavn til Auernakkehoved og al Auernakke, vester ud til Borgeskov, nord ud al dens fornævnte Mark og Skov.« Naar Højesteret dømte, at dette Forhold skulde forblive, har Anledningen hertil vistnok været, skønt det ikke fremgaar af Procesakterne, at Rasch har villet unddrage de Slotsjorder, der laa indenfor den ovennævnte Begrænsning, Byens Jurisdiktion.

10. Ved Souverainitetens Indførelse lik Kongen Jagttretlighed paa alle Købstadjorder. Magistraten maa have været uvidende herom, siden den, som Erkendtlighed mod Præsidenten for hans Medvirken under Processen mod Oberst Cignon, ved Skøde af 12te Decbr. 1674 overdrog ham og hans Arvinger Jagtret paa Byens ikke udskiffede Jorder. Da dette medførte megen Ufred, og da Magistraten var bleven opmærksom paa Overskridelsen af sin Competence, bragtes Sagen, ligesom de andre Klagepunkter, frem for Kommissionen. Højesteret udtalte, at Jagten hverken tilkom Rasch eller Byen, men kun Kongen alene.

11. Samtidig med at Rasch fratog Indvaanerne Græs-

ningen paa Øster-Øen, afspærrede han denne med tillaasede Ledde, et ved Ø-Huset (Blegdams-Huset), et ved Aale-Huset og et ved Stjerne-Skansens, saa at Rejsende, Søfolk eller Post-ryttere kun med stor Vanskelighed kunde komme ud til Slips-havn. Ligeledes spærrede han Vejen gennem Frisensvænge, saa at Vognmændene ikke kunde komme til Stranden og hente Grus og Tang. Højesteretsdommen lød paa »at Byens Indvaanere og andre Rejsende burde herefter nyde, som af Alders Tid, fri Fart og Kørsel til Slipshavn Bro, saavel som gennem Frisensvænge, og ej ved nogen Laas derfra hindres.«

Rasch dømtes til at betale Processens Omkostninger, som, tillige med Erstatning for Byens Tab af Græsningen samt Afgrødens Bortførelse, af Højesteret fastsattes til 1500 Rdlr.

Til Erindring om Processens heldige Udfald for Byen stiftedes af 4 Raadmænd og 8 Borgere et Legat for Trængende, som endnu hvert Aar, ifølge Statuterne, uddeles den 29de April, den Dag Højesteretsdommen faldt (Hofmān. Fund. 5. Pag. 522).

Før Enevoldsmagtens Indførelse var Fordelingen af de kongelige Skatter overdraget Lensmanden, men overtoges efter den Tid af Regeringen.

a. Markjorderne. For at tilvejebringe et Grundlag for disses Beskatning indførtes Matriklen at 1664. Da den befandtes at være en upaalidelig Maalestok for Skatteevnen, lod Regeringen i Aarene 1681—1688 udarbejde en ny Matrikel, som traadte i Kraft 1ste Januar 1689. I denne vare Købstadens Markjorder, indbefattet Frisensvænge og Præstens Vænge, ansatte til 45 Td. 6 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. og Skovene til 2 Td. 3 Skp. Hartkorn Matriklen af 1688 forblev gældende i over 150 Aar. I Tidernes Løb var den, ved nogle Jorders Forbedring og andres Forringelse, bleven et upaalideligt Udtryk for Skatteevnen, hvorfor man i Begyndelsen af Aarhundredet paabegyndte Udarbejdelsen af en ny Matrikel, der traadte i Kraft 1ste Januar 1844. Den omfattede dog ikke Skovene, hvis Hartkornsansættelse forblev

uforandret. Byens Markjorder, indbefattet Frisensvænge og Præstens Vænge, ansattes til 109 Td. 2 Skp. • Fdk. $1\frac{3}{4}$ Alb. Ager og Engs Hartkorn og 654 Kr. 52 Øre Gammelskat. Den store Forskel mellem de 2 Matrikler for Ager og Engs Hartkorn hidrører fra, at i 1688 henlaa Flæskholmsjorderne endnu som Overdrev, og Øster-Øen samt Vognmandsjorderne vare skyldsatte under Raschenberg. Ved Afgivelse af Jord til Jærnbanen er Skyldsætningen nedsat og var ved Udgangen af 1891 106 Tdr. 7 Skp. 2 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb. Ager og Engs Hartkorn med 640 Kr. 77 Øre Gammelskat, hvoraf 9 Tdr. 4 Skp. 2 Fdk. $1\frac{1}{4}$ Alb. med 57 Kr. 39 Øre Gammelskat falde paa de under Bygrundene inddragne Markjorder.

b. Bygrundene. Ved Fd. af 28de Januar 1682 § 4 ophævedes den gamle Matrikul- og Saltskat, som var paalagt Købstæderne kort efter Souverainitetens Indførelse, og afløstes af en Grundskat, der skulde svares saavel af Bygrundene som af Markjorderne. Grundskatten af Markjorderne lignedes paa disses Hartkorn; for Bygrundenes Skatteevne tilvejebragtes en Maalestok, ved at alle Bygninger og Grunde takseredes og ansattes til et bestemt Pengebeløb (Grundtakst), der udgjorde $\frac{1}{4}$ af, hvad de vurderedes til, eftersom de laa belejligt for Næring og Brug. For Grundenes Vedkommende beløb Grundtaksten sig til 3192 Rdl., for Bygningernes 19.898 Rdl., ialt 23.090 Rdl.

Skønt den paabudte Grundskat hævdedes ved Fd. af 29de Decbr. 1694, idet man ansaa Købstæderne for tilstrækkeligt beskattede ved den indirekte Afgift, Konsumtionen*), d. v. s. Told af indenlandske Artikler, som førtes ind i Købstæderne, saa forblev dog Grundtaksten, naar undtages den Forandring, der fulgte af Omtaksation, i Henhold til Fd. af 22de Febr. 1737 § 4, at være gældende ved Paaligningen af de kommunale Afgifter, Byrder (Indkvartering) og Græsningsrettigheden i Byens Overdrev. — Byens Genopførelse efter den store Ildebrand 1797 og den dermed i Forbindelse staaende Omregulering af Grunde og Gader nødvendiggjorde en ny Taksation. Man benyttede Lejligheden til at forandre det hidtil fulgte Princip for Grund-

*) Paabudt ved Forord. af 18de November 1660, ophævet ved Lov af 7de Februar 1853.

takstansættelsen, saa at ikke, som tidligere, den samlede Værdiansættelse af Grund og Bygning, men derimod Grundenes Areal og Beliggenhed blev Basis for Grundtaksten. Efter en foregaaende nøjagtig Opmaaling inddeltes Købstadgrunden i 3 Klasser, eftersom de vare mer eller mindre fordelagtig beliggende med Hensyn til borgerligt Erhverv, og ansattes henholdsvis til 6, 4 og 2 »Grundskillinger« pr. 100 □-Alen, ialt 11,740 Grundskillinger, som senere ved Salg af Kommandantgaarden (1809) og Afgivelse af Købstadgrund til Jærnbanen ere reducerede til 11,383 Grundskillinger. Forslaget til de nye Regler for Grundtakstansættelsen udgik fra Byfogden og en Del af de eligerede Mænd og stadfæstedes af Kongen ved Reskript af 27de Maj 1800. Den benyttes endnu ved Beregningen af Godtgørelssen for Græsningsrettigheden. — Skønt der ved D. L. 3—6—2 og 3, Fd. af 28de Januar 1682 og 5te Maj 1683 var givet den almindelige Hovedregel, at Købstædernes Udgifter, for saa vidt de ikke kunde afholdes af Indtægterne, skulde lignedes halvt paa Grund og halvt paa Næring, havde dog Praksis og senere Bestemmelser ført til, at saa godt som hver Købstad havde sin særegne Maade at lignede Skatterne paa. For Nyborgs Vedkommende fordeltes Skatterne med $\frac{1}{4}$ paa Grund, $\frac{1}{4}$ paa Næring og $\frac{1}{2}$ paa Formue og Lejlighed. Ved Loven af 11te Febr. 1863 om den kommunale Beskatning i Købstæderne tilvejebragtes en ensartet Ligningsmaade, for hvilken følgende Principer lagdes til Grund: 1) det hidtil fulgte System, hvorefter der til flere af de vigtigste kommunale Udgifter udkræves en særskilt Skat, er forladt. Kæmnerkassen oppebærer alle Indtægter og afholder samtlige Udgifter. 2) Næringsskatten er bortfalden, og der haves kun 2 Skatte-Objekter: de faste Ejendomme og Formue og Lejlighed. 3) Afgiften af Grundejendomme er fikseret, saa at den med Tilforladelighed kan tages i Beregning ved Handeler og Pantsætninger, hvilket ved den tidligere Beskatningsmaade ikke lod sig gøre. Ligesom ved den ældre Fd. af 28de Januar 1682, ere saavel Grund som Bygning ansatte til Grundtakst; dog med den Forskel, at de beskattes hver for sig, Grundene efter Hartkorn, Bygningerne efter Assuranceværdien. Grundejendommene inddeles strøgvis i Klasser efter deres mer eller mindre fordelagtige Beliggenhed, og Hartkornet eller Assuranceværdien, hvilket er overladt Kommunerne selv at bestemme,

forøges, eftersom Ejendommene høre til denne eller hin Klasse. — Da det viste sig, at Lovens Anvendelse for Byens Vedkommende, i Forbindelse med Græsningspengenes Forhøjelse (se Markjorderne), vilde have til Følge, at Indtægten af de faste Ejendommers Beskatning vilde gaa ned til det Halve af, hvad den tidligere havde været, valgte man at klassificere efter Assurancesummerne, for des hurtigere at naa det tidligere Beløb, hvilket ogsaa opnaaedes 10 Aar efter, at Loven var traadt i Kraft. — I den for Nyborg under 21de Decbr. 1881 approberede og senere under 26de Januar 1887 reviderede Vedtægt*) ere Ejendommene inddelte i 4 Klasser, og deres Assuranceværdi forandret til Skatte-Assuranceværdi, ved at forhøje Assuranceværdien med henholdsvis 30, 20 og 10 pCt., eftersom de henhøre til 4de, 3die og 2den Klasse. Markjorderne henhøre til 1ste Klasse og have ikke erholdt nogen Assuranceforhøjelse. I Grundskat svares af Bygrundene 10 Øre, og af Markjorderne 1 Øre pr. $\frac{1}{4}$ Alb. Hartkorn. I Hussskat 1 Øre pr. 10 Kroner Skatte-Assuranceværdi.

I Foraaret 1869 paabegyndtes Byens Opmaaling, og 4de Septbr. 1875 approberedes Matrikuleringen. I denne vare Bygrundene ansatte til 20 Tdr. 3 Skp. $\times$ Fdk. 2 Alb. Hartkorn. Den 31te Decbr. 1891 udgjorde de 20 Tdr. 3 Skp. $\times$ Fdk. 2 $\frac{1}{2}$ Alb. Hk. Den nye Beskatningsmaade traadte i Kraft 1ste Januar 1882. Paa dette Tidspunkt beløb Bygningernes Assuranceværdi sig til 5,473,578 Kroner, Skatte-Assuranceværdien til 6,157,531 Kroner. Den 31te December 1891 var den førstnævnte stegen til 7,345,941 Kroner og den sidstnævnte til 8,559,090 Kroner.

Hvad Skatterne til Staten angaar, da bibeholdt de faste Ejendomme den Skattefrihed, de havde erholdt ved Fd. af 29. Decbr. 1694, i over 100 Aar. De stigende Statsudgifter ved Begyndelsen af dette Aarhundrede gjorde det imidlertid nødvendigt at tilvejebringe nye Indtægtskilder, og ved Fd. af 1ste Oktbr. 1802 beskattedes Markjorderne i Henhold til en Taksation af deres Værdi i Handel og Vandel, og Bygningerne efter deres

---

*) Ifølge Lovens § 15 skulde den fastsatte Ordning underkastes en Revision 5 Aar efter, at den var traadt i Kraft og senere hvert 20de Aar.

beboede Areal (Bygningsafgiften eller Arealskatten). Ved Fd. af 15de April 1818 og 20de Juni 1850 ere disse Skatter undergaaede flere Forandringer. For Tiden svare Markjorderne Gammelskat og Landskat. Gammelskatten opkræves med 13 Kr. 66 Øre pr. Td. Ager og Engs Hartkorn efter Matriklen af 1688; Landskatten med 1 Kr. 25 Øre pr. Td. Ager og Engs Hartkorn efter Matriklen af 1844. Af Bygningerne svares den ved Fd. af 1ste Oktober 1802 indførte Arealskat. Den saakaldte Ligningsskat, der har afløst en Del gamle Skatter, som hvilede paa Markjorderne og Bygrundene, udredes, i Henhold til Lov af 11te Februar 1863 om den kommunale Beskatning, af Kæmnerkassen og fremtræder altsaa nu, ikke som en Skat paa den enkelte Ejendom, men som en Skat paa Kommunen.

Frederik den 4de

(1699—1730).

Fæstningen. Slottet. Amtstuegaarden. Kommandantgaarden.

Efter at Krigen med Sverrig var endt 1720, udarbejdede Generalløjtnant Scheel en Plan til Fæstningens Forstærkning. Ligesom Kongens, Dronningens og Kronprinsens Bastioner alt i Aarene 1660—1665 vare omdannede efter Bolværkssystemet, blev det samme nu Tilfældet med Prins Carls og Prins Christians Bastioner. Forandringen af Prins Frederiks Bastion (Flagbastionen) kom derimod aldrig til Udførelse. De 3 nævnte Bastioner ere formodentlig opkaldte efter Christian den 5tes Sønner. — Svanedammen blev ved et Glacis skilt fra Fæstningsgravene og mistede derved sit Tilløb fra Hjulby Aa, hvorved der saaledes blev gjort den første Begyndelse til dens Tørlægning. — Courtlinerne mellem Kongens og Dronningens, samt mellem denne og Kronprinsens Bastioner vare under Frederik den 3dje hver blevne forsynede med en Gennemskæring. Disse Udfaldsaabninger lukkedes 1745 ved hvælvede Gange under Volden (Poterner). Under Poternerne mellem de 2 førstnævnte

Bastioner anbragtes en muret Kanal, for at lede Vandet fra Ladegaards-Søen ind i Slotssøen, og den tidligere (Pag. 25) omtalte Trærende tilkastedes. Det vestlige Glacis Syd for den nuværende Fattiggaard forsynedes med en Kontragarde og en Lünette.

Medens de Svenske holdt Nyborg besat, havde Slottet lidt betydeligt. Ved en Synsforretning, der afholdtes 25de Juni 1663, fandtes Vinduer og Døre borttagne, Lofterne ødelagte, og Panelerne skamferede. Skaden vurderedes til 1344 Rdl. 32 Sk. Ved kgl. Res. af 24. Decbr. 1664 befaledes det Magistraten at anwise Kommandanterne, der ligesom de tidligere Lensmænd havde boet paa Slottet, Bolig i Byen, hvilket ved Reskr. af 5te Febr. 1673 forandredes til, at Kommandanterne, ligesom Garnisonens øvrige Officerer, for Fremtiden selv skulde skaffe sig Kvarter. I en længere Periode, fra 1745 til 1791. boede Kommandanterne i den af Tordenskjolds Broder, Admiral Vessel, opførte Gaard i Stendams-Gade (Matr.-Nr. 231). Fra 1664 benyttedes Slottet væsentligt som Arrestlokale, indtil det 1722 nedbrødes*) paa Hovedlængen, det tilstødende Fængsel og det af Christian den 3dje opførte Porttaarn nær. Materialierne benyttedes ved Opførelsen af Odense Slot og Strand-Bastionen. I Aarenes Løb undergik de tilbageblevne Bygninger flere Forandringer; saaledes nedbrødes 1873 Fængselsbygningen, som om Vinteren, under Istransporter, anvendtes til Opbevaring af Postvæsenets Penge-Effekter. Siden 1864 benyttes Hovedlængen til Artilleri-Depot og Munderingskamre for Garnisonen, Porttaarnet til Opbevaring af Ammunition. Da Slottet nedbrødes 1722, var der ikke længer Brug for dets Staldbygninger i Dronninge-Gaarden og den i 1625, paa den nuværende Kommandantgaards Grund, opførte Staldlænge. Proviantgaarden eller Amtstuen, som den efter Lenenes Ophør kaldtes, flyttedes til Dronninge-Gaarden, og den gamle Proviantgaard i Mellem-Gade (Matr.-Nr. 305, 309 og 310) bortsolgtes. Dronninge-Gaarden ombyggedes 1750, og her forblev Amtstuen, indtil denne 1865 forlagdes til Svendborg.

*) Af Nyborg Slot haves formentlig kun 2 Afbildninger, nemlig: een i Puffendorfs Atlas, gengivet i Traps Beskrivelse af Kongeriget Danmark, og een i den paa det kgl. Bibliotek beroende, »gamle kongelige Samling«, Folio-Nr. 717. En Grundplan af Slottet findes paa et i Byens Arkiv beroende Kort over Fæstningen, oplaget 1722.

Samme Aar solgtes Bygningen. Hvad Kommandantgaardens Grund (Matr.-Nr. 240) angaar, da nedbrødes Staldlængen, og ved Koncession af 24de Decbr. 1748 erholdt en Privatmand Tilladelse til at benytte Pladsen til Opførelse af en Bygning, dog med Forbehold af Kongens Ejendomsret til Grunden. Ved Skøde af 23de Juli 1809 købte Regeringen Bygningen for 5000 Kroner og indrettede den til Bolig for Kommandanterne.

Christian den 6te

(1730—1746).

Fæstningen. Skibsbroen. Slotsjorderne.

1737 anlagdes Strand-Bastionen.

Som tidligere omtalt, var det Indre af Fjorden saa grundet, at kun mindre Fartøjer kunde lægge til ved Byens Skibsbro. Smakkerne og større Skibe benyttede Holmens Skibsbro. 27de Septbr. 1728 fik Magistraten Befaling til at indsende Forslag til Sejlløbets Uddybning. Ved Rskr. af 6te Maj 1729 tillodes det Byen at anskaffe en Muddermølle, der tillige skulde bruges til Oprensning af Fæstningsgravene. Til Dækning af Udgifterne tillodes det at opkræve »Kanalpenge«, saavel for hvert Skib som for Rejsende og Kreaturer, der passerede Bæltet mellem Korsør og Nyborg. Sejlløbets Uddybning paabegyndtes 1738 og tilendbragtes 1752. Aaret efter forlængedes Byens Skibsbro til sin nuværende Længde, 200 Alen, og fra den Tid udgik Smakkefarten herfra. En kgl. Befaling af 28de Maj 1753 bestemte imidlertid, at Holmens Skibsbro vedblivende skulde holdes vedlig. Den nedlagdes først 1826.

1742 bleve Raschenbergs Hovedgaardsjorder henlagte fra Nyborg Sogn til Aunslev Sogn. Saa vidt vides, skete dette ved kongelig Bevilling paa Foranledning af Besidderen. Dette blev, efterhaanden som Slipshavn, Knudshoved og de Byen nærmestliggende Hovedgaardsjorder bleve mer og mer bebyggede, til stor Gene for Beboerne, da de derved fik en saa meget længere

Vej til deres Kirke og Præst. Af en Landstingsdom af 4de Maj 1692 ses, at en lignende Ulempe forlængst var bleven afhjulpen for Skabo-Huses Beboere, idet disse i gejstlig Henseende vare blevne henviste til Nyborg Kirke. Ved kgl. Resolution af 9de August 1893 bestemtes, at Fiskerlejet Skabo-Huse, Afbyggergaarden Borgeskov og de Syd og Vest samt de Øst og Sydøst for Nyborg Bygrunde liggende Jorder herefter i kirkelig Henseende skulde henhøre under Nyborg Kirkesogn.

Frederik den 5te

(1746—1766).

Fæstningen. Det grønlandske Kompagni.

1762 erklærede Rusland Danmark Krig. Hæren mobiliseredes og sendtes under Anførsel af den duelige franske General St. Germain, som i denne Anledning var indkaldt, til Meklenborg for at møde Russerne. Mordet paa Kejser Peter den 3dje forhindrede imidlertid Sammenstødet, og der sluttedes Fred. St. Germain stilledes nu i Spidsen for Krigsbestyrelsen og udarbejdede en Plan til en ny Hærordning. I Henhold til denne indskrænkedes Fæstningernes Antal, for at man kunde anvende saa meget mere paa dem, der havde størst Betydning. Blandt de Fæstninger, der bestemtes til Nedlæggelse, var Nyborg. Ifølge Res. af 21de Marts 1764 stilledes Fæstningsværkerne til offentlig Auktion; dog maatte Bygningerne ikke nedrives, og Jordværkerne ikke sløjfes. 6 Aar efter, under Struensees Ministerium, oprettedes Fæstningen igen. I dette Mellemtid forandredes den umiddelbart udenfor Landporten værende Vinde-Bro til en fast Bro (1765), og Ejeren af Slotsmøllen fik Tilladelse til at opføre en Vindmølle i Kronprinsens Bastion. Den afbrændte 1888 og er senere ikke bleven genopbygget.

1758 oprettedes et grønlandsk Kompagni, der beskæftigede sig med Robbefangst. Det ejede et Skib paa 50 Kommerce-

læster og 5 Chalupper samt en Plads paa Holmen (en Del af Mtr.-Nr. 83) til Trankogeri, og hvor tillige Skibene kunde lægge til. Pladsen kaldes endnu »Grønlands-Pladsen.« Kompagniet ophævedes 1778.

Christian den 7de

(1766—1808).

Udskiftning af Øster-Øen. Købstadforfatningen. Ildebranden 1797. Bygninger og Gader. Svendborg Amt. Borgervæbning og Brandkorps. Præste-Tiende.

I Aaret 1773 udskiftedes Øster-Øen mellem Hovedgaarden Raschenberg og Nyborg Kommune. (Se Markjorderne).

Det ses af den Købstadlov (Stadsret), Erik Glipping 1271 gav Byen, at denne paa den Tid har havt et eget Byting og et Byraad bestaaende af 8 Raadmænd og en Byfoged. Raadets Formand benævnedes senere hen Borgmester. Enhver bosiddende Borger havde Valgret og var valgbar. Raadmændene valgtes for et Aar; dog skiftedes kun med Halvdelen ad Gangen. Byraadet havde en bestyrende og en dømmende Myndighed. Det vaagede over god Orden i Byen og havde til dette Øjemed Borgervagten til sin Tjeneste; det administrerede Kommunens Pengemidler, fordelte Skatterne, besørgede disses Opkrævning og bestemte Udgifterne til offentlige Foranstaltninger. Byfogden, som var en underordnet Embedsmand i Byens Tjeneste, havde Forsædet paa Bytinget og lod Dommene fuldbyrde; men den dømmende Myndighed udøvedes af Borgerne selv ved udvalgte Sandemænd. Byfogdens Løn bestod hovedsagelig af Andel i Bøder; Raadmændene havde ingen Løn, men vare fri for Skatter, Afgifter og Byrder samt havde Brugsret over en Del af Byens Jorder.

Denne frie Købstadforfatning led efterhaanden flere Indskrænkninger. Først udvidede Byraadet eller Magistraten, som det den Gang kaldtes, sin Magt paa Borgernes Bekostning; senere gik det ud over selve Magistraten, ved at dennes Myndighed indskrænkedes af Statsmagten. Begunstiget af Kongerne, som stræbte at forøge Magistratens Indflydelse paa Styrelsen af Købstædernes Anliggender og Sammensætningen af

deres Øvrighed, tilegnede Magistraten sig lidt efter lidt baade Valgretten til Byraadet og Dommerrettigheden. Valgbarheden indskrænkedes til Byens rigeste og mægtigste Familjær. Haandværksstanden var i Reglen aldeles udelukket. Saavel Borgmesteren som Raadmændene valgtes paa Livstid. At dette maatte fremkalde Stridigheder mellem Borgerskabet og Magistraten, er indlysende. De udebleve heller ikke og ophørte egentlig først, efterat Kommunalloven af 1837 og 1868 havde gengivet Borgerne deres Valgret og Valgbarhed. Af et Kongebrev, dateret Nyborg, Onsdagen næstefter Søndagen Reminiscere 1551 ses, at Christian den 3dje, under sit Ophold i Nyborg, har maattet bilægge disse Stridigheder og træffe Bestemmelser, der gave Borgerskabet Garanti for, at Kommunens Indtægter kun kom denne til Gode. Senere hen paakaldtes baade Domstolene og Regeringsmagten, for at dømme mellem begge Parter. At man har havt Øje for, hvor Ondet havde sin Rod, fremgaar af Christian den 5tes Lov, der bestemmer, at Ligningskommissionen (Takserborgerne) skulde udvælges af Borgerskabet, ligesom ogsaa af et Raadstuemøde, 7de August 1724, i hvilket Magistraten selv foreslog Borgerskabet at udmelde 6 af Byens ældste og vigtigste Borgere, under Benævnelsen Byens eligerede Mænd til i paakommende Tilfælde at træde sammen med Magistraten og delibrere over, hvad som til Byens almindelige Udgifter og i anden Maade kunde forefalde, samt resolve i slige Sager. — Da Magistraten ved Reskr. af 30te Juli 1772 afskaffedes, bibeholdtes de 6 eligerede Mænd; dog bestemtes ved Reskript af 16de Juli 1783, at de herefter skulde beskikkes af Stiftamtmanden paa Forslag af Byfogden. Ved Reskript af 26de Juni 1797 indskrænkedes Antallet af eligerede Mænd til 4. Ved Kommunalloven af 24de Oktober 1837 bortfaldt Byfogdens Forslagsret; de eligerede Mænd, som nu benævnedes Borgerrepræsentanter, valgtes frit af Alle, der havde Borgerskab; dog var kun Grundejere, hvis Ejendom var behæftet med Grundskat, og Næringsbrugere, der vare ansatte til Næringssskat af en vis Størrelse, valgbare. Borgerrepræsentanterne valgtes paa 6 Aar ad Gangen, og $\frac{2}{3}$ af dem skulde altid vælges mellem Grundejerne.

Den Magt og Myndighed, Magistraten lige over for Borgerskabet havde tilrevet sig med Hensyn til Besættelsen af Magistratsmedlemmerne, blev efterhaanden indskrænket af Kongerne.

Af 15de og 16de Artikel i de af Kristoffer af Bayern givne Privilegier ses, at Lensmanden paa Slottet beskikkede Byfogden, Borgmesteren og Raadmændene, ligesom det af andre Kilder fremgaar, at Lensmændene efter Grevens Fejde udøvede det samme Tilsyn, som nu Ministeriet, med Byens Bestyrelse. Dette Afhængighedsforhold var væsentlig Skyld i det mindre gode Forhold mellem Lensmændene og Købstædernes Øvrighed. Man ser derfor ogsaa Borgerstanden paa Rigsdagen 1660 fremkomme med Forslag om, at Lensmændene ikke maatte befatte sig med Købstædernes indre Bestyrelse, og at hver By maatte vælge sin egen Øvrighed. — Dommerrettigheden blev meget tidlig frataget Magistraten og overdraget Byfogden. Ved Reskr. af 13de Januar 1664 kom Magistraten igen i Besiddelse af denne Rettighed, idet det bestemtes, at de af Byfogden afsagte Domme skulde indstævnes for Borgmester og Raad, den saakaldte Raadstueret, der saaledes kom til at fungere som Overret, hvorfra der umiddelbart appelleredes til Højesteret. — Oprindelig havde Magistraten bestaaet af 8 Raadmænd, senere hen forøgedes det med 2 Borgmestre. Efterat Nyborg var bleven Stapelstad for Fyen, og der 1664 var stillet en Præsident i Spidsen for Magistraten, bortfaldt det ene Borgmesterembede, og ved Reskript af 5te Decbr. 1665 formindskedes Raadmændenes Antal fra 8 til 4 Personer, fordi »de mange Øvrighedspersoner i Købstæderne vare disse til stor Tynge«. Vel fik de ikke fast Løn, men i Henseende til Skattelettelser, Handelsfordele og Sportler vare deres Indtægter temmelig betydelige. De vare saaledes fritagne for Skatter til Staten og oppebare Veje- og Maalepenge, Gebyrer for Udfærdigelsen af Skøder og andre Dokumenter, Accisen for Vin og fremmed Øl samt havde Eneret til Detailudsalg af disse Varer. Desuden tilkom dem Brugen af Magistratsjorderne samt Aale- og Ferskvandsfiskeriet. Af Raadstueprotokollen for 1672 ses, at der i Byens Skove aarlig udvistes 40 Læs Brænde til Præsidenten, 30 Læs til Borgmesteren og 16 Læs til hver af Raadmændene. I Henhold til en Magistratsbeslutning af 7de August 1667 skulde den yngste altid være Kæmner (Raadskæmner. Stads-kæmner). Ved Forordningen af 28de Januar 1682 bestemtes, at Magistraten i Nyborg skulde bestaa af 1 Præsident, 1 Borgmester og 3 Raadmænd. Da Klaus Raschs Efterfølger, Niels Lassen, ved Højeste-

retsdom af 18de Novbr. 1689 mistede sin Bestalling som Præsident, bortfaldt ligeledes dette Embede. Fra 1745 beklædtes Embederne som Byfoged og Borgmester af en og samme Person, nemlig den dygtige og nidkære Jacob Lerche. Da denne døde 1772, og Raadmandspladserne tillige vare ledige, foreslog den konstituerede Byfoged Regeringen, af finansielle Hensyn, og i Lighed med hvad der fandt Sted i de andre Købstæder paa Fyen, Odense undtagen, at afskaffe Magistraten og indskrænke Byens Bestyrelse til Byfogden og de 6 eligerede Mænd. Dette skete ved Reskript af 30te Juli 1772. Raadhusretten afskaffedes, og Byfogdens Domme og Judicialforretninger kom til at henhøre under Fyens Landsting. Byfogden overtog Politimyndigheden og, i Forbindelse med de 6 eligerede Mænd, Byens Bestyrelse. I den Instruks, der ved Reskript af 16de Juli 1783 (jfr. Reskr. af 9de Oktober 1795 og 13de Juli 1798) blev givet for disses Virksomhed, bestemtes i § 11, at for saa vidt Byfogden og de eligerede Mænd ikke kunde blive enige i en eller anden Post, som sigtede til Byens Tarv og Nytte, skulde Tvistighederne afgøres af Stiftamtmanden. Ved Kommunalloven af 24de Oktbr. 1837 henvisstes alle Uenigheder mellem Byfogden og Borgerrepræsentanterne til Amtmandens og Kancelliets Afgørelse.

Da den nugældende Kommunallov af 26de Maj 1868 (jfr. Lovene af 31te Marts 1860 og 25de Januar 1862) afløste den ældre Kommunallov af 24de Oktbr. 1837, blev saavel Valgretten som Valgbarheden samt Byraadets Myndighed udvidet. Antallet af Byraadsmedlemmer bestemmes af Byraadet, dog med Indenrigsministeriets Approbation. Det skal altid være ulige, ikke under 7 og ikke over 19. For Tiden tæller Byraadet 11 Medlemmer. Af disse vælges den større Del (6) af samtlige de Indvaanere, som ere i Besiddelse af de for Valgbarhed til Folketinget foreskrevne Betingelser, og som, i det forud for Valget gaaende Kalenderaar, have været bosatte i og svaret direkte Skat til Kommunen. Den mindre Del vælges af de Højestbeskattede ($\frac{1}{3}$ af samtlige valgberettigede Indvaanere). — Valgbar er Enhver, der er valgberettiget ved Valgene af den større Del af Byraadets Medlemmer. Borgmesteren, der ud nævnes af Kongen, leder Forhandlingerne og har den udøvende Myndighed med Hensyn til Udførelsen af Byraadets Beslutninger. Disse afgøres efter Stemmeflerhed. Kun i det Tilfælde, at By-

raadet tager en Beslutning, der efter Borgmesterens Skøn overskrider dets Myndighed eller strider mod Lovgivningen, kan han midlertidigt sætte Beslutningen ud af Kraft, hvorefter den da henvises til Indenrigsministeriets Afgørelse.

Natten mellem 11te og 12te September 1797 udbrød Ild i Gaarden (Mtr.-Nr. 370), paa Hjørnet af Adel-Gade og Vester-Boulevard. Under en hæftig Østenvind udbredte Ilden sig til Kors-Gade og derfra til Konge-Gade, Mellem-Gade, Nørre-Gade og Torvet. Den standsede først næste Dags Eftermiddag mellem Kl. 6 og 7. 143 Gaarde og Huse, deriblandt Raadhuset, tilsammen brandforsikrede for 160,000 Kroner, lagdes i Aske. I Aaret 1764 bestod Byen af 271 Gaarde og Huse, brandforsikrede for 185,240 Kr., hvoraf ses, at det var den største Del af Byen, som afbrændte. Man kunde, fortælles der, fra Strandporten se lige til Landporten. De Brandlidte lyede til Kirken, Baggers Hospital og Arbejdsanstalt; mange maatte bivouakere paa Volden.

Saa vel fra Regeringen som fra Private kom man den betrængte By til Hjælp. 20de Septbr. s. A. nedsatte Stiftamtmanden en Kommission, kaldet »den økonomiske«, bestaaende af Byfogden og nogle Borgere, med det Hverv at overveje Alt, hvad der kunde være tjenligt til at afhjælpe og forekomme Følgerne af Ildebranden. 22de September s. A. tillod Kongen, at der baade i Danmark og Norge indsamledes Penge til de Brandlidte, hvorved der indkom 54,565 Kr. 50 Øre. Desuden indkom fra Fyen og Jylland betydelige Gaver af Fødevarer, Brænde, Linned og Sengklæder. Uddelingen af Pengene og Varerne besørgetes af den nævnte Kommission. I Henhold til kgl. Resolution af 27de Oktbr. s. A. bestemtes, at det skænkede Beløb skulde, uden Hensyn til Bygningstab, alene repareres paa Tabet af Indbo, som inddeltes i 4 Klasser. Den økonomiske Kommission hævdes først i Aaret 1800. — Ved kgl. Resolution af 27de September 1797 tilstodes der de Brandlidte Konsumtionsfrihed paa 1 Aar og ved Reskript af 27de April og 31te August 1798 forundt Kongen Byen i 10 Aar, hvilke senere forlængedes til 36 Aar, en Forhøjelse af Kanal- og Bropengene. Garnisonen var straks efter Ildebranden bleven trukken bort paa 50 Mand nær, og efter endt Eksercertid overlodes Byen 50 Menige som Arbejdsfolk, mod at der tilstodes

disse frit Kvarter og 25 Skilling daglig. Kancelliet befalede de nærmeste Landsogn i uden Betaling at afgive Arbejdskraft til Brandtomternes Ryddeliggørelse. Endvidere tillodes det at anbringe et Smedeværksted i Slotsbygningen og at benytte Grundstenene til de afbrudte Slotsfløje til Bygningsfundamenter.

Regeringen greb Lejligheden til ved Byens Genopbyggelse at faa gennemført flere Foranstaltninger, sigtende dels til at formindske Brandfare, dels til Byens Forskønnelse. Allerede 14 Dage efter Ildebranden nedsattes ved kgl. Resolution af 27de September 1797 en Kommission, kaldet »Reguleringskommissionen«, bestaaende af Stiftamtmanden, Byfogden, 3 Ingeniør-officerer og 3 af Byens Indvaanere. Det paalagdes Kommissionen: 1) at regulere Gadernes Bredde og Retning; 2) bestemme Bygningernes Beskaffenhed og Indretning, saavel til Pryd som til Sikkerhed for Byen i Ildebrandstilfælde; 3) at foreslaa den Godtgørelse, der burde gives de Indvaanere, som anvendte en for Byens Sikkerhed hensigtsmæssigere, skønt kostbarere Bygningsmaade, og hvorfra Godtgørelsen skulde tages; 4) at bestemme, hvilken Erstatning der skulde gives de Indvaanere, som paa Grund af Gadernes Udvidelse mistede Grund og Byggeplads; 5) at undersøge, hvad der i Henseende til Vandvæsenets eller andre almennyttige Indretningers Forbedring kunde gøres. Kommissionen indsendte sine Forslag 28de Januar 1798. I Henhold til kgl. Resolution af 2den Marts og 29de Maj s. A. (Kollegialtidende 1798 Pag. 290) bestemtes følgende: 1) Kongen skænkede Byen 40,000 Kr.; Kapitalen skulde afgives til »den synkende Fond« for at gøres frugtbringende til 4 pCt. Rente, og Renten stedse oplægges til Kapitalen, for paa denne Maade, i Løbet af 36 Aar, at tilvejebringe en Kapital af den oprindelige Sums 4-dobbelte Beløb; de 160,000 Kr., for hvilke der straks haydes Brug, skaffedes til Veje ved successive Laan hos Odense Kommunitet, mod Pant i den kgl. Obligation paa 40,000 Kr. 2) Gadernes Bredde fastsattes til 16 Alen for Hovedgaderne og 12 Alen for de mindre. Den nuværende Lille Konge-Gade (tidligere kaldet Pølse-Stræde), flyttedes omtrent 25 Alen længere mod Øst; og det altfor store Kvarter mellem Nørre- og Mellem-Gade deltes ved Ny-Gade i 2 omtrent lige store Dele. I Henhold til kgl. Resolution af 2den Februar 1798 blev der af Ingeniørkaptajn Krag optaget et Generalkort over Byen, paa

hvilket med »en rød Linie« angaves, hvormeget de Grunde, Ildebranden ikke havde berørt, ved Ombygninger skulde rykke tilbage. 3) Alle nyopbyggede Maltkøller skulde opføres af Grundmur og forsynes med Jærnlemme; endvidere skulde alle Hjørnebygninger være af Grundmur og have afbrudte Hjørner. 4) De Grundejere, som opførte Bygninger af Grundmur, tilstodes der et vist Pengebeløb, som skulde forrentes med 4 pCt. i 36 Aar, men ikke tilbagebetales; dog paa Betingelse af, at Bygningen opførtes af Grundmur til alle 4 Sider, og at Pillerne mellem Vinduerne vare mindst 1 Alen. Ved Reskript af 9de Juni 1798 tilstodes der endvidere de Grundejere, som paa Grund af Uformuenhed byggede af Bindingsværk, et Laan, som skulde forrentes med 4 pCt. i 36 Aar og tilbagebetales; dog paa Betingelse af, at Gavlene opførtes af Grundmur. Reskriptet bestemte, at det tilbagebetalte Beløb skulde danne en Fond for Byens Kæmnerkasse. Der udlaantes paa denne Maade 40,000 Kr., hvoraf der 31te December 1891 endnu indestod 22,207 Kroner 20 Øre i Kæmnerkassen.

De mange Bygningers Genopførelse fremkaldte Tanken om Anlæggelsen af et Teglværk. Et saadant, bestaaende af en større og en mindre Ovn samt 4 Ladebygninger, anlagdes i en Del af Kohaven, som var bleven indtaget til Fredskov, og som herefter benævnedes Teglværk-Skoven. Teglværket var beliggende i Nærheden af Pavillonen »Frederikslyst«*). Anlægget kostede 14,312 Kr. 50 Øre, men svarede ikke til Forventningerne. Da de afbrændte Bygninger vare genopførte, standsede Byggeriet. Det begyndte først igen, da Fæstningen 70 Aar senere nedlagdes, og dermed de Indskrænkninger for Bebyggelse, som hvilede paa Grundene indenfor Demarkationslinien, (2000 Alen fra Fæstningens fod), faldt bort. Allerede i Decbr. 1804 solgtes Teglværket til Nedbrydning for omtrent $\frac{1}{3}$ af Anlægskapitalen.

Blandt Reguleringskommissionens Forslag var der to, som ikke realiseredes. Det første var Anlægget af en Losse- og Ladeplads ved Havnen. Man havde hidtil maattet nøjes med selve Skibsbroen og paatænkte nu at benytte Fylden fra Brandtomterne til at skaffe sig, hvad man savnede. Først langt senere.

---

*) Opkaldt efter Kronprins Frederik, medens denne 1861 garnisonerede i Nyborg.

efterat Byen havde faaet en Havn, og Dæmningen ved Strandporten var anlagt, overvandt Hindringerne for Projektets Udførelse. Det andet Forslag var at skaffe en bedre Forbindelse mellem det Indre af Fæstningen og Byens vestlig beliggende Opland. Forslaget gik ud paa at etablere den nedlagte Kørselsvej ved Slottet ved en Gennemskæring af Volden mellem Kongens- og Dronningensbastion og at flytte »Kammen« længere mod Nord, hvor Avernakke-Dæmningen tidligere havde været beliggende*). Midlerne hertil tænkte tilvejebragte ved at give Afkald paa den ved Forordningen af 13de December 1793 om Vejvæsenet projekterede Chaussee fra Piils Huse over Telegrafbroen (bygget 1824), til Nydams-Huset. Forslaget blev imidlertid ikke vedtaget af Regeringen, og først, efterat Dæmningen ved Strandporten og Holckenhavns-Fjorden vare anlagte i Aarene 1844—1848, fik det sydvestlige Opland en bekvemmere Forbindelse med Byen.

Reguleringskommissionen sluttede sin Virksomhed 3dje November 1802. De til dens Disposition stillede 160,000 Kr. var anvendte saaledes:

	Kr.	Øre
Til offentlige Anlæg.....	48,806	84
Til Ejerne af de Bygninger, som opførtes af		
Grundmur	71,133	16
Udlaant til de Ejere, der byggede af Bindingsværk	40,060	»
	<hr/>	
Ialt...	160,000	Kr.

Tidsaandens humane Retning i Slutningen af def 18de Aarhundrede gjorde sig ogsaa gældende i Nyborg og fremkaldte flere Byggeforetagender, sigtende til at skaffe de Fattige bedre Boliger og Arbejde, navnlig ved Uld- og Linnedspinderi, samt Undervisning til deres Børn. I den Anledning opførtes 1790 Bagers Hospital og Arbejdsanstalt og i Aaret 1800 en Fattiggaard, hvorom nærmere Underretning er meddelt i Jordebogens 1ste Afdeling. Byen havde hidtil ikke været i Besiddelse af noget Sygehus, hverken for Garnisonen eller Beboerne. Da det saakaldte »Marketenderhus« (Mtr.-Nr. 174) eller Ordonnansgaarden, som det senere benævnedes, og som efter Branden

*) I den af Stadsingenieur Ambt 1802 udarbejdede Plan for Byens Udvidelse er projekteret en Vej omtrent paa det samme Sted.

var bleven opført til Bospisningsanstalt for de mange Haandværksfolk, efter Bygningernes Genopførelse var bleven disponibelt, benyttedes det til Sygestue samt Kaserne og Marketenderi for Garnisonen. Regeringen havde i 1805 foreslaaet Kommunen at bygge et Garnissonssygehus i Forbindelse med et offentligt Sygehus for Amtet; men man betvivlede, at Befolkningen vilde benytte sig af et saadant, og hjalp sig i mange Aar med nogle Sygestuer paa BaggersHospital og Fattiggaarden, som afbenyttedes af Fattiglemmer, Tjenestefolk og fremmede Søfolk. Først i 1879 fik Byen sit nuværende Sygehus.

Efter Branden viste der sig Trang til Byggepladser, hvilket foranledigede Kommunen til at udparcellere Bygrundene udenfor Landporten, som, siden de Svenske 1658 havde nedbrudt Borgernes derværende Lader og Stalde, henlaa ubebyggede. Samtidig hermed anlagdes Hessel-Gade, nu Christianslunds-Gade. Ligeledes udparcelleredes i den østlige Bydel flere private Grunde, som hidtil havde været benyttede til Haver. Den nuværende Æble-Gade har sit Navn efter en Major Ebel, som i Begyndelsen af dette Aarhundrede ejede en Have i denne Gade.

Hidtil havde Østifterne og Nørrejylland været inddelt i 24 Amter foruden Bornholm, af meget ulige Størrelse. For at bøde herpaa foretoges i Henhold til Resolution af 28de Septbr. 1793 en Omdeling, hvorved Amternes Antal indskrænkedes til 17 foruden Bornholm. Ved denne Lejlighed forenedes Nyborg og Tranekjær Amter til eet, som benævnedes Svendborg Amt.

Fra de ældste Tider udtoges blandt de vaabendygtige Borgere og Indvaanere et vist Antal til Overholdelse af Orden. Af en Fortegnelse fra 1556 ses, at Borgervæbningen paa den Tid bestod af:

67	Mand	bevæbnet	med	Harnisk,	Spyd	og	Kaarde.	
16	—	—	—	Harnisk	og	Hellebard.		
15	—	—	—	Spyd	og	Kaarde.		
49	—	—	—	med	Rør	(Skydegevær)	og	Kaarde.
17	—	—	—	Hellebard	og	Kaarde.		

Ialt 164 Mand.

1598 udkom en Forordning, hvorved Købstædernes Borgervæbning fik en ensartet Organisation. Styrken bestemtes for hver By især, og Bevæbningen fastsattes saaledes, at af hver 100 Mand, der stillede paa Benene, skulde 60 udrustes med Bøsser, 20 med lange Pikker og 20 med Hellebarder. De sidstnævnte 40 Mand skulde bære Brystharnisker. Alle skulde bære Stormhuer og Hugge-Kaarder, og Mandskabet øves 2 Gange maanedlig i Vaabenbrug*). Borgervæbningen mønstredes een Gang aarlig af Lensmanden. Den besatte Raadhussvagten under Kommando af Stadsvagtmesteren, som ved Reskript af 5te Februar 1673 fik samme Myndighed som Vagtmesteren i København. At Borgervæbningen ogsaa er bleven benyttet til Bevogtning af Fæstningen under Krigsforhold, fremgaar af en Klage, som Magistraten under Kriger med Sverrig (1675 1679) indgav til Kongen i Anledning af den besværlige Vagttjeneste paa Voldene og ved Portene. Ved kgl. Befaling af 22de Februar 1678 fritoges den for Bevogtning af Voldene, men ikke for Vagttjenesten ved Portene, fordi, som det hedder, Garnisonen kun bestod af 1 Kompagni, og den øvrige Militærstyrke var beordret til Armeen og Flaaden. De urolige Tider ved Aarhundredets Begyndelse fremkaldte en kgl. Resolution af 27de Februar 1801, ved hvilken Borgervæbningen i Købstæderne omorganiseredes. »Enhver Statsborger«, hedder det i Resolutionen, »bør saavidt muligt personlig bidrage til Fædrelandets Forsvar og selv værne for deres Ejendommens Sikkerhed mod fjendtligt Overfald, fra hvilken Pligt Købstædernes Indvaanere lige saa lidt som Landboerne ere fritagne.« Korpset skulde staa under Befaling af Købstadens Over-Øvrighed og formeres i 2 Afdelinger, hvoraf den ene rekrutteredes af alle vaabendygtige Borgere og den anden af alle dem, der ikke havde løst Borgerskab. Første Afdeling var nærmest bestemt til at vaage over den indre Orden i Byen, den anden til at afværge fjendtlig Vold mod Købstaden. Begge Afdelingers samlede Styrke udgjorde til de forskellige Tider kun lidt over hundrede Mand. Da Borgervæbningerne i Henhold til Værnepligten af 12te Februar 1849 § 40 omdannedes til Politikorps, gjordes

---

*) Slange. Christian den 4des Historie, Pag. 141.

en Undtagelse for de faste Pladers og Helsingørs Vedkommende, hvor de borgerlige Korpser fremdeles i Krigstid kunde anvendes under Krigsbestyrelsens Befaling og i Fredstid skulde staa under dennes Tilsyn. Som Følge heraf opløstes Nyborgs Borgervæbning først ved kgl. Resolution af 23de April 1870, efter at Fæstningen 1869 var bleven nedlagt*). I Henhold til Loven om Brandvæsenet i Købstæderne af 21de Marts 1873 udgør den nu en Ordens-Afdeling under Byens Brandkorps.

Hvorvidt Nyborg har haft et organiseret Brandkorps, forinden Brandanordningen for Fyens Stift af 22de Februar 1737, som skyldtes daværende Stiftamtmand Kr. Sæhested til Raunholt, udkom, giver Byens Arkiv ingen Oplysning om. Nævnte Brandanordning er i det væsentlige overensstemmende med den almindelige Brandanordning for Købstæderne af 24de Jan. 1761.

Christian den 3dje maatte, skønt højst nødig, i sin Haandfæstning indrømme Adelen Tiendefrihed for dens Sædegaarde, og hans Formaning, i det mindste at yde Præstetiende, var, uagtet han selv gav Eksemplet ved at betale Tiende af de kongelige Godser og Gaarde, forgæves. Saaledes befalede han (1539**) og 1555 at der skulde ydes Tiende af Nyborg Slotsjorder, hvilket Paabud gentoges i en kgl. Skrivelse af 29. Juli 1669 til Præsident Klaus Rasch, der paa den Tid tillige var Amtsforvalter og Slotsskriver. I Skrivelsen befales, at der saavel af de bortsolgte Jorder: Bredeskiftet og Loddenhojsmarken, som af de Kronen endnu tilhørende Slotsmarker, skal ydes en fast aarlig Afgift i Præstetiende. Da Klaus Rasch senere blev Ejer af Slotsjorderne, nægtede han at betale den paabudte Tiende, men ved Kommissionsdom af 16de April 1683 blev han tvungen dertil. Det er i Henhold til disse Bestemmelser, at der, efter den under 8de Februar 1873 konstaterede Tiendefortegnelse af Stamhuset Juelsberg, svares 5 Td. Rug og 12 Byg til Sognepræsten i Nyborg. — Efter at Øster-Øen var bleven udskiftet mellem Stamhuset Juelsberg og Nyborg Kommune, lejede denne fra 1774 til 1792 sin Andel bort til Korndyrkning. Dette gav Anledning til, at Sognepræsten forlangte Tiende af

*) Byr. Forh. 1870, Pag. 19 og 27.

**) Hofmann. Fund. 5., Pag. 535 og 536.

Kornafgrøden, som paa den Tid endnu udrededes ved Ydelse i Kærven. Som ovenfor anført, vare Slotsjorderne oprindelig tiendefri. Naar der af disse svaredes en bestemt aarlig Kornafgift til Præsten, skyldtes dette Kongens udtrykkelige Befalinger, udstedte, medens Kronen endnu ejede Slotsjorderne. Men heraf fulgte ikke Afkald i Almindelighed paa Tiendefriheden. Ved Højesteretsdom af 16de April 1794 erkendtes Øster-Øen, som tidligere Slotsjord, at være tiendefri, ligesom dette var Tilfældet med Dyrehavegaard, der ogsaa var en Parcel af de gamle Slotsjorder.

Ved Udskiftningen af Hjulby 1794 inddroges den til Byen hørende Bondegaard Bagnegaard, senere kaldet Raschenberg, under Juelsbergs Hovedgaardstakst og overførtes til Aunslev Sogn. I Stedet herfor udlagdes Tangegaard (Karlsminde), forhen kaldet Lille- eller Piils-Aucrnakke, som upriviligeret og tiendepligtig Jord. Ved denne Bytning kom Tangegaard ind under Hjulby.

Slettebjergmarken, beliggende Nord for Bagnegaard, har ligesom denne oprindelig hørt til Hjulby. I sin Tid, uvist naar, skal Kongen, fordi der laa saa lidt Jord til Rejstrup By i Aunslev Sogn, have henlagt Slettebjergmarken til denne. Dette gav Anledning til langvarige Strigheder mellem Sognepræsterne i Aunslev og Nyborg, om, hvem der tilkom Tienden af Slettebjergmarken. Ved en Synsforretning 1575 afgaves den Erklæring, at da Slettebjergmarken laa paa Hjulby Sogngrund, maatte det være Præsten i Nyborg, som var berettiget til Tienden. Tvistighederne vedvarede, indtil det ved Dom af 11te November 1689 ved Vinding Herredsting, bestemtes, at Sognepræsten i Nyborg skulde beholde Tienden af Slettebjergmarken; dog vedblev denne at høre under Rejstrup By og under Aunslev Sogn. Ved Udskiftningen af Rejstrup 1804 inddroges Slettebjergmarken under Stamhuset Juelsbergs Hovedgaardstakst, og i Stedet herfor udlagdes Store Auernakke, ogsaa kaldet Adams Auernakke, bestaaende af en Gaard og 7 Huse, tilligemed Andel af en Bylod i Rejstrup, som upriviligeret og tiendepligtig Jord. Hidtil var Korntienden bleven ydet i Kjærven. Selvfølgelig foranledigede

---

*) Hofmann. Fund. 5 Pag. 433.

denne Udredelsesmaade mange Tvistigheder, og da den tillige var skadelig i statsøkonomisk Henseende, opfordredes Tiendetagere og Tiendeydere ved Fd. af 18de Marts 1796 til i Mindelighed at forene sig om at forandre Ydelsen i Kjærven til Erlæggelsen af en vis, engang for Alle, bestemt Afgift i Korn, betalbar efter Kapitelstaksten. Fæsterne af de ovennævnte, udlagte Jorder foretrak imidlertid at tiende paa den gamle Maade, hvilket bevirkede, at Sognepræsten og Stamhusbesidderen den 20de Maj 1805 indgik en Tiendeforening, hvorved bestemtes, at de omtalte Fæstere skulde udrede deres Tiende til Stamhuset, mod at dette aarlig svarede Sognepræsten 2 Tdr. Rug, 3 Tdr. 5½ Skp. Byg og 6 Tdr. Havre, betalbar efter Kapitelstaksten.

Frederik den 6te

(1808—1839).

Spanierne i Nyborg*). Omregulering af Embeder. Havnen. Bygninger.

Under den Krig, som i 1808 førtes mellem England og Sverrig paa den ene og Frankrig, Rusland og Danmark paa den anden Side, rykkede i Begyndelsen af Aaret et fransk Armékorps paa 32,000 Mand, under Kommando af Marschal Bernadotte, Fyrste af Pontecorvo, ind paa Halvøen, for, som det hed, i Forening med danske Tropper at foretage en Landgang i Skaane.

Skønt Avantgarden naaede Fyen i Midten af Marts, fandt den dog mod Forventning Store Bælt allerede spærret af de engelske Krigsskibe. Linieskibet Prins Christian afsendtes for at bortrydde denne Hindring for Overfarten, men blev den 22. Marts angrebet paa Nordkysten af Sjælland og ødelagt af Englænderne. Om det virkelig har været Napoleons Alvor med Landgangen i Skaane, eller om han blot har tilsigtet en Demon-

---

*) F. Schiern. Historiske Studier 1ste Bind.
H. P. Mumme. Begivenhederne i Fyen 1808.

stration, er meget tvivlsomt. I hvert Fald tog han, af Eng­lændernes Nær­værelse i Bæltet, Anledning til at standse Armé­korpsets Fremrykning: En betydelig Del af dette, 14000 Mand, bestod af Spaniere, under Befaling af Generallieutenant Marquis de la Romana. De franske Tropper lagdes i Kantonnement i det sydlige Slesvig og Holsten, de spanske i Jylland og paa Fyen. Af de sidste lykkedes det i April, Maj og Juni efter­haanden at overføre henved 4000 Mand til Sjælland.

Ved Efterretningen om, at Napoleon havde afsat det spanske Kongehus, og indsat sin Broder Joseph til Konge, samt at det spanske Folk som Følge heraf havde gjort Opstand mod den paa­tvungne Hersker, besluttede Romana at føre sine Tropper til Spanien, ved Hjælp af de i Bæltet stationerede engelske Skibe. Om­stændighederne begunstigede Flugten. De franske Tropper vare langt borte, og det ringe Antal danske Tropper — 3000 Mand paa Fyen og 1000 Mand paa Langeland — vare allfor spredte og ufor­beredte paa, hvad der var i Gære, til at der kunde være Grund til at befrygte Modstand af nogen Betydenhed. I Nyborg fandtes kun 300 Mand danske Tropper. Den derværende spanske Garnison var mindst lige saa stærk og deltog i Forening med den danske i Bevogtningen af Fæstningen og Kystbatterierne ved Slipshavn, Holckenhavn, Auernakke-Pynten og den saakaldte spanske Skanse, vis à vis Auernakke-Batteriet. Til yderligere Begunstigelse af Flugten fandtes i Fjorden en dansk Transportflaade paa henved et halvt hundrede Skibe, der tidlig paa Foraaret var bleven samlet for at overføre Pontecorvos Armékorpsets til Sjælland.

I de første Dage af August vare de spanske Tropper fordelte saaledes:

Sjælland: Fodfolksregimenterne Asturien (2021 Md.) og Guada­laxara (1825 Md.) i Ringsted og Slagelse.

Langeland: Fodfolksbataillonen Catalonien (1065 Md.)

Fyen: Fodfolksregimentet Princeza (1826 Md.) i Kerteminde, Assens og Middelfart, med en Bataillon paa hvert Sted.

Fodfolksbataillonen Barcellona (1232 Md.) i Svendborg.

Rytterregimentet Villaviciosa (633 Md.) i Faaborg.

Rytterregimentet Almanza (596 Md.) med en Eskadron i Bogense og 3 Eskadroner i Odense.

Generalstaben og Artilleriet (480 Md.) i Nyborg, hvor General Romana boede paa Hotellet »Postgaarden«.

Jylland: Fodfolksregimentet Zamora (1885 Md.) i Fredericia, Vejle og Kolding.

Rytterregimentet Algarve (585 Md.) i og omkring Horsens.

Rytterregimentet el Rey (653 Md.) i og omkring Aarhus.

Rytterregimentet el Infante (618 Md.) i og omkring Randers.

Som det ses, laa Vanskelighederne ved Foretagendet i at faa de spredt kantonnerende Tropper samlede i saa kort Tid, at Indskibningen kunde være tilendebragt forinden de Franskes Ankomst.

Natten mellem den 6te og 7de August modtog Romana Meddelelse om, at den engelske Admiral, der med sin Eskadre krydsede i Bæltet, var parat til at modtage hans Tropper. Der blev straks holdt Krigsraad i den store Sal paa Postgaarden, og tidlig om Morgenen den 7de afgik Officerer til de forskellige Afdelinger med de fornødne Ordre. Romana valgte Langeland til Samlingssted. Derhen skulde Alle begive sig, enten direkte eller over Fyen, og om nødvendigt lade deres Heste blive tilbage. De paa Sjælland værende Tropper skulde bane sig Vej til Halskov og forsvare denne Halvø i nogle Dage, indtil de kunde blive optagne af Skibene.

Den 9de om Morgenen fandtes samlet i Nyborg: Bataillon fra Kerteminde, den halve Bataillon fra Svendborg og Eskadronen fra Bogense, som i Forening med den i Nyborg værende spanske Garnison udgjorde omtrent 1500 Mand. Nu opfordrede Romana, i Bernadottes Navn, Kommandanten, Baron Gyldencrone, til at overgive Fæstningen og Kystbatterierne, med Trudsel om, i modsat Fald, at anvende Magt. Kommandanten, indseende Umuligheden af at kunne forhindre Spaniernes Flugt, indvilligede. Umiddelbart derefter gaves Signal til den engelske Eskadre, som nu nærmede sig Slipshavn. I Nyborg Fjord laa dengang de danske Krigsskibe: Briggen Fama paa 14 og Skonnerten Søormen paa 8 Kanoner, under Kommando af Premierlieutenant Rask. Da denne nægtede at efterkomme Romanas Opfordring, der understøttedes af en Befaling fra Kommandanten, om ikke

at modsætte sig Spanierne Indskibning, lod den engelske Admiral, Kl. 6½ om Eftermiddagen, 3 større Skibe og en Del armerede Fartøjer løbe ind i Fjorden og paa Pistolskuds Afstand aabne en heftig Ild mod de 2 smaa Skibe. Efter omtrent 20 Minutters Kamp maatte Rask stryge Flaget. Spanierne bemægtigede sig nu den danske Transportflaade, som bemandedes fra de engelske Skibe. Samme Dag ankom Bataillon fra Assens til Nyborg, og Rytterregimentet i Faaborg samt Resten af Fodfolket i Svendborg gik over Taasinge til Langeland.

Den 10de naaede Bataillon i Middelfart, Fodfolksregimentet Zamora i Jylland samt de 3 Eskadroner i Odense til Nyborg. Samme Dag indskibedes Artilleriet og Bagagen ved Skibsbroen.

Om Morgenen den 11te afmarscherede Spanierne til Slipshavn, hvor Indskibningen fandt Sted. Forinden fornagled de Kanonerne paa de 4 mod Søen vendende Bastioner og medtog et, de Danske tilhørende, 6 Pd. kørende Batteri, som de dog, ifølge Løfte, efterlode ved Slipshavn. Af Mangel paa Plads i Skibene maatte de efterlade alle deres Heste. Da disse løsslupne Dyr saa sig overlode til sig selv, angreb de Nyborgernes Heste, der græssede paa Marken, og begyndte derefter en Massakre paa hverandre indbyrdes, indtil man omsider fik en Del skudte og Resten indfanget. Af en Indberetning fra Kommandantskabet i Nyborg af 20de August ses, at Spanierne her efterlode 304 Heste, 105 Muldyr og 270 Sadler samt 4 Kareter, 2 Viernervogne og 1 Chaise. Ved Slipshavn sluttede Rytterregimenterne el Rey og el Infante sig til den øvrige Styrke. De vare i Forening rykkede ind i Aarhus, hvor de bemægtigede sig 4 Koffardiskibe, paa hvilke de indskibede sig, efterladende deres Heste. Først tænkte de paa at lande ved Kerteminde, men da de den 10de August, Kl. 9½ Formiddag, kom ud for Byen og herfra bleve beskudte af et dansk Felt-Batteri, sejlede de videre til Slipshavn. Ikke saa heldigt var Rytterregimentet Algarve, der laa i Horsens. Uenighed blandt Officererne, hvoraf et Par angav Sagen for Bernadotte, var Skyld i, at Regimentet nølede med at bryde op. Ikkun een Eskadron naaede i Dagbrækningen den 10de August Snoghøj, men her blev den indhentet og afvæbnet af danske og franske Tropper. Heller ikke den spanske Styrke paa Sjælland lykkedes det at komme bort. De havde den 31te Juli, i Anledning af,

at de skulde aflægge Ed til den nye spanske Konge, gjort Oprør og vare blevne forlagte fra Roskilde til Ringsted og Slagelse, hvor de den 11te August bleve afvæbnede af danske Tropper. Hvorvidt Romanas Ordre, at søge at naa Halskov, var kommen dem i Hænde, er tvivlsomt.

Ved Middagstid den 11te August var Indskibningen ved Slipshavn tilendebragt. Det var ogsaa paa høje Tid; thi samme Dag passerede en fransk Division Lille Bælt, og næste Dag naaede Bernadotte Odense. Det var hans Hensigt, med sine 20,000 Mand, at gaa over Taasinge til Langeland, men de engelske Krigsskibes Nærværelse tvang ham til at opgive sit Forehavende.

Først den 13de August landede Romana ved Spodsbjerg paa Langeland. Stærk Modvind den 11te og 12te havde nødt ham til at gaa til Ankers ved Sprogø, under de engelske Linieskibes Kanoner. Den 21de afsejlede han, med en Styrke af omtrent 9000 Mand, foruden 230 Kvinder og Børn, fra Steengade-Strand, konvojeret af den engelske Eskadre. Den 9de Oktober gik han og hans Tropper i Land paa Spaniens Kyst, og deltog den 10de November s. A. i Slaget ved Espinosa mod de Franske. Her i Danmark efterlod de Spanske sig et godt Navn. Mindet om disse venlige, godmodige og fordringsfrie Mennesker lever endnu hos Befolkningen.

Ved Reskript af 20de September 1816 forenedes Nyborgs Byfoged- og Byskriver-Embeder. Samtidig udskiltes Vinding Herred fra Bjerge og Aasum Herreder, og Herredsfoged- og Herredsskriver-Embederne forenedes.

Byen har ikke havt nogen Havn før i de senere Tider. Fjordens gode og sikre Ankerpladser gjorde en saadan mindre nødvendig. Imidlertid generedes Skibsbroen betydeligt af indstrømmende Tang, hvorfor der 1823 anbragtes en Fangarm, hvor nu Østerhavnsens sydlige Bolværk er beliggende. Derved fremstod Østerhavnen. Samtidig hermed istandsattes Skibsbroen og forandredes fra en Træbro til en Mole, dannet af Sten og Jord. Vesterhavnen byggedes langt senere. Efter Anlæget af Dæmningen udenfor Strandporten, udvidedes den paa den sydlige Side ved Opfyldning, saa at der derved indvandedes en Losse- og Ladeplads.

I 1852 og 1855 sloges Bolværk, hvorved Vesterhavnen fremstod. Den uddybedes til 10 Fod. Fra 1828 skete Overfarten over Bæltet med Dampskib.

1837 ombyggedes den i Aaret 1800 opførte Fattiggaard og 1839 Baggers Arbejds-Anstalt.

Christian den 8de

(1839—1848).

Skolevæsenet. Garnisonen. Dæmningen ved Stranden.

Ved Reskript af 28de September 1838 nedlagdes flere lærde Skoler, nemlig i Helsingør, Nakskov og Nyborg. Deres Indtægter deltes mellem vedkommende Kommuner til Oprettelsen af Realskoler og de forblivende lærde Skoler, til disses Fremme og Forbedring. Den 6te Juni 1842 traadte Nyborgs Realskole i Virksomhed.

Hidtil havde Garnisonen bestaaet af et Kompagni Fodfolk, som detacheredes fra Garnisonen i Fredericia. Fra 1ste Juli 1842, da den nye Arméorganisation traadte i Kraft, fik det nyoprettede 3die Jægerkorps Garnison i Nyborg. I Foraaret 1865 forøgedes den med 7de Bataillon; 1ste Oktober 1867 med den nyoprettede 25de Bataillon.

I Aarene 1844 og 1845 anlagdes Dæmningen udenfor Strandporten, hvorved det saakaldte »Kamhul«, den Del af Fjorden, som afspærredes ved Dæmningen, opstod.

Frederik den 7de

(1848—1863).

Toldbygning. Gasværket. Færgelauget. Strømtolden.
Skolebygning. Asylet. Jærnbansen. Raadhuset.

Kort efter den 1ste slesvigske Krig, nemlig i Aaret 1855, nedbrødes Strandporten, af Hensyn til Passagen, ligesom Til-

fældet var med Fæstningsportene i København. Broen over Fæstningsgraven udenfor Strandporten udvidedes. En Følge heraf var, at Toldboden, som var bygget umiddelbart op til Porten, maatte nedbrydes. Den nuværende Toldbygning toges i Brug Aaret efter.

Ved kgl. Resolution af 26de Juli 1855 tillodes det Kommunen at anlægge et Gasværk i det Indre af Kongens Bastion. Det toges i Brug 1856.

1856 ophævedes Færgelaugget, og Transporten over Bæltet overdroges Postvæsenet.

1857 ophævedes Strømtolden, og det siden 1560 ved Nyborg stationerede Vagtskib inddroges.

1861 garnisonerede Kronprins Frederik i Nyborg fra 4de April til 26de Juni og fra 16de September til 23de December henholdsvis som Sekond- og Premierlieutenant.

1861 byggede Kommunen den nuværende Friskole (Mtr.-Nr. 163) ved Nørre-Boulevard, og samme Aar lod et privat Selskab opføre Asylet.

I Foraaret 1862 paabegyndtes i Henhold til Loven af 10. Marts 1861 Anlægget af Jærnbanen fra Nyborg til Odense; den aabnedes for Frekvensen paa Dronning Louises Fødselsdag den 7de September 1865 og bevænedes »Dronning Louises Jærnbane.«

I Aarene 1862 og 1863 ombyggedes Raadhuset; det indviedes 6te Oktober 1863, Fredrik den 7des Fødselsdag.

Christian den 9de

Jærnbanen og Havnevæsenet. Byens Udvidelse. Bygrænsen.

Bygninger og Gader. Plan for Byens fremtidige Udvidelse.

Banegaarden havde fra først af sin Beliggenhed, omtrent hvor nu Lokomotiv-Bygningen findes, og Postdampskibene deres Liggeplads ved den gamle Skibsbro. Den ikke ringe Afstand mellem disse to Punkter var til stor Gene baade for Rejsende og

Omladningen, hvorfor Regeringen ogsaa paatænkte, for Statskassens Regning, at bygge en Landingsbro, hvor Holmens Skibsbro tidligere havde ligget. Stedet egnede sig i alle Henseender dertil, og Staten var allerede ved Banens Anlæggelse, kommen i Besiddelse af de tilstødende Arealer. Kommunen frygtede imidlertid for, at det paatænkte Anlæg, udenfor dens Enemærker, skulde medføre Tabet af de betydelige Havne-Afgifter, Staten svarede af sine Dampskibe, og modsatte sig derfor Planens Realisation, hvilket ogsaa lykkedes*). Ved Loven af 28de Maj 1870 og en, mellem Indenrigsministeriet og Kommunen den 10de Maj 1871**) indgaaet Kontrakt, bestemtes:

- 1) At det paatænkte Broanlæg ved Holmens Bro opgaves, men at Staten derimod lod bygge en anden Skibsbro af 250 Fods Længde og 50 Fods Bredder for Dampskibe og eventuelle Dampfærger paa det opfyldte Terræn, som begrænsede Øster-Havnen mod Syd, og at Banegaarden flyttedes hen til den nye Skibsbro.
- 2) At denne overdroges Havnevæsenet, mod at dette overtog Vedligeholdelsen og deltog i Omkostningerne med 36 å 40000 Kr.
- 3) At Staten fritoges for at erlægge Vare-Afgifter af Gods og Kreaturer, som befordredes med Jærnbane og Statens Dampskibe.
- 4) At Staten erlagde Skibs-Afgifter (Havnepenge).
- 5) At Havnen var berettiget til at opkræve Vare- og Skibsafgifter af Gods og Kreaturer, som ikke befordres paa ovenanførte Maade. Fra 1ste Marts 1872***) afløstes Statens Skibsafgifter mod en aarlig Udbetaling til Kommunen af 3200 Kr. Havnevæsenets Andel i Udgifterne til den nye Skibsbro og de dermed forbundne Anlæg beløb sig til 68896 Kr. 37 Øret†).

Ved Lov af 23de April 1881 om en Dampfærgeforbindelse over Store Bælt bestemtes, at der ved Nyborg skulde indrettes et hertil egnet Anlæbssted, som ved en let, bredsporet Lokomotivbane sættes i Forbindelse med Banegaarden, Knudshoved og Slipshavn samt at Staten skulde være fritaget for at erlægge saavel Vare- som Skibs-Afgifter. Disse Anlæg aabnedes for Trafiken den 28de November 1883. Erstatningen til Havnevæsenet for Tab af Skibs-Afgifter forhøjedes til 5000 Kroner

*) Byr. Forh. 1866, Pag. 1. **) 1871, Pag. 16.

***) Byr. Forh. 1872, Pag. 12 og 18.

†) Byr. Forh. 1883, Pag. 75.

aarlig, mod at det overtog Vedligeholdelsen af Sejlløbet til Dampfærgehavnen*). Endvidere udbetalte Staten 20,000 Kr. til Havnevæsenet i Erstatning for de til Dampfærgehavnen afgivne Arealer**).

Af Hensyn til den paatagne Forpligtelse uddybedes Sejlløbet til 18 Fod i en Bredde af 60 til 70 Alen. Øster-Havnens Bassin fik samme Dybde. Det opmudrede benyttedes til Udvidelse af Lossepladserne ved Vester-Havnen. Denne beholdt sin tidligere Dybde, 10 Fod, og forøgedes 1886 med en Baade-Havn. Med Hensyn til Grænselinien mellem Vester-Havnen og Stamhuset Juelsbergs Jorder blev der 1885 indgaaet en Overenskomst***).

For at tilvejebringe en bedre Indkørsel ved Strandporten, indgik Amsraadet og Kommunen, med Indenrigsministerets Approbation af 4de Juni 1885, en Overenskomst†), hvorved bestemtes, at de to Gennemløbsbroer: ved Strandporten og paa Dæmningen skulde bortfalde, og Vandet i Fæstningsgraven, der hidtil havde havt sit Afløb i Vester-Havnen, ledes ind i Øster-Havnen ved Hjælp af en Beton-Sluse. Anlægget afleveredes 1ste September 1886. Amsraadet betalte Havnevæsenet 35,500 Kr., imod at dette overtog Vedligeholdelsen af Bolværket ved Landevejen.

I Efteraaret 1885 tilbød der sig for Kommunen en Lejlighed til at komme i Besiddelse af de til Øster-Havnen stødende Ejendomme Mtr.-Nr. 83, 90 og 91, hvorved der, foruden større Bolværksplads, kunde opnaas en mere udvidet Jærnbanespor-Forbindelse mellem Havnen og Banegaarden, samt en kortere Forbindelse mellem denne og Byen. I Henhold til Byraadsbeslutning af 6te November 1885††) købte Havnevæsenet de nævnte Ejendomme for 120,000 Kr.

Ved Dampfærgens Anlæg fik Banegaarden Nr. 2 ikke længer nogen heldig Beliggenhed for Trafiken. Staten byggede

---

*) Byr. Forh. 1884, Pag. 39.

***) Byr. Forh. 1885, Pag. 43.

***) Byr. Forh. 1885, Pag. 45.

†) Byr. Forh. 1885, Pag. 24.

††) Byr. Forh. 1885, Pag. 67.

derfor ved Sammenstødet af Banerne til Odense og Knudshoved en 3dje Banegaard i Forbindelse med et Posthus. Den toges i Brug 1ste September 1891. 1892 forøgedes Dampfærgehavnen med nok et Leje.

Loven af 11te Febr. 1863 om den kommunale Beskatning i Købstæderne foreskrev, at hvor en Købstad var bleven udvidet ved Bebyggelse af dens Markjorder (hartkornpligtig Jord) skulde Indenrigsministeriet, efter Forslag af Kommunalbestyrelsen, bestemme Grænsen for den sammenbyggede By, og den saaledes indtagne Jord skyldsættes paa samme Maade som egentlig Købstadjord. Denne Bestemmelse maatte komme til Anvendelse lige over for Nyborg, hvor der udenfor Landporten, og navnlig paa Holmen, i den senere Tid var opstaaet Forstæder. Ved den af Ministeriet under 23de Maj 1868 fastsatte Bygrænse inddroges Fæstnings-Arealerne samt Delc af Humlevænget og Nærmer-Øen under Købstadgrundene, hvorved denne blev 5 Gange saa stor som tidligere, og kom til at indbefatte:

Den gamle By.....	411 ⁰⁶⁹⁰ ₃₀₀₀	Td. Land.
Fæstnings-Arealerne	85 ⁷⁶¹⁷ ₁₄₀₀₀	- —
Af Humle-Vænget	27 ¹²⁴⁵ ₃₀₀₀	- —
Af Nærmer-Øen	50 ¹⁰⁵⁰ ₁₄₀₀₀	- —
Ialt...	206 ⁵⁰² ₁₄₀₀₀	Td. Land.

Heraf ejede Kommunen ved Udgangen af 1892 76 Tdr., $\frac{3}{4}$ Td. henhørte under Legater og Resten ejedes af Private.

Byraadet havde i sit Forslag til en ny Bygrænse udtalt sig for, at en Del af Stamhuset Juelsbergs Jorder, beliggende Vest for Byen, maatte blive inddragne under Bygrunden, fordi man befrygtede, at der i Fremtiden paa disse kunde blive rejst Bygninger, som dels ved Næringsbrug, dels paa anden Maade, naar vedkommende Beboere ikke vare afgiftspligtige til Byen, kunde blive skadelige for denne; men da Stamhusbesidderen satte sig derimod, nægtede Ministeriet Forslaget sin Sanktion*).

*) Byr. Forh. 1867, Pag. 38; 1868, Pag. 10 og 22.

Efter at Bygrænsen var afsat, paabegyndtes Opmaalingen af Købstadgrundene i Begyndelsen af 1869, og 4de September 1875 approberede Ministeriet Matrikuleringen. De under Bygrundene inddragne Markjorder af Humlevænget og Nærmer-Øen skyldsattes under Matr.-Nr. 4 for 9 Td. 4 Skp. 2 Fdk. 1½ Alb. Ager og Engs Hartkorn og 57 Kr. 39 Øre Gammelskat, og Skatterne til Statskassen af disse Jorder overtoges, i Henhold til Lovens § 4, af Kæmnerkassen.

Ved Bygrænsens Udvidelse indskrænkedes Markjorderne til 1256 $\frac{7}{10}$ Td. Land. Heraf udgjorde ved Udgangen af 1892:

Byens Fredskove.....	205½	Td. Land.
Kommunens Jorder.....	790	- -
Legat-Jorderne.....	56	- -
Embeds-Jorderne.....	35½	- -
Private Jorder.....	160½	- -
Jærnbanens Arealer....	9	- -
	<u>1256½</u>	Td. Land.

Den nordlige Del af Bygrænsen, fra Vejen til Skabo-Huse til den nye Banegaard, blev ikke trukken langs Jærnbanen, men nogle Hundrede Alen Vest for denne, efter en vilkaarlig valgt Linie, som ikke faldt sammen med Lodskellene. Dels for at rette paa dette uheldige Forhold og dels for at kunne bringe Byggeloven af 30te Decbr. 1858 til Anvendelse paa de Bygninger, der efterhaanden rejste sig ved Christianlunds-Vejen, vedtoges ved Byraadsbeslutning af 25de Februar 1890: 1) At søge Indenrigsministeriets Bemyndigelse til at skyde Bygrænsen ud til Jærnbanevolden, hvorved Bygrundene vilde blive forøgede med cirka 29 Tdr. Land; 2) at søge Justitsministeriets Bemyndigelse til at maatte anvende Byggeloven paa de Bygninger, som udenfor Bygrænsen opførtes langs Christianslunds-Vejen, indenfor 40 Alen til hver Side; 2) at Bygninger, som fremtidig opførtes langs den nævnte Vej og til, hvor Christianslund Skov begynder, skulde rykke saa langt tilbage, at Vejen kunde faa en Bredde af 20 Alen.

Indenrigsministeriet nægtede ved Skrivelse af 3dje Maj s. A. sit Samtykke til Forandring af Bygrænsen, fordi det omhandlede Terræn endnu ikke var tilstrækkelig bebygget; hvorimod Justits-

ministeriet under 28de Juni s. A. tillod, at Byggeloven maatte anvendes ud til Jærnbanevolden og desuden 40 Al. paa hver Side af den nævnte Vej fra Viadukten til Christianslunds-Skoven*).

I Henhold til Lov af 26de Februar 1869 nedlagdes Fæstningen 1ste April s. A. og Fæstnings-Arealerne, 83½ Td. Land, hvoraf 24 Td. Land Vand-Areal, afhændedes til Kommunen for 50,000 Kr. Forinden Overdragelsen opmaalttes Fæstnings-Arealet af Generalstaben, og den lille Eksercerplads reguleredes ved Sløjfning og Opfyldning. Da Hindringerne for Byens Udvidelse, nemlig med Hensyn til Byggepladser og de Indskrænkninger, som af Hensyn til Fæstningen i sin Tid vare paalagte Ejere af Grunde indenfor Demarkationslinien (2000 Al. fra Fæstningsvoldens Fod), vare faldne bort, rejstes inden kort Tid en Mængde Bygninger paa Holmen og udenfor Landporten, hvilket betydelig forøgedes fra 1875, efter at Kommunen, med en Bekostning af ca. 50,000 Kr., havde ladet den søndre og en Del af den nordre Vold sløjfe, Kamhullet opfylde og bortsolgt de derved opstaaede Byggegrunde. Ved Udgangen af 1891 var der afhændet cirka 10 Td. Land. I Tidsrummet fra 1ste Januar 1863 til 1ste Januar 1893 steg Bygningernes Assurance-sum fra 3 7/8 til 7 1/8 Millioner Kr. Fra 1860—1890 steg Folkemængden med omtrent 60 %, hvilket dog for en stor Del skyldtes Garnisonens Forøgelse og Tilflytning af Jærnbansens Funktionærer.

1872 opførtes et Ligkapel, og Kirkegaarden udvidedes 1881 og 1886 med ca. 3 Td. Land. 1872 byggedes Børnehjemmet, 1881 Borger- og Haandværkerstiftelsen, 1884 Kruuses Friboliger og 1891 Menighedshjemmet.

Kommunen opførte 1875 en ny Borgerskole, 1876 Vandværket, 1878 et civilt og et militært Sygehus, 1881 en ny Fattiggaard, 1883 et Gymnastikhus for Skolerne. 1884 fik Gasværket en betydelig Udvidelse: 1887 byggedes en ny Realskole, og 1893 opførte Amtet og Kommunen i Forening et Epidemihospital. Disse forskellige Byggeforetagender og Anlæg samt Fæstningsværkernes Sløjfning, Gravenes Opfyldning i Forbindelse med Brølægning og Kloakanlæg kostede selvfølgelig betydeligt.

---

*) Byr. Forh. 1890, Pag. 23, 43 og 54.

Kommunens Gæld, som den 1ste Januar 1862 kun var 2400 Kr., var 1ste Januar 1892 vokset til 738,000 Kr.

For Færdsejen aabnedes flere Forbindelsesveje mellem den gamle By og Terrænet udenfor Fæstningsværkerne. 1867, altsaa inden Fæstningen nedlagdes, opførtes, ved privat Initiativ og med Krigsbestyrelsens Tilladelse, Ny-Bro, for at skaffe en kortere Forbindelse mellem Byen og Banegaarden. Anlægget kostede 2650 Kr, hvoraf Kæmnerkassen udredede $\frac{1}{2}$; Resten tilvejebragtes ved frivillige Bidrag. 1872 anlagde Kommunen Kapel-Broen og Kirkegaards-Stien, for at skaffe en kortere Vej til Christianslund. 1892, efter at den 3dje Bane-gaard og det nye Posthus vare opførte, lod Staten bygge en Bro for at tilvejebringe en lettere Adgang fra Byen til Posthuset. Anlægget kostede 27,500 Kr., hvoraf Kommunen betalte 5200 Kr.

Ved Bekendtgørelse af 15de September 1879 (jfr. Byraadsbeslutning af 22de April 1880) fastsatte Byraadet Betegnelse for de Gader og Veje, som i den senere Tid vare anlagte i Byens Forstæder. Samtidig forandredes følgende Gade-Navne i den gamle By:

Øster-, Sønder- og Nørrevold-Gade forandredes til Øster-, Vester- og Nørre-Boulevard. Nyenstad til Øster-Gade. Kanal-Stræde til Skole-Gade. Gammeltorv til Baggers-Gade. Hessel-Gade til Christianslunds-Gade. Kors-Gade og Peter Jæger-Stræde betegnedes under Et Kors-Gade og i Navnene: Kirke-Stræde, Vægter-Stræde, Gasværks-Stræde og Torve-Stræde forandredes »Stræde« til »Gade«.

Ved Fæstningsjordernes Overdragelse til Kommunen var der ikke bleven lagt nogen Plan for disses Bebyggelse. Det viste sig snart, hvor paatrængende nødvendigt en saadan var, og ved Byraadsbeslutning af 21de Januar 1892 vedtoges en af Stadsingenieur Amt udarbejdet Plan. I denne var der særligt taget Hensyn til at reservere Plads til fremtidige offentlige Bygninger, at tilvejebringe saa gode Hovedforbindelser som muligt mellem den nye og den gamle By samt mellem de nye Bydele indbyrdes, og ved Gadernes Retning at undgaa meget stejle Skraaninger. Gaaende ud fra, at der kun med sjældne Undtagelser vilde blive bygget Huse med mere end 2 Etager (Stue og 1ste Etage), var Gadebredden normalt sat til 40 Fod,

og kun enkelte Hovedpassager holdte bredere. Planen var ledsaget med Bemærkning om, at, forinden den bragtes til Udførelse, maatte det overvejes, i hvilke Højder de nye Gader burde anlægges, for at faa passende Længdeprofiler, og at der maatte lægges en fuldstændig Plan til de nye Bygningterræners Afvanding, eventuelt Kloakanlæg. Ved de for Haanden værende Terrænhøjder og den paa mange Steder store Afstand til et passende Udløb kunde det forudses, at Planen for Afvandingen vilde støde paa store Vanskeligheder.

Markjorderne.

Humlevænge og Frisensvænge.

Naar de ere skænkede Byen, vides ikke med Sikkerhed. I et Kongebrev fra Erik Menved, dateret Nyborg 1292 Sancti Ægidi Dag, hedder det, at han skænker Byen de samme »Friheder og Naader, som de have havt i Kong Valdemars Tid«. Heraf, samt af den Omstændighed, at Byens øvrige Markjorder udtrykkelig nævnes i Erik af Pommerns og Kristoffer af Bajerns Gavebreve, har man sluttet, at der ved det ovenanførte Udtryk »Friheder og Naader« er ment Humlevænge og Frisensvænge, og at Giveren er Erik Menveds Bedstefader, Valdemar Sejr.

Ved Christoffer af Bayerns aabne Brev, dateret Nyborg 1445*), skænkede Kongen Kirken den Grund, hvorpaa Kirkens Teglgaard og Tegllade var opført. Det formenes, at denne har været beliggende i Præste-Skiftet i Humlevænge. Iøvrigt fremgaar det af Christian den 3djes Breve, daterede Nyborg Slot 1539 og 1555**) og Frederik den 2dens Brev, dateret Københavns Slot 15de Juni 1572***), at Humlevænge og efter al Sandsynlighed ogsaa Frisensvænge, om end ikke i deres Helhed, saa dog for største Delen, oprindelig have været skænkede til St. Gjertruds og Jomfru Mariæ Kalender Gilder. Da disse ophævedes ved Reformationens Indførelse, overdroges Humlevænge til Frue Kirke og Frisensvænge til Johan Friis til Hesselagergaard, der senere var Frederik den 2dens Kansler. Efter ham

---

*) Hofmans. Fund. 5 Pag. 426.

*ø) Hofmans. Fund. 5 Pag. 434.

***) Hofmans. Fund. 6 Pag. 471.

har Vænget Navn. Dette stemmer ogsaa med et, 1556 Mandagen efter Maria Magdalenæ Dag, ved Bytinget optaget Tingsvidne, hvorefter Humlevænget, men ikke Frisensvænge, hørte til Kirken. Ligeledes blev 6te Februar 1702 ved Bytinget optaget et Tingsvidne, hvorefter al den Jord, som laa i Humlevænget, svarede i Jordskyldspenge 1 Skilling 1 Album af hver Skæppe Sædeland, men Frisensvænge var, ved en paa samme Ting afsagt Dom, kendt fri for at svare Jordskyld. Ifølge en af Lodsejerne udstedt Deklaration af 2den Juni 1825, tinglæst 2den April 1827, svares af hele Humlevænget med Undtagelse af de gamle Magistratsjorder og Præstens Embedsjord i Humlevænget, Mtr.-Nr. 2 au, 12 rb, 21½ Skilling i Jordskyldspenge til Kirken, beregnet efter 1½ Skilling pr. Skæppe Land. Heraf synes at freræga, at 'heller ikke Præstens Embedsjord og Magistratsjorderne i Humlevænget have været overdragne Kirken. Birkhoved, der senere hen i Tiden medregnedes til Humlevænget, hørte oprindeligt til Slotsjorderne. (Se Pag. 11.)

Efterhaanden bortsolgte Kirken sine Jorder i Humlevænget ligesom sine Gaarde i Byen. Paa de afhændede Ejendomme hviler den tidligere omtalte perpentuerende Afgift, de saakaldte Jordskylds- og Gaardskyldspenge (Se Pag. 17). De sidst solgte Lodder vare 2 tidligere skovbevoksede Strækninger: Kirkeskov, beliggende i den nordlige Ende af Præste-Skiftet, hvor Frisengaard (Mtr.-Nr. 2 ag) er bygget, og Sylleskov, ved den sydøstlige Ende af Præste-Skifte under Mtr.-Nr. 2 ay. De bortsolgtes ved Auktion henholdsvis 1745 og 1749 og ere nu Pløjeland. I 1661 vare de bevoksede med Krat, men 1588 fandtes der endnu i Kirkeskov saa store Træer, at de kunde afgive Tømmeret til Kirkens Spir.

1664 blev Præsident Klaus Rasch Ejer af Frisensvænge. Han opførte her en Bygning, som han kaldte Frisenborg og foranledigede, som Medlem af Matrikelkommissionen, at Frisensvænge og Præstens Vænge i Matriklen af 1688 henlagdes til Nyborg Landsogn. Da Matriklen af 1844 traadte i Kraft, kom begge de nævnte Vænger tilbage til Nyborg Kjøbstad (Se Pag. 12). Efter Præsidentens Død 1705 solgte hans Enke Vænget, som senere har havt forskellige Ejere. Den af Klaus Rasch opførte Bygning »Frisenborg« er forlængst nedreven. Den nu-

værende til Frisengaard hørende Bygning er opført paa Præste-Skiftet og ikke paa selve Frisensvænge, som iøvrigt for Tiden hører under Gaardens Areal.

Efter at Matriklen af 1688 var traadt i Kraft, sandsynligvis i Midten af det 18de Aarhundrede, inddeltes Humlevænge og Frisensvænge i følgende 14 Skifter:

1ste Kirkegaards-Skifte	55649	□-Al.
2det —	111913	—
Skærtorsdags-Skiftet med Tvistens Eng	46803	—
Mellem-Skiftet	24524	—
Vej-Skiftet	15190	—
Hesselbjerg-Skiftet	254296	—
Sylleskov	20388	—
Præste-Skiftet med Kirkeskov	275577	—
Kjøpkes Mellem-Skifte med Zones Eng	29783	—
Vægterhuskrogen	35295	—
Ladekrogen	101268	—
Vejagrene	223662	—
Højbjergs-Dilen	246794	—
Birkhoved	323027	—
Frisensvænge	273900	—
Vej-Arealet	11997	—
	2050066	□-Al.

eller $146\frac{6066}{4000}$ Td. Land*).

Ved Indgangen til Humlevænget byggedes i Slutningen af det 17de Aarhundrede et Markvogterhus, det saakaldte Vægterhus (Mtr.-383 i Christianslunds-Gade); det solgtes 1880 ved Skøde af 20de Februar s. A.

1660 inddrogtes under Fæstnings-Arealet ca. 5 Td. Land af Humlevænget, som nu ere udlagte til Assistenskirkegaard. Ved den af Ministeriet under 23de Maj 1868 approberede Bygrænse inddrogtes $27\frac{3213}{4000}$ Td. Land af Humlevænget under By-Grundene.

*) Landmaaler Thejlls Opmaaling 1801.

Ved et Magclæg mellem Stamhuset Juelsbergs og Købstadens Markjorder, approberet 27de Maj 1878, inddrogtes et Stykke af Svanedammen (Mtr.-Nr. 2 cg) under Købstaden mod et tilsvarende Stykke af Birkhoved (Mtr.-Nr. 2 bb), der henlagdes til Aunslev Sogn.

Flæskholmsjorderne, Nymarken, Fredeskoven, Teglværk-Skoven, Christianslund.

Disse Jorder ere skænkede Byen af Erik af Pommern. I Kongens aabne Brev, dateret Mortensdag 1435, tildømmer han Nyborg Bys »Borgmestre, Raad, Almue og alle deres Efterkommer«: Ullemosze, Dreyzhesle og Flæskholm fri Græsgang, Ildebrand og Overdreff og indtil Holte-Bøge«. Denne Gave stadfæstedes i de af Kristoffer af Bayern givne Privilegier, daterede Odense Dagen før Mortensdag 1446. Det hedder i Indledningen og i den 2den Artikel, at Byens »Borgere og Menighed skænkes: Drexheszel, Ullemose, Thorslycke, Karselycke og Flæskholm indtil Holte-Bøge til fri Græsgang, Ildebrand og Overdreff«.

Ullemosze, Ullemose eller vel rettere Ulvemos, kaldtes senere Kohaven og laa mellem Vejen til Skabo-Huse og Bæltet. Flæskholmen laa mellem nævnte Vej og Holte-Bøge (Juelsberg-Skov). Den saakaldte »Slotsbanke« i Flæskholmsjorderne, 300 Alen N. V. for Teglværk-Skovens nordvestlige Hjørne, viser endnu Spor af fordums Grave og Volde. Her skal i gamle Dage have ligget en Gaard, hvis Ejer hed Peder Flæsk, deraf Navnet Flæskholm. Ved denne Slotsbanke fandtes 1849 et Armbaad af Guld, der vejede 5 $\frac{3}{4}$ Lod, vurderet til 180 Kr. — Thorslycke udgør den sydlige Del af Teglværk-Skoven. Ved Karselycke forstaaes det

Areal, der nu kaldes Nymarken, og ved Dreyszhesle (Hesselet eller Hesselskoven) det nuværende Christianslund. Strækningen mellem denne Skov og Stranden kaldes endnu »Drejet«.*)

Det skænkede Areal, ca. 750 Td. Land, udgjorde oprindeligt et samlet Skovkompleks. I Overensstemmelse med, hvad der var Skik og Brug paa den Tid, benyttedes den største Del til Græsgang, og kun Nymarken, ca. 111 Td., ryddedes og brugtes til Korndyrkning. Jorderne deltes i 2 Dele efter en Linie, som omtrent faldt sammen med den nuværende Vej til Skabo-Huse. Det vestlige Stykke, Flæskholmen, ca. 324 Td. Land, henlagdes til Overdrev for alle Indbyggerne. Det østlige Stykke udskiftedes saaledes: I Kohaven, der strakte sig lige fra Skabo-Huse til Tegværkskovens sydlige Udkant, udskiftedes Græsningsretten mellem Grundejerne. Jorderne mellem Tegværkskoven og Christianslund, som vare blevne ryddede for Træer og gjorde til Pløjeland, hvorfor de benævnedes Nymarken, udskiftedes mellem Grundejerne, Magistraten og Sognekaldet. Hele Græsningsretten i Hesselet (Christianslund) tildeltes Magistraten mod at holde Tyr til Byens Kvæg. Skovbestanden paa de ovennævnte Jorder stod under Magistratens Tilsyn, og Indtægterne herfra gik ind i Byens Kasse. I Kristoffer af Bayerns Privilegier var der i den 7de Artikel skænket alle Indvaanerne Græsningsret i Ævretstiden**) paa »alle Nyborgis Fang« d. v. s. paa alle Byens, saavel Privates som Kommunens, samt Slottets Græsmarker, i den 8de Artikel tillige paa Øster-Øen, fra den Tid Høet var slaet, og indtil Lensmanden næste Foraar satte sine Heste paa Græs. Det ses heraf, at det var et betydeligt Græsningsareal, der stod til Indbyggernes Raadighed, og der holdtes derfor henved 700 Kreaturer, altsaa omtrent dobbelt saa mange som nu.

Samtidig med Humlevænget, altsaa i Midten af det 18de Aarhundrede, inddeltes Nymarken i følgende Skifter:

*) Drei eller Drev betyder et Overdrev eller en Fællede langs Stranden.

**) Ved Ævretstiden forstås Tidsrummet mellem Kornhøsten og Rugsaaningen. At en Mark laa »i Fang« eller »i Vang« vil sige, at den henholdsvis brugtes til Græsning eller Kornavl.

Stenteskiftet	93605	□-Al.
Flæskholmsskiftet	133437	—
Vanteborg	36107	—
Teglgaardsskiftet	836269	—
Hesselkrogen	85643	—
Strandskiftet	65718	—
Røde-Klint	398731	—
Vejarealet	6851	—

Ialt. . . 1656361 □ Al.

eller $111 \frac{2361}{4000}$ Td. Land*).

Den sørgelige Tilstand, hvori Landbruget befandt sig i Midten af det forrige Aarhundrede, og som væsentlig hidrørte fra Kvægpesten (1745–1747) og den store Misvækst i Tidsrummet fra 1752 til 1761, bevirkede, at Regeringens Opmærksomhed hendroges paa Landbrugets Forbedring. Ved kgl. Befaling af 26de November 1757 nedsattes en Kommission med det Hverv at raadslaa om, hvad der kunde tjene til Landbrugets »Fremtarv og Nytte«. Resultatet af disse Overvejelser var Forslaget om at opdyrke Landets Overdrev, hvilke henlaa uopdyrkede til bestandig Græsning, og som udgjorde meget betydelige Strækninger. Skønt baade Flæskholmen og Kohaven vare skovbevoksede, fandtes der dog i disse hist og her Arealer, som i Tidernes Løb vare blevne ryddede for Træer, og som egnede sig til Pløjeland, ligesom der ved Grøfter var givet Afløb for det skadelige Vand. Saaledes lod Magistraten 1741 grave en Grøft, den saakaldte Slots-Rende, gennem Kohaven ud til Stranden, for at skaffe Afløb fra den nu aldeles udtørrede »Langemose«, beliggende i Nærheden af Skabo-Huse. 1771 foreslog en Del Borgere Magistraten skiftevis at udleje de Arealer, der egnede sig til Korndyrkning, til den Højstbydende

***) Landmaaler Thejlls Opmaaling 1801.

og at lade Beløbet indgaa i Kæmmerkassen. Hvad der særlig foranledigede dette Forslag, var Kornprisernes Stigning. Landbrugets Produkter havde i lange Tider staaet lavt i Pris; i Midten af det 18de Aarhundrede vare Priserne ikke højere end 100 Aar iforvejen; men i Slutningen af Frederik den 5tes Regering begyndte de at stige og vedbleve dermed indtil 1818. For Forslagets Gennemførelse var der imidlertid den Hindring, at Græsnings-Arealet derved vilde blive for lille. Vanskeligheden vilde hæves, hvis man ogsaa kunde benytte Kohaven til Fælles-Græsning, men Græsningen i denne, takseret til 192 Høveder, ejedes dengang af 32 Grundejere. Disse afstode imidlertid deres udelukkende Græsningsret mod 12 Kr. pr. Høved, og ved Renteskamrets Skrivelse af 23de August 1774 tillodes det Magistraten at tilvejebringe Beløbet ved at fælde et tilstrækkeligt Antal Træer i Kohaven. Flæskholmen deltes derpaa i 3 og Kohaven i 2 Løkker, nemlig: Yderste, mellemste og forreste Flæskholm og yderste og forreste Kohave. Af disse 5 Løkker udlagdes een ad Gangen paa 3 Aar. Lejeren havde Ret til at dyrke Jorden efter Forgodtbefindende, men skulde det sidste Aar udlægge den med Rug, Byg eller Havre, hvori der for Kommunens Regning saaedes Kløverfrø. Denne Driftsmaade varede lige til 1820. Samtidig hermed efterkom man det ved Forordningerne af 7de August 1687 og 14de August 1741 givne almindelige Paabud at indtage en Del af Købstadjorderne til Dyrkning af Handelsplanter, navnlig Hamp, Hør og Tobak. En Lod paa 10 Td. Id., i Nærheden af Skovfogedhuset, som endnu bærer Navnet »Tobaksløkken«, udlejedes fra 1775 til 1784 til dette Brug (jfr. Reskript af 16de Juli 1783 § 9).

1790 opmaaltes alle Kommunens Jorder af Landmaaler Preuert; 1801 opmaalte Landmaaler Thejll Humlevænget og Nymarken og 1803 Ejendomsjorderne paa Nærmer-Øen. Før den Tid havde ingen Kort over Byens Jorder.

Uagtet der lige fra Christian den 3djes Tid og under de senere Konger, saaledes 1541, 11te Marts 1581, 8de Marts 1634 og 1783 ved Reskript af 16de Juli §§ 8—10, ligesom ogsaa af Magistraten var givet Befalinger sigtende til at frede om Skovbestanden, saasom at der i Byens Skove ikke maatte findes Geder, Kid og Gæs, og at der ikke maatte hugges i disse uden Magistratens Tilladelse, saa led dog Skovene, navnlig i Flæsk-

holmen og Kohaven, betydeligt ved Kreaturerne Ophold i disse. De Græsningsberettigede havde ingen Interesse af at skaane Træerne; jo færre Træer, desto mere Græs. At Magistraten i Midten af det 17de Aarhundrede lod opføre 3 Skovfogedboliger, nemlig: Ledvogterhuset ved Skabo-Huse, Flæskholmshuset og Hyrdehuset og, i Henhold til Reskript af 26de Februar 1698, 3 lignende ved Hesselskoven, nemlig: Hesselhuset, Nordre Strandhus og Søndre Strandhus*), viste sig at være utilstrækkeligt til at forhindre Skovtyverier og andre Uordner. Flæskholmens og Kohavens Benyttelse som Agerjord medførte selvfølgelig endnu større Vanskeligheder end tidligere med Hensyn til Træernes Fredning. 3dje December 1791 befalede Rentekammeret Forstinspektør Brüel at udarbejde en Plan for Skovenes Fredning.

Ifølge den af Landmaaler Preuert 1790 foretagne Opmaaling bestod:

Forreste Flæskholm af...	108	$\frac{9230}{14000}$	Td.		
Mellemste Flæskholm....	177	$\frac{2340}{14000}$	—		
Yderste Flæskholm.....	98	$\frac{3430}{14000}$	—		
Forreste Kohave.....	137	$\frac{10570}{14000}$	—		
Yderste Kohave.....	130	$\frac{9510}{14000}$	—		
	i alt...	$\frac{7080}{14000}$	Td.	hvoraf	$308\frac{1}{2}$ T. Skov.
Heslet	$48\frac{1}{2}$	Td.,	—	$48\frac{1}{2}$	—
Byfogedløkken med Have.	$10\frac{3}{4}$	—	—	$3\frac{3}{4}$	—
				i alt...	$360\frac{1}{4}$ T. Skov.

I Forstinspektørens Indberetning af 28de April 1792 angives Skovbestanden til 2506 Stk. Ege og 12341 Stk. Bøge, ialt takseret til 7985 Favne Brænde. Forslaget gik ud paa at indtage $273\frac{1}{4}$ Td. Ld. til Fredskov, nemlig: 221 Td. af Flæskholmen og Kohaven og Resten af Heslet og Byfogedløkken.

Da der ikke maatte græsses i Fredskovene, protesterede Kommunen mod en saa betydelig Formindskelse af Græsningsarealet, som vilde medføre en alt for stor Nedgang i det til Byens Behov nødvendige Antal Malkekøer. For at undersøge Forholdene nedsattes, ved kgl. Resolution af 20de Juli 1792, en Kommission, hvilket havde til Følge, at Fredskovarealet ved

*) nedbrudt 1842.

Reskript af 5te Oktober 1795 indskrænkedes til ca. 215 Td., nemlig: 63 Td. af Flæskholmens vestlige Del, den nuværende »Fredeskov«, 10½ til 105 Td. af Kohavens østlige Del, den nuværende »Teglværkskov« samt »Hesselskoven«s 48½ Td. Land. Teglværkskoven har sit Navn efter et Teglværk, som anlagdes i Skoven efter Ildebranden 1797, og Hesselskoven erholdt sin nuværende Betegnelse »Christianslund« i Anledning af et Besøg, som Prins Christian, senere Christian den 8de, aflagde i Nyborg 18de August 1837. De indtagne Arealer indhegnedes og bleve fra den Tid ikke mere brugte til Græsning. Skovbestanden i den Del af Flæskholmen og Kohaven, som ikke indtoges til Fredskov, benyttedes til Gærdsel. Samtidig hermed anlagdes Vejen langs Christianslunds sydlige Udkant, og den Syd for Vejen liggende Del af Skoven, den saakaldte »Hessel-Ø«, samt »Drejet« sammenlagdes med Øster-Øen.

Ligesom overalt i Landet var det fra gammel Tid Skik og Brug, at naar Kornet var høstet, blev »Ævret opgivet« d. v. s. at Enhver lod sin Kreaturer græsse, hvor han lystede, indtil Rugsæden begyndte. Saa indhegnedes Rugmarken, og Gærdslet hertil leveredes frit af Kommunen. At dette maatte hindre Markfreden, navnlig efter Fællesskabets Ophævelse, følger af sig selv. Skønt Hegnsloven af 29de Oktober 1794 søgte at fjerne denne Uskik, vedblev den alligevel, indtil Forord. af 9de Juli 1817 fastsatte, at Enhver skulde holde sine Kreaturer paa sit Eget til alle Aarets Tider. I Nyborg var dette Fremskridt allerede tidligere indtraadt for de private Ejendomsjorders Vedkommende. Paa en Raadstueforsamling 4de August 1803 vedtoges det nemlig at fritage nævnte Jorder for denne Byrde, inod at Ejerne betalte Kommunen den Gærdsel, de behøvede til deres Jorders Indhegning.

Skønt Udskiftningsforordningen af 23de April 1781 ikke angik Købstadjorder, fremkaldte den dog Ønsket om at faa de til fælles Benyttelse henlagte Jorder, de saakaldte »publike Jorder«, udskiftede. Da derfor Regeringen 1791 traf Foranstaltninger til, at en Del af Jorderne indtoges til Fredskov, ansaa flere af de større Grundejere Øjeblikket for gunstigt til at foreslaa en Udskiftning. Forslaget, som gik ud paa at indskrænke Fredskovarealet til 150 Td. Land, beholde Øster-Øen, som hidtil,

til Overdrev, og dele Flæskholmen og Kohaven mellem Grundejerne i Forhold til disses Grundtakst, dog saaledes, at Lodderne, som tildeltes Gaardene og Husene, aldrig maatte skilles fra disse, blev ikke vedtaget af Borgerskabet. Den overvejende Del, og deriblandt alle de mindre velstillede, modsatte sig Udskiftningen, fordi de mindre Grunde vilde faa tildelt saa smaa Lodder, at disse ikke kunde drives med Fordel, fordi et uforholdsmæssigt Areal vilde medgaa til Hegn og Skel, fordi en Mængde Grundejere, som beskæftigede sig med Søfart, Handel og Haandværk, ikke forstod sig paa Landbrug, og endelig fordi en Udskiftning af Jorderne stod i Modstrid med Erik af Pommerns Gavebrev. Ejendomsretten til disse var — saa paastodes — skænket alle Indvaanerne og ikke Grundejerne alene. Naar det i Gavebrevet hed, at Borgmestre, Raad, Almue og alle deres Efterkommere tildømtes de omhandlede Jorder, saa var dermed ment de skiftende Slægter, og den nulevende Slægt kunde derfor kun tilkomme Brugsretten over Jorderne, men ikke nogen Ejendomsret, hvilket vilde blive Tilfældet, ifald Udskiftning fandt Sted. Af et i 1813 fra en Del Grundejere indsendt Andragende tog Regeringen Anledning til ved kongelig Skrivelse af 31te December 1816 at nedsætte en Kommission »for at undersøge, hvorvidt en saadan Udskiftning maatte anses for stemmende med Byens Tarv, og i saa Fald at udarbejde en Plan til selve Udskiftningen.« Af Forhandlingprotokollen*) ses, at paa den Tid høstedes kun 6 Fold Rug, 7 Fold Byg og 7 Fold Havre. Skovenes Brændemasse ansloges til 8000 Fv., hvoraf der aarligt kunde hugges 80 Fv. I Aaret 1817 holdtes der 373 Stk. Kvæg-Høveder. Kommissionen anbefalede Udskiftningen, men da Størstedelen af Grundejerne modsatte sig denne, af Frygt for at Jorderne lidt efter lidt vilde komme paa Enkeltes Hænder, nægtede Regeringen at give sit Samtykke, ligesom ogsaa senere ved et i 1831 indsendt fornyet Andragende.

Kommissionens Arbejde medførte dog det Gode, at det henlede Regeringens Opmærksomhed paa det ringe Udbytte, der havdes ved den hidtil brugelige Drift af Jorderne, idet kun een af Flæskholmsjordernes Marker aarlig benyttedes til Korn-

---

*) Byr. Arkiv, 2den Afdeling, g. Nr. 2.

avl, medens de øvrige 4 brugtes til Græsgang. I Skrivelse af 7de Oktober 1819 til Stiftamtmanden udtalte Kancelliet, at Jorderne burde deles i et større Antal Marker, udlejes paa et længere Aaremaal end hidtil, og at Halvdelen af de udlejede Jorder aarlig burde udlægges til Korn og Halvdelen til Græs. Paa et den 20de Oktober 1819 afholdt Raadstuemøde underrettedes Borgerne om Regeringens Bestemmelse, samt om at Kæmnerkassen var i en betydelig Gæld, saa at dens Indtægter ikke længer kunde dække dens Udgifter, hvorfor der blev stillet Forslag om, enten at dække Underskuddet ved Repartition paa alle Skatteyderne eller ved, til Fordel for Kæmnerkassen, at udleje, ikke som hidtil kun een ad Gangen, men alle 5 Marker i Flæskholmen og Kohaven. Man valgte det sidste. Efter indhentet Approbation vedtoges paa Raadstuemødet den 25de November 1820, at alle Byens Jorder skulde udlejes paa 6 Aar ad Gangen, med Undtagelse af Øster-Øen, der skulde benyttes som Overdrev. I Vinteren 1820 vare de sidste Rester af Over- og Underskoven i Flæskholmsjorderne, som herefter blev Fællesbetegnelsen saavel for de 3 Marker i Flæskholmen som for de 2 i Kohaven, blevne ryddede, Vejnettet reguleret, og Jorderne inddelte i 100 Lodder. 1845 fandt en Omdeling Sted, idet Jorderne inddeltes i 171 Lodder, hvoraf 2 udlagdes til Kolonihaver. Kort over disse optoges af Landmaaler Thejll. De udlejes siden den Tid paa 9 Aar ad Gangen.

Den Omstændighed at Flæskholmsjorderne strække sig lige ud til Skabo-Huse og de tilstødende, jævnsides beliggende Jorder under Stamhuset Juelsberg helt ind til Byen, har flere Gange, saaledes i Aarene 1834*) og 1873**) foranlediget Kommunen til at foreslaa Stamhuset et Magelæg, hvorved begge Parter opnaaede en bedre Arrondering af deres Jorder. Det er imidlertid ikke lykkedes at opnaa Stamhusets Samtykke.

Jorderne i Nymarken, Humlevænget og paa Nærmer-Øen, undtagen Vognmandsjorderne, bleve i 1810 under Forarbejderne til Matrikel af 1844 betegnede med Mtr.-Nr. 2 a og fik Vedtegnning om at de for Tiden brugtes i fuldkommen Fællesskab.

*) Borgerrepresentationens Forhandlinger 25de Septbr. 1834.

**) Byr. Forh. 1873, Pag. 26.

Dette beroede paa en Misforstaaelse. De omhandlede Jorder udskiftedes allerede i Midten af det 16de Aarhundrede og have siden den Tid ikke ligget i Fællesskab i den Forstand, som forudsættes i Udskiftningsforordningen. Heller ikke er der fra Ejernes Side nogensinde fremkommet noget udtalt Ønske om en ny Udskiftning. Dels ved Sammenlægning, dels ved Magelæg (Byr. Forh. 1877 pag. 34) er der efterhaanden raadet Bod paa Loddernes oprindelig langstrakte Figurer og opnaaet, at Ejerne fik deres som oftest spredt liggende Lodder samlede paa et færre Antal Steder. Da Loven om den kommunale Beskatning af 11te Februar 1863 skulde træde i Kraft, blev det nødvendigt at skyldsætte de enkelte Lodder, hvilket skete ved Udstyknings- Approbation af 8de September 1877.

Græsningsretten eller rettere sagt Ejendomsretten til de af Erik af Pommern og Kristoffer af Bayern skænkede Jorder har til alle Tider været omtvistet. I Erik af Pommerns Gavebrev hedder det, at Jorderne skænkes Borgmestre, Raad, Almue og alle deres Elterkommere; i Kristoffer af Bayerns nævnes Byens Borgere og Menighed. Hvad forstaaes ved Borgere? Er det alene Grundejerne eller alle Skatteydere? Hvad forstaaes ved Almue og Menighed? Henregnes hertil f. Eks. ogsaa Almisselemmer? Af Frederik den 2dens Skrivelse til Magistraten, dateret Rosted 26de Juli 1580*) og af Aktstykkerne, der fremlagdes under Processen med Klaus Rasch, fremgaar, at Kohaven, Nymarken og Nærmer-Øen, paa Vognmandsjorderne nær, ere blevne udskiftede til Gaardene i Byen, efter det Forhold hvori enhver skulde holde Staldrum. Naar der fra de øvrige Indvaaneres Side ikke gjordes Indsigelse mod denne Deling, hidrørte dette formentlig derfra, at Græsningen i Flæskholmen og paa Øster-Øen, samt Eftergræsningen paa Byens og Slottets Jorder, som stod til fri Raadighed for alle Byens Indvaanere, viste sig tilstrækkelig til disses Behov. Først da Magistraten forsøgte

---

*) Byens Arkiv 1ste Afdeling, Nr. 5, Pag. 62.

ogsaa at indskrænke Græsningsretten i Flæskholmen til Fordel for Grundejerne, begyndte Striden.

I Flæskholmen holdt oprindelig Enhver saa mange Kreaturer paa Græs, som han havde Evne til, hvilket i Tidernes Løb medførte den Uskik, at flere af Indvaanerne mod Betaling toge udenbys Kreaturer paa Græs. Græsningen blev derved »forsat«, d. v. s. der blev drevet et altfor stort Antal Kreaturer ind paa Overdrevet, saa at Ingen fik nogen synderlig Nytte af den. For at raade Bod herpaa, lod Magistraten Græsningen taksere og ansætte til et bestemt Antal Kreaturer, som lignedes paa Borgerne; men ved en kgl. Befaling, dateret København 5te Maj 1600, kasseredes Ligningen »som ulidelig og ubillig for de Fattige«, og det befaledes Magistraten, at der med Hensyn til Græsningen »skulde forholdes efter som sædvanligt haver været.« Dette skete ogsaa. I over hundrede Aar derefter benyttedes Græsningen efter Enhvers Forgodtbefindende.

Først 1726, da Græsningen, paa Grund af de allerede omtalte Misbrug, blev daarligere og daarligere, ansøgte en Del af Borgerne Magistraten om at lade Græsningen taksere til et vist Antal Hoveder og ligne disse paa Grundejerne, efter den ved Forord. af 28de Januar 1682 indførte Grund- og Bygningstakst. Flæskholmen ansattes til 502½ Hoveders Græsning; en Ko eller en Hest regnedes lig med 2 Kvier eller 4 Faar. Benyttede en Grundejer ikke sin Græsningsret, kunde han afstaa den til sine Medborgere mod 15 Skilling pr. Hoved. Denne Magistrats Ligning fik kgl. Stadfæstelse 23de December 1729 (Byens Arkiv, Nr. 10, Pag. 473). Den fremkaldte imidlertid megen Misfornøjelse. De Grundejere, hvis Takst kun svarede til ¼ eller en endnu mindre Brøkdel af et Hoved, bleve ligesom de Skatteydere, der ikke havde Grundejendom, udelukkede fra Græsningen i Flæskholmen og derved indirekte ogsaa fra Eftergræsningen i Byens og de forrige Slotsjorders Marker. De Brøstholdne klagede til Regeringen, og denne nedsatte 21de Januar 1735 en Kommission for at undersøge og paadømme Sagen. Magistraten anførte til sit Forsvar, at en Ligning var nødvendig, at den paabudte var i Analogi med Lovens 3—13, og at man ikke havde nogen anden Maalestok at ligne efter end Grundtaksten. Fordi Christian den 4de havde kasseret den i Aaret 1600 indførte Ligning, var dermed ikke sagt, at ingen

Ligning maatte finde Sted. Borgerskabet derimod henholdt sig til Ordlyden i Privilegierne og paastod, at Jorderne vare skænkede alle Indvaanerne og ikke særlig Grundejerne. Heriind indvendtes af Magistraten, at denne Opfattelse i hvert Fald ikke tidligere var gjort gældende, idet baade Nymarken, en Del af Nærmer-Øen og Græsningen i Kohaven vare blevne udskiftede mellem Grundejerne. Kommissions-Dommen af 24de Januar 1736*) lød paa, at da der ikke var foreslaaet nogen anden bedre Maade at ligne paa, og da Grundtaksen var benyttet ved Delingen af Byens andre Marker, nemlig Nymarken, Nærmer-Øen og Kohaven, skulde, i Henhold til Lovens 3—13—28 og 29 og hvad der var Skik og Brug i andre Købstæder, den under 23de December 1729 konfirmerede Ligning i alle sine Ord og Punkter forblive uforandret dog med den Tilføjelse, at den Græsning, som ikke benyttedes, skulde, efter Takserborgernes Skøn og med Magistratens Samtykke, først tildeles de mest Trængende og sidst de mindst Trængende. Dommen indankedes for Højesteret. Dennes Dom af 24de Oktober 1737 lød paa, at Magistratens Ligning skulde ophæves. Samtidig hermed faldt der, saavel fra Kommissionens som fra Højesterets Side, Dom med Hensyn til Borgernes Klage over, at Magistraten ikke alene benyttede Græsningen, men ogsaa Skovbestanden i Hesselskoven. Højesteret stadfæstede Kommissionsdommen, som lød paa, at Magistraten, som fra Arilds Tid uden Paatale havde nydt Græsningen i Hesselskoven, mod som Vederlag at have Opsyn med Skøvene og holde Tyr, skulde beholde denne, men at der, med Hensyn til Skovbestanden, skulde forholdes efter Privilegierne af 1435 og 1446, de kgl. Befalinger af 11te Marts 1581 og 8de Marts 1634 samt Reskript af 26de Februar 1698.

Da Højesteret havde kasseret Magistratens Ligning, forblev Tilstanden i Flæskholmen, som den tidligere havde været; Græsningen blev forsat, og Ingen fik synderlig Nytte af den. Magistraten indsendte derfor et nyt Forslag, som ved Reskript af 11te November 1763**) fik kgl. Stadfæstelse. Det fulgte samme

*) Byens Arkiv 1ste Afdeling, Nr. 21.

**) Med Hensyn til Reskriptets Motiver henvises til Raadstue-Protokollen for 1763.

Princip, som tidligere var gjort gældende, nemlig, at Græsningen takseredes til et bestemt Antal Høveder, som ikke maatte overskrides, og at dette lignedes paa Grundejerne i Forhold til deres Gaardes og Huses Grund- og Bygningstakst. Men det adskilte sig fra det tidligere ved, at Taksationsmændene ikke skulde vælges mellem Borgerne, men derimod være kyndige Landmænd, og at den Grundejer, som ikke vilde benytte sig af sin Andel, kunde bortleje den til Andre af Byens Indvaanere, ikke for en bestemt Betaling, men efter Forgodtbefindende; dog maatte Ingen bortsælge sin Andel fra sin Gaard eller sit Hus, men den burde bestandig ligge til eller følge Gaarden eller Huset, da Kongen ikke vilde tillade, at Byens almindelige Græsning ved Køb og Salg blev fravendt Byen saaledes, at den kun blev enkelte Indvaaneres Ejendom. Græsningen i Flæskholmen og paa Øster-Øen ansattes til 346 Høveder. Heller ikke denne Ligningsmaade vandt almindelig Billigelse; Klagerne til Regeringen lød paa, at fattige Borgere og Haandværksfolk, som vilde leje Græsning af de Rige og Formuende, følte sig trykkede ved at være afhængige af disses Forgodtbefindende, saavel hvad selve Græsningen som Græslejens Størrelse angik, hvorfor Regeringen anmodedes om at ophæve Reskriptet af 11te November 1763. Dette skete imidlertid ikke. Ved Reskript af 25de Juni 1771 befaledes, at Ligningen af 1763 skulde vedblive at staa ved Magt; dog paalagdes det Stiftamtmanden at paase de Fattiges Tarv. I den af denne under 24de April 1776 givne Instruktion bestemtes, at den Græsning, Grundejerne ikke benyttede, skulde udlejes, ikke af Grundejerne, men af 4 af Byfogden udvalgte Mænd og for en Betaling af 2 Kroner pr. Høved. Ved Reskript af 9de Juli 1796 (jfr. Resol. af 17de Juli s. A.) forhøjedes Betalingen til 4 Kr. pr. Høved. De indkomne Beløb tilfaldt de henholdsvis Grundejere.

Efter den store Ildebrand 1797 blev det nødvendigt at udarbejde en ny Grundtakst og som Følge heraf ogsaa en ny Fordeling af Høvedernes Paaslag. Grundtaksten stadfæstedes af Kongen under 27de Maj 1800. Samtidig approberede Kancelliet nye Regler for Græsnings-Ligningen. I disse udtales: »At paa det alle Byens Borgere kunne tage Del i den, ved Jordernes første Overdragelse til Byen, dem uden Tvivl tiltænkte Benaadning, skal Græsningen aarlig udlejes til enhver Borger, i

Forhold til hans Nærings Beskaffenhed, for 4 Kr. pr. Høved«, samt »at da alle Grundejere, som svare Skatter og holde Indkvartering in natura eller betale samme med Penge, have været og ere de sande Berettigede til Høveders Græsning, blive de nu ogsaa berettigede til, Enhver efter sin Grundtakst, at faa Indtægten af Græslejen, eller samme i deres Skatter godtgjort«. Kancelliet udtaler altsaa, at Brugsretten til Jorderne tilkommer alle Skatteydere; Ejendomsretten derimod kun Grundejerne. Jorderne takseredes til 337 Høveders Græsning å 4 Kr., hvilket Beløb, fordelt paa Grundtakstens 11740 Grundtakstskilling, udgjorde 11 Øre pr. Grundtakstskilling og godtgjordes Grundejerne i deres Skatter til Kommunen. I Januar skulde enhver Indvaaner tegne sig for saa mange Høveder, han ønskede paa Græs i Aarets Løb. For saa vidt Overtegnning fandt Sted, foretoges af Byfogden, de eligerede Mænd og 4 udvalgte Markdirektører en Reduktion, ved hvilken der baade toges Hensyn til Enhvers Nærings eller Husholdnings Beskaffenhed og tillige, hvad Enhver efter sin Grundtakst kunde tilkomme.

Da Loven af 11te Februar 1863 om den kommunale Beskatning stillede en Udvidelse af Bygrænsen og dermed en Forøgelse af Grundejernes Antal i Udsigt, androg Kommunalbestyrelsen Ministeriet om, at de ældre Grundejeres Ret til Kommunens Markjorder og Skove maatte blive sikret, forinden de nye Grunde optoges, enten ved en eventuel Udskiftning til de ældre Grunde, eller ved at der tillagdes disses Ejere et større aarligt Beløb end hidtil af Jordernes Udbytte. Angaaende det første Alternativ tilføjedes, at en Udskiftning maatte befrygtes at være meget uheldig for Kommunen. I sin Svarskrivelse af 27de Februar 1867 udtalte Ministeriet, at det maatte holde for, at der ved en Udskiftning ikke kan blive Spørgsmaal om at udlodde Jorderne mellem Andre end alene Ejerne af de hidtil grundtakstpligtige Ejendomme. (Byr. Forh. 1866, Pag. 15, 21, 34 og 1867 pag. 10). Ved et Raadstuemøde 12te April 1867 sluttedes en Overenskomst med de ældre Grundejere om at give Afkald paa Udskiftning, imod at Godtgørelsen for Græsningsretten forhøjedes fra 11 til 31½ Øre pr. Grundtakstskilling, dog saaledes, at Godtgørelsen forhøjes eller formindskes, eftersom Indtægten af Jorderne maatte give Anledning. Overens-

komsten approberedes af Ministeriet 20de September 1867 (Byr. Forh. 1867, Pag. 28).

Af de forskellige Resolutioner, der siden Midten af det 16de Aarhundrede og indtil Nutiden ere givne med Hensyn til Ejendomsretten over Jorderne, ses tydeligt den Vanskelighed, der her været forbunden med at fyldestgøre Privilegiernes Ordlyd: »At Jorderne ere skænkede til Borgerne, Almuen og Menigheden«, og tillige finde en Løsning, der var praktisk udførlig. Naar alle Autoriteter — Højesteret*) undtagen — have udtalt sig til Gunst for Grundejerne, er dette kun, fordi der i disses Grundtakst fandtes en Maaalestok for Fordelingen af Brugs- og Ejendomsretten. I den af Regeringen i Aaret 1816 nedsatte Kommission, til Bedømmelse af, hvorvidt det vilde være tilraadeligt at tillade Byens Udskiftning, blev Spørgsmaalet: »Efter hvilken Maalestok kan enhver Indvaaner i Byen anses berettiget til Andel i de ikke udskiftede Jorder«, besvaret derhen, at den maatte anse Grundtaksten for den rette, dels fordi ingen anden end denne hidtil havde været brugt, dels fordi Kommissionen ikke var i Stand til at udfinde nogen bedre.

Øster-Øen.**)

I de Privilegier, Kristoffer af Bayern 1446 skænkede Byens »Borgere og Menighed« hedder det i den 8de Artikel: »At de skulle nyde Græsgang paa Øster-Øen fra vor Frue Dag visitationis (2den Juli) og indtil Midfaste (det paafølgende Aar) deres Høvedsmand af vort Slot Nyborg vil Heste udslaa.« Som allerede omtalt, søgte Præsident Klaus Rasch, efter at være bleven Ejer af Slotsjorderne, at frigøre sig for dette Fællesskab, men blev ved Højesteretsdom af 29de April 1700 dømt til at finde sig heri.

---

*) Højesteretsdom af 24de Oktober 1737.

**) Se Jordebogens 1ste Afdeling, Pag. 31.

Det fortsatte Fællesskab vedblev imidlertid stadig at give Anledning til Stridigheder mellem Raschenbergs Ejere og Nyborgs Borgere. Ved Kommissions-Dom af 16de Juli 1734, stadfæstet 2den Maj 1736 af Højesteret, bestemtes, at Raschenberg og Nyborg med Hensyn til Antallet af Høveders Græsning skulde have lige stor Andel i Eftergræsningen paa Øster-Øen og de forrige Slotsjorder, Retten til Rørskæring i Svanedammen derimod alene tilkomme Raschenberg.

Ved konfirmeret Voldgifts-Forretning af 19de Januar 1742 erholdt Nyborg for sig alene Eftergræsningen paa Øster-Øen mod at give Afkald paa »Græs og Stub« paa de forhenværende Slotsjorder. — Den Tilladelse, Forordningen af 28de December 1759 gav til Udskiftning paa Fyen, Laaland og Falster af Overdrev, Heder og Bymarker, og den yderligere Opfordring hertil, som senere Forordninger indeholdt, gav Anledning til, at Fællesskabet omsider ophørte. I Efteraaret 1772 foreslog Raschenbergs Ejer at udskifte Øster-Øen, og 25de Maj 1773 bleve begge Parter enige om at vedtage en Magelægsforening, som 16de Juli s. A. stadfæstedes af Kongen. Af Svanedammen, som udgjorde 106 Td. Land, og som for største Delen bestod af Morads og Vandhuller og kun var bevokset med Rør, fik Nyborg 27 Td. af den bedste Del. Af Øster-Øen, som bestod af 26 Td. Land Skov og 312 Td. Land Overdrev, fik Nyborg 153 Td., altsaa ialt 180 Td. I Udskiftningsforretningen optoges Bestemmelser om Hegnspligten, Adgang til Jorderne, Retten til at tage Ballast fra Strandbredden ved Slipshavn samt om Jagten.

Efter at Nyborg var bleven Ejer af sin Andel i Øster-Øen, bortlejedes fra 1774 til 1792 en Del af Jorderne til Korn dyrkning, hvilket, som omtalt Pag. 61, gav Anledning til, at Soguepræsten forlangte Tiende af Kornafgrøden.

Ved Christianslunds Indtagelse til Fredskov 1795 (Se Pag. 86) og den i 1844 foretagne Inddæmning af en Del af Nyborg Fjord (Se Jordebogens 1ste Del, Pag. 28) forøgedes Øster-Øens Areal, saa at dette nu udgør cirka 270 Td. Land.

Den saakaldte Stjerne-Skanse, som findes paa Landtungen, der forbinder Øster-Øen med Christianslund, tidligere kaldet Kobbelet eller Kobbeltange, er omtalt Pag. 23.

Nærmer-Øen.*)

Samtidig med at Erik af Pommern og Kristoffer af Bayern skænkede Byen de allerede omtalte Jorder, fik Indvaanerne »fri Kaalhaverum paa Øen« d. v. s. Nærmer-Øen. Det hedder i den 3dje Artikel af Kristoffer af Bayerns Privilegier, »at Borgere og Menighed skulle nyde Kaalhaverum paa Øen indtil Hestehavegaarden, som løber af Stranden og i Søen (Svanedammen)«. Ved Hestehavegaarden forstaaes ikke nogen Gaard, men en indhegnet Hestehave, sandsynligvis det nordostlige Hjørne af Nærmer-Øen ved Aalehuset, hvor nu Markmanden har sin Lod. Som allerede omtalt (Pag. 36), overdroges kun de nuværende Ejendomsjorder som Havepladser til Indvaanerne. Vognmandsjorderne, hvilke paa den Tid benævnedes »Ø-Vænget« eller »Ø-Haven«, forbleve under Slotsjorderne og benyttedes ligesom Øster-Øen til Græsning. Fra Tid til anden overdroges de dog paa Livstid til Forskellige. Saaledes fik Byfoged Lauritz Nielsen 1536 kgl. Brev paa »det hollænder Hus, liggende udenfor Byen.« Dette Hus, der ogsaa kaldtes Ø-Huset, derefter Rebslagerhuset, Væverhuset, Bleghuset, er det nuværende Mtr.-Nr. 10. Senere overdroges Ø-Huset og Ø-Vænget til Toldskriverne, 1610 til Sognepræsten, som midlertidig Erstatning for Birkhoved, og 1640 til Hollænderen Adriansen, som Belønning for at have bygget de første Smakker til den i 1626 paabegyndte Smakkefart over Bæltet.

Da Præsident Klaus Rasch havde overtaget Ø-Vænget eller de nuværende Vognmandsjorder samtidig med Slotsjorderne, søgte han dels ved lovlige, dels ved ulovlige Midler at komme i Besiddelse af alle Havepladserne. Ved Højesteretsdommen, som afsluttede Processen med Klaus Rasch, tilkendtes hele Nærmer-Øen Byen, efter Privilegiernes Ordlyd. Efter at Kommunen havde afkøbt Rasch Havepladserne og Holmens Hus, og de af Rasch opførte Bygninger vare nedrevne, bortauktioneredes Havepladserne til Indvaanerne. Holmens Hus solgtes ved Skøde af 25de April 1709, hvorimod Skibsbyggerpladsen (Skalkelejet) beholdtes, for at benyttes efter sin oprindelige Bestemmelse. Af dens 7461

*) Se Jordebogens 1ste Del, Pag. 16, 17 og 34.

□-Al. bortsolgtes 1822 1250 □-Al; Resten eksproprieredes 1865 i Anledning af Jærnbanens Anlæg. Ø-Huset eller Bleghuset bortsolgtes ved Skøde af 16de Februar 1888. Havepladserne bleve i Midten af forrige Aarhundrede ligesom Nymarken og Humlevænget inddelte i følgende Skifter:

Vandrings-Skiftet.....	60566	□-Al.
Haveplads-Skiftet.....	162477	—
Vold-Skiftet	168688	—
Holmers*) Maal	262587	—
Vejareal.....	15525	—
	Ialt... 669843	□-Al.
eller 47 $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{4}$ Td. Land.**)		

Ø-Vænget, som efter Processen overdroges Kommunen uden Vederlag, inddrogtes under Byens publike Jorder og bortlejedes fra 1721 til Vognmandslauget. Med dette indgik Kommunen 9de Juni 1779 en Overenskomst, hvorefter det i aarlig Leje skulde betale 2 Kr. pr. Td. Land mod uden Betaling at udføre alle kongelige Tjensterejser. Da disse bortfaldt ved Lov af 20de Juni 1850 § 17, approberede Ministeriet ved Skrivelse af 21de Juni 1859 Byraadets Forslag om, at Vognmændenes Laugsret til Jorderne ophævedes, efterhaanden som de daværende Vognmænd og deres Hustruer afgik ved Døden. (Byr. Forh. 1859, Pag. 12). De udlejes nu, ligesom Byens øvrige Jorder, paa 9 Aar ad Gangen.

Umiddelbart efter at Byen i Aaret 1700 var kommen i Besiddelse af hele Nærmer-Øen, opførtes ved Grænseskellet mellem denne og Øster-Øen et Ledvogterhus, som, efter den i Nærheden værende Aalekiste, kaldtes Aale-Huset, hvilken Betegnelse Huset i Tidernes Løb har beholdt.

*) Opkaldt efter Borgmester Holmer.

**) Landmaaler Thejlls Opmaaling 1803.

Rettelser.

- Side 4. 11te Linie fra neden: 1152 læs 1252.
— — 9de Linie fra neden: 1153 læs 1253.
— — 4de Linie fra neden: 1159 læs 1259.
— 7. 13de Linie fra neden: Klosterbrødregaards-Kloster læs
Korsbrødregaards-Kloster.
— 60. 1ste Linie fra neden: 12 Byg læs 12 Tdr. Byg.
-

